

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

16/1 2025

Siderne 29-30
og 47-50 er ikke
nækkemønter på
slægtsforsker Bibliotek.

Jan W

SKIVEBOGEN

Historisk Aarbog for Skive og Omegn

◉ ◉ ◉ ◉ ◉ 11. Bind ◉ ◉ ◉ ◉ ◉

SKIVE
I KOMMISSION HOS RYDTOFT
1919

Udgivet af
HISTORISK SAMFUND FOR SKIVE OG OMEGN.

Redaktionsudvalg:
JEPPE AAKJÆR, Jenle
Formand
A. J. WILLUMSGAARD, Skive.
CARL HANSEN, Skive.

Skive Folkeblads Bogtrykkeri

INDHOLD

	Side
ÉVALD TANG KRISTENSEN: Lidt om det kirkelige Liv i Syd- salling	1
VILH. THOMSEN: Fortidsfund fra Skive.....	17
VILH. THOMSEN: Om Slaget ved Rønbjerg.....	24
SVEND AAKJÆR: Fly Gaarde (fortsættes).....	28
JEPPE AAKJÆR: Prokurator Peder Lund	62
JEPPE AAKJÆR: En Herremand, der spytter.....	107
JEPPE AAKJÆR: Niels Sørensen, Lem.....	114
JEPPE AAKJÆR: Fra vor Landsbyskoles Barndom	124
JEPPE AAKJÆR: Rakkerliv	133
JEPPE AAKJÆR: En Redningsdaad	152

Lidt om det kirkelige Liv i Sydsalling, som det førtes for et Par Menneske- aldere siden.

Ved *Evald Tang Kristensen*.

Efterstaaende Meddelelser har jeg fra den samme gamle Mand, der har fortalt mig, hvad jeg forhen i Aarbogen har faaet trykt om nogle Præster i Sydsalling. Jeg har jo besøgt ham i hans Hjem og har fundet, at han var en meget interesseret Mand, der havde mange Bøger og absolut maatte betegnes som en meget oplyst Almuesmand, hvilket ogsaa hans Fortællinger baade om kirkelige og verdslige Forhold absolut tydede paa.

I.

DET VAR i Begyndelsen af Trediverne, at en legems- kraftig og aandsbegavet Mand fra Fyen, *Ole Peder Larsen Skræppenborg*, rejste omkring som Læg- prædikant og holdt Forsamlinger baade her og der. Mindst én Gang om Aaret kom han til *Haasum* og som oftest ogsaa til *Refsgaard*. Mange Folk strøm- mede til for at høre ham, flere vel af Nysgjerrighed mere end for at opbygges af hans Tale. Jeg tør sige, at jeg var en af hans stadige Tilhørere, og jeg fandt mig meget opbygget ved hans Tale, da jeg fandt, at det var det rene, uforfalskede Guds Ord, han udlagde, og det baade med Liv og Varme. Derfor vandt han ogsaa mange sande Venner, og blandt disse var flere, som efterhaanden følte sig opfordrede til at tale. Navnlig skal fremhæves *Kristen Povlsen* i *Haasum*. Der blev holdt flere gudelige Forsamlinger i Forening

med Pastor *Rasmussens*¹⁾ stadige Bibellæsninger i Vinterens Løb, og disse vakte et Røre baade for og imod. Derved opstod den kirkelige Strid i *Sydsalling*, som stod paa vel i en hel Menneskealder. Hvorvel jeg ikke tog aktiv Del i Striden, da jeg var ung, mens den stod heftigst paa, i Aarene omkring Konfirmationsalderen, fulgte jeg den dog med nogenlunde Opmærksomhed. Jeg kan endnu grant huske, at det gjorde mig hjærtelig ondt, da min kjære Pastor *Skovby*²⁾ blev indviklet i Striden. Det var den Vinter, jeg gik til Præst, eller maaske først paa Sommeren efter, at Striden naaede sit Højdepunkt. Pastor Skovby havde en Søndag fra Prædikestolen lyst til Overhøring næste Søndag for de tre sidste Aars Konfirmanter, da han havde Lyst til at tale med de kjære Unge om det religiøse Røre, der nu i flere Aar havde været i Menigheden. Søndagen kom, og foruden os Unge, der mødte fuldtallig, var der saa mange, som *Volling Kirke* kunde rumme. Præsten holdt en herlig Prædiken, der blev hørt med al ønskelig Andagt af hele Menigheden. Derefter blev Ungdommen af Degnen vinket ud paa Kirkegulvet til Overhøringen, og Præsten holdt nu i Kordøren en Tale saa gribende og rørende, af jeg aldrig før eller siden tror at have hørt Magen. Efter saa mange Aars Forløb husker jeg endnu Indledningsordene ordret; de lød saaledes: „Mine Ord til eder i Dag, kjære unge Venner, er, som Kristi Ord var fordem til hans Apostle: Jeg har hjærtelig længtes efter at holde dette Naademaaltid med eder, førend jeg lider! og jeg har ogsaa hjærteligen længtes efter

1) Hr. Rasmus Rasmussen var Præst i Haasum og Ramsing fra 1825 til 1849. Han havde før været Førstelærer i Skive. Efter ham kom August Matzen fra 1849 til 1857.

2) Hr. Jens Peter Schoubye var i Balling og Volling fra 1825 til 1836. Han blev da forflyttet til Østbirk-Yding.

at holde denne Samtale med eder.“ Talen i det hele gjorde et dybt Indtryk paa alle Tilhørerne, men da nu Overhøringen begyndte, udartede den efterhaanden mer og mer til en Religions-Diskussion mellem Præsten og de saakaldte Hellige. De gik Præsten skarpt paa Klingen, og det gik vel vidt paa begge Sider. Striden drejede sig om Arvesynd og Syndighed. Præsten mente, at et nyfødt Barn var helt uskyldig, de Hellige, at det næsten var Djævelen lig. Præsten kom med et Vers af Brorson, som han vidste, de Hellige holdt sig til; og de læste det næste Vers af Salmen inde i Kirkestolene. Præsten spurgte blandt andet: „Er Barnet da en Djævlunge, naar det bliver født?“ En gammel Mand fra Volling svarede: „David bekjender: Jeg er født i Misgjerning, og min Moder haver undfanget mig i Synd.“ Der kom Spørgsmaal hist og her fra Kirkestolene, og det var ikke let for Præsten at klare sig. Han bemærkede: „Det var, saa vidt David kunde huske,“ og saa sagde én: „David kunde da ikke huske, før han blev født eller undfangen.“ En Tid gik det dog med Ro, men endelig begyndte den overvejende Del af de forsamlede med Murren og Knurren tydelig at give deres Uvilje mod de Hellige til Kjende, og Præsten saa sig da nødt til for at undgaa en Skandale at afbryde Overhøringen; Gemytterne var ved at komme i Oprør. I Talen, som Præsten gjorde efter Overhøringen, brugte han de Ord: „Gid min Tunge maatte visne i min Hals, om det var til eders Bedste.“ At der var Uro i Lejren, viste sig tydelig ved Hjemgangen fra den lange Kirketjeneste. Der faldt enkelte Stenkast efter de Hellige.

Eskild Kristensen i *Balling* har fortalt mig, at *Kristen Povlsen* en Gang om Vinteren kom til ham og vilde have ham med til Præsten. Eskild var kjed af det, da Præsten var hans gode Ven, og han jo

var bange for, at det skulde komme til Ordstrid mellem de to. Han fulgte dog med, og Kristen Povlsen havde en Mængde Smaaskrifter, han vilde give Præsten. Denne vilde ikke have dem; „jeg har Læsning nok,“ var Præstens Ord. Kristen Povlsen sagde: „Tag dem, det er Luthers Skrifter alle sammen.“ — „Jeg har alle Luthers Skrifter paa hans eget Sprog,“ svarede Præsten. Manden vilde atter nøde Præsten til at tage imod Bøgerne. Denne sagde nu: „Vor Lærdom er langt højere end Luthers, det er med den, som naar én f. Ex. staar paa Kristen Povlsens Skuldre.“ Han svarede: „Den, der staar højt oppe, maa ogsaa faa et værre Fald, om han skulde falde.“ — „Jeg fører ikke videre Samtale med Kristen Povlsen i Aften,“ sagde Præsten, „da vi to ikke kan sammen; vil min Ven Eskild Kristensen mig noget, kan han følge med mig op paa mit Studereværelse.“ Kristen Povlsen maatte nu gaa med hans Bøger igjen.

Det var samme Vinter om Julen, min Fader og *Eskild Kristensen* og *Ole* fulgtes ad hen til *Niels Hav* i Julebesøg; denne var en Broder til de to andre. Da de kom der, var der hellig Forsamling, men det vidste de ikke før. Der var et Par Fynbomænd til Stede, og de var af et meget mørkere Syn end *Peder Larsen*. Efter at baade de og Kristen Povlsen havde talt, gav en af Fynbomændene sig i Snak med *Ole*, og spurgte ham blandt andet, om han kunde læse. „Ja, a kan da noget,“ sagde *Ole*. „Det er vist ikke ret meget,“ sagde den anden. „A kan det første Bud: Du skal ikke have fremmede Guder for mig,“ sagde *Ole*. Fynboen rystede paa Hovedet. „Der skal langt mere til, inden du faar saadan en Sjælefred, som vi nu har.“ I det samme var der kommet rigelig Spise paa Bordet. *Ole* svarede: „Det er en smal Kunst for I andre at have Sjælefred. I svømmer formelig

fra ét Fedtefad og i et andet. I skulde have været i Frankrig med, der var a i halvandet Aar, og vi vadede i Snavs og Søle og var aldrig tørre — dersom I altid kunde være fornøjede i saadan en Tilstand, saa vilde a have respekteret Jer, men nu kan a ikke.“

Pastor Skovby tog sig Sagen saa nær, at han søgte Forflyttelse og fik den. Imidlertid vedblev de Hellige at holde deres gudelige Forsamlinger, der lededes af Kristen Povlsen og andre. De Folk, der søgte disse Forsamlinger, var udsatte for megen Haan og Spot og ond Omtale. Der blev skrevet en Smædeviser om Kristen Povlsen, hvilken jeg dog ikke kan huske, men et enkelt Vers af Kristen Povlsens Gjen-svar lød da saaledes:

„Hav Tak for denne store Ære,
at hellig Titul du mig gav,
gid jeg maa altid hellig være,
indtil jeg lægges i min Grav.
Jeg ingen større Glæde véd
end skue Gud i Evighed.

Kristen Povlsen og Pastor *Rasmussen* vedblev en Tid at komme sammen, og Præsten forstod i Kjærlighed at rette den anden, naar han kom med noget, der ikke rigtig passede. Saa en Aften, der havde været Møde i *Haasum Skole*, og Præsten var gaaet, gjorde Kristen Povlsen endnu en Tale, hvori han blandt andet sagde: „Det er kun Skallen, I faar hos Præsten. I skal til mig at have Kjærnen.“ Da Præsten fik disse Ord at høre, holdt han op med sine Bibel-læsninger, og Folk mente, det var derfor, men jeg tror, det var sandt, hvad han bekjendtgjorde fra Prædikestolen, at han standsede den for hans svage Helbreds Skyld.

Saa døde han 1849, og vi fik Pastor *Matzen*, en alvorlig, troende Mand, men i mangt og meget med

et noget uklart Syn. Han og Kristen Povlsen havde manganen Tørn sammen. De skulde i et og alt, baade Præsten og andre, rette sig efter Kristen Povlsens Syn og Tankegang, ellers var de Djævelens Børn. Men de blev dog til sidst nogenlunde Venner, skjøndt Præsten dog aldrig rettede sig efter Kristen i et og alt.

Kristen Povlsen og hans Kone var Herrnhuter, og de levede ikke rigtig godt sammen. Konen nød aldrig Nadverens Sakramente, uden naar en Gang imellem Kristiansfeldterne kom hened; men saa skete det en Gang, at de begge to blev syge, og Kristen kom da i Tanker om, at han vilde nyde Nadveren, og sendte Bud efter Præsten. Denne kom og gjorde saa kjøn en Skriftetale over det Ord: „Taksigelsens Maaltid paa Jord“, at Ane, der laa og hørte paa den med stor Andagt, sagde: „Det er vel for meget at forlange, ellers vilde a nu ogsaa gjerne nyde det himmelske Frydemaaltid paa Jord“. Det skulde han gjerne føje hende i, sagde Præsten, og saa tog han det til Text i Skriftetalen til hende: Kjærlighed skal skjule Synders Mangfoldighed. Hun takkede Præsten ret inderlig og bad ham at komme jævnlig og se til hende, da hun troede, de kunde enes i meget. Hun var en dygtig Kone, men ellers noget streng af Karakter. Det var nok egentlig hendes Søster, Kristen Povlsen i sin Tid havde bejlet til; men da Ane hørte det, sagde hun: „A har hørt for vist, at Kristen er et meget slet Menneske“, og til ham sagde hun, at hendes Søster gjorde ikke andet end den største Nar ad ham, hun troede, at de to passede bedre sammen. Hun skal selv siden have fortalt, at hun aldrig havde elsket ham, men giftede sig med ham for at drille Søsteren, der nærrede en oprigtig Kjærlighed for ham.

Om Pastor Rasmussen var Grundtvigianer, véd jeg ikke, men af en Tale, han en Gang holdt i Ramsing Skole, kan man slutte sig til det. Iblandt andet sagde han: Der vil komme megen Splittelse herefter, og der vil lyde mange Røster. Rationalismen ryster i sine Grundvolde, og Pietismens Dage er vel snart talte. Men der er to Mænd, jeg vil minde jer om, kjære Børn, dem kommer den sande Oplysning fra, og det er *Jakob Kristian Lindberg* og *Grundtvig*.

Kristen Povlsen kunde ikke lide Peder Larsen, da han var gaaet over til den kirkelige Anskuelse. Længere hen i Tiden fik vi en Lærer i Ramsing, der hed *Smith*, ham kom Kristen Povlsen til at holde af, skjøndt de i meget ikke var ens. Men Smith forstod at tage ham paa en mild og venlig Maade.

Kristen Povlsen og et Par Harsyssel-Mænd holdt Møde saa mangen Søndag Eftermiddag i Ramsing Skole. De tre Mænd talte saa og læste en Prædiken af Luthers Postille efter den norske Oversættelse eller somme Tider af Retzius. En Gang var der mødt meget faa. Kristen Povlsen saa ud af Vinduet, at en Del Folk i al Skikkelighed gik forbi. Saa sagde han: „Disse Mennesker de gaar og tænker slet ikke paa Guds Rige, nej, de tænker paa deres verdslige Handel, hvordan de kan bedrage Folk, de hører Djævelen til med Hud og Haar.“ Smith stod da op og gjorde en Tale. „Børnlille! elsker hverandre, ikke med Ord, ej heller med Tunge, men i Gjærning og Sandhed.“ Dette var Texten, han tog, og derfra gik han ud. „Lad os i al Inderlighed beflitte os paa, at vor Jesu sagtmødige og ydmyge, kjærlige og rene Sind maa kjendes i al vor Omgjængelse. Det var godt, om vi her kunde samles til Opbyggelse, men lader os ikke rive ned paa andre, der ikke deltager i vore Møder. De kan maaske have lige saa gode Tanker til Vorherre

som vi. Nogle kan bedst tale med ham i Lønkammeret, andre opbygges bedre i offentlig Forsamling. Lader os bede Vorherre, at vi alle maa komme til at staa i Flok og Rad om ham, vort skjønne Hjærteblad. Lad os bede ret af Hjærtet, at Kjærligheden maa blive vort Hjærte til Del, for uden Kjærlighed kan vi jo ikke se Gud, efter hans Apostels Ord osv.“ Denne Tale virkede, saa der faldt ikke flere onde Ord den Gang.

Kristen Povlsen kom tit ind til mig, og vi fulgtes da ad op til Rødding Kirke at høre Kapellanen *Borch*¹⁾. En Gang husker jeg, han kom ind til mig og var meget bedrøvet. Jeg spurgte ham om Aarsagen. Han fortalte da, at han havde hørt, Dybbøl Skandser var taget af Fjenderne. Det var nemlig i 64, og det var jo ogsaa en Jobspost for mig. „Ja, det er forskrækkeligt,“ sagde han, „at alle de unge Mennesker skal gaa Djævelen i Vold lige ind i Helvedes Afgrund.“ Det gyste i mig, da han sagde det. Jeg mindede ham om Elias, der sagde: „Tag min Sjæl, for jeg er den eneste overblevne“. Herren svarede Elias ved sin Engel: „Der er endnu 7000 i Israel, der ikke har bøjet Knæ for Baal.“ Saa viste jeg ham et Brev fra et Søskendebarn, jeg havde, hvori han fortalte, at de hveranden Dag var i Dybbøl Skandser, og en Dag var de mange hundrede der komne i Tanker om, at de vilde til Alters. En Præst tog dem saa til Alters

1) Hr. C. F. Borch var Kapellan hos N. C. Brock i Rødding og Krejbjerg, men kom efter dennes Død 1865 som Kapellan til Øster-Velling hos Pastor Daniel Bøggild. Der lærte jeg ham at kjende, da jeg den Gang var Lærer i et af Annexerne, og han var for mig en udmærket Mand, som jeg kom til at skylde meget. Jeg kom tit i hans Hus, og han gjorde ogsaa mit Bryllup, der stod i Øster-Velling Kapellanbolig. Derefter blev han Præst i Vester-Hornum og siden i Randlev, men er nu død i Odder, hvor han boede efter at have taget sin Afsked. E. T. K.

ovre paa Als, men han gjorde det tiende, han sagde ikke et Ord. R. sagde da nogle Ord til sine Kammerater uden for Kirkedøren: „Lad os nu takke Vorherre for, at vi har nydt hans hellige Legem og Blod; det gjør jo godt og styrker os paa vor slibrige Bane!“ og saa læste han den Salme: Op, sødste Sang! Især holdt han sig til det Vers:

O, glædelig Dag,
 da Jesus gik under mit syndige Tag!
 stor Salighed er vederfareet min Sjæl,
 min Jesus er bleven mit Hjærte til Del.
 Hvad uforskyldt Ære! nu hilser jeg dig:
 velkommen til mig!

„Lad os ikke svigte den Fane, vi blev viede til i vor Daab — heller ikke vort Fædrelands Fane, da kan vi sige med Apostelen: Leve vi, saa leve vi Herren, dø vi, saa dø vi Herren, og enten vi leve eller dø, høre vi Herren til. Lad os nu ikke være mistrøstige, men prise Herrens Godhed imod os i de Levendes Land.“ Alt dette fortalte min Fætter R. i Brevet, og til Slutning skrev han: Jeg blev næsten forbavset, for de flokkedes om mig som Burrer, og jeg mindedes et Ord af den hellige Skrift: Guds Ord var dyrt i de samme Dage. Da Kristen Povlsen hørte dette, mildnedes hans Strenghed og Heftighed noget.

Saa var det om Vinteren, i Fastetiden, at Kristen Povlsen kom til Konfirmanterne og bad dem tage et Brev med til Pastor Skovby. De lovede det, og da det var et stort Brev, gik de jo paa Vejen og var nysgjerrige. Saa opdagede de, at de kunde aabne Brevet i Enderne uden at beskadige Seglet, og saa da efter, hvad der var i det. Det var et hamborgsk Missionsblad eller en Traktat, der handlede om, hvorledes en engelsk Præst var bleven omvendt af nogle Lægfolk. I Brevet, der laa ved Siden af, stod, at de

ønskede saa gjerne, at Pastor Skovby vilde lade sig omvende af dem, de vilde saa gjerne være nogle ringe Redskaber i Guds Haand til hans Sjæls Frelse. Da nu Børnene havde overrakt Præsten Brevet, og han havde set lidt i det, overhældte han det hele med Blæk og rev det til sidst i smaa Stumper. Dernæst betydede han dem, at de aldrig mere skulde tage imod Breve fra Kristen Povlsen til Præsten. Pastor Skovby var jo en nidkjær Mand i sit Embede, men ingen Ven af de Hellige.

II.

Pastor *Rasmussen* stod altid ved Kirkedøren før Tjenesten og ventede efter Folk, somme Tider det meste af to Timer. Han satte Kikkerten for Øjnene, og naar han kunde øjne nogen langt borte, ventede han ogsaa. En Dag, medens han gik og ventede, gik *Ole Eskildsen* ind i Kirken og gav sig til at synge den Salme: Hvo véd, hvor nær mig er min Ende. Præsten stod uden for og hørte Sangen der inde. „Vi skal bestemt ind i Kirken, de synger virkelig.“ Folk sagde siden: „Vi skal have Ole til at faa Præsten gjent ind i Kirken.“ Naar saa Degnen havde skrevet Salmenumrene op med Kride, hvoraf hans Kjoleærmer bar Mærker, da han jo tørrede ud med dem, kom han ud i Kirkedøren og bad Folk komme ind, nu skulde Tjenesten begynde. Saa gik nogle ind, men mange af Mændene blev staaende til midt under Prædiken og snakkede om deres Heste- og Studehandel. Om Sommeren kunde det ogsaa hænde, at nogle af de unge gav sig til at spille Skorsten. De sidste kom da ind, naar godt det halve af Prækenen var holdt, men den varede ogsaa i Regelen det meste af 3 Timer. Den gamle Biskop *Øllgaard* sagde en

Gang til sin Kone: „Jeg var i Gaar paa Visitats hos to Nabopræster, men dog saa forskjellige. Den første, jeg kom til, prædikede kun i 10 Minutter. Den Prædiken var god, men den var dog for kort. Saa kom jeg til hans Nabopræst. Han prædikede i stive halv-fjerde Time. Den Prædiken var god, men den var dog for lang.“

Foraar og Efteraar var der saadan forskrækkelig Mossen med Tegnen til Alters. Den foregik i Kirken efter Sidst-Tjeneste, og Folk strømmede da op til Degnen, der havde hans Stol sønden Alteret. Præsten sad imens i hans Stol norden Alteret helt rolig og ventede, til alle var færdige, inden han gik ud. Der var saadan Snak og Plævver, saa det var helt umanerlig, af dem, der stod og ventede. Ogsaa da vi fik Matzen, fulgtes den samme Skik. En Dag havde Degnens Søn Krog sunget i Kirken, og den Dag var der ogsaa en Mængde, der vilde tegnes. Saa var der en Pige, de kaldte Verdens Lise, hun sagde til Krog: „Du har min Sæl været til Krinds i Nat, for dine Øjne er saa smaa.“ En Skrædder pige, der hed Karen, slog nu hendes Hænder ned paa Knæerne og sagde: „Ja, saa min Sæl har du ogsaa det,“ og saa skrannede hun, te det svarte igjen i Kirken. Da rækkede Præsten Hovedet ud af sin Stol og sagde: „Hør, I Kvinder, I maa sandelig ikke gjøre Guds Hus til et Sladderhus. Her Efterdags skal der ikke tegnes i Kirken.“ At det ikke alene var i *Ramsing*, men ogsaa andre Steder, det var smaat med Ordenen i Kirken, beviser, hvad jeg nu vil fortælle.

Knap efter at vi havde faaet Matzen, blev *Brøndum* Præst¹⁾ forflyttet, og saa var vor Præst der ovre at prædike i Vakancen. Da traf det sig af der skulde

¹⁾ Det var Hr. C. E. Kemp, der kom til Jelling-Hover 1849 og der tillige blev Seminarieforsøger til sin Død 1855.

døbes to Børn, og Konerne, der bar dem, kom ind i Kirken med dem, før Prædiken begyndte. Under Prædiken blev Børnene urolige og skreg af fuld Hals. Den ene Kone bandte nu, at hun var den bedste til at tysse sit Barn, og den anden bandte langt stærkere. Præsten fortsatte en Tid med sin Prædiken og talte meget højt for at fængsle Folks Opmærksomhed, men saa holdt han op og sagde: „Jeg kan ikke fortsætte, for Menigheden har ingen Andagt, og jeg kan umulig under saadanne Omstændigheder have det; men jeg dadler de Kvinder, der har forstyrret Kirkens Fred“.

Pastor Rasmussen holdt Overhøring hveranden Søndag hele Aaret rundt, undtagen de 4 Søndage i Advent. Saa begyndte han med det igjen første Søndag efter Hellig-tre-Konger. De skulde ud paa Kirkegulvet fra 10 Aars til 22 Aars Alderen og gjøre Rede for deres Kristendomskundskab i Præstens og Menighedens Paahør. Præsten var meget god til at samtale med de unge, men i hans sidste Aar blev han saa svag, at Degnen maatte følge ham paa Kirkegulvet for at støtte ham. Somme Tider var han syg og kom ikke. Saa sendte han *Haasum* Degn for at læse en Prædiken af Luthers eller Leths Postille. Naar det indtraf med Sidst-Tjeneste, holdt Degnen ogsaa Overhøring, men det gik ikke saa godt, som naar Præsten talte med de unge. *Dyberg* kunde undertiden komme med nogle underlige Spørgsmaal. En Dag spurgte han et Barn paa Kirkegulvet, om vi holdt vor egen Kost, naar vi kom til Bryllup. Drengen svarede: „Det kommer an paa, om vi har givet Send før Brylluppet.“ Præsten og Degnen holdt ikke deres egen Kost, for de sendte ikke, mente Drengen, men alle andre gjorde, for de gav enten Gjæs eller Ænder eller Høns. En anden Gang spurgte han: „Kan en Ko flyve?“ Hertil svarede Drengen: „Ja, i Bissevejrlig, saa har vi en

en gammel sort Ko hjemme, der sætter Halen i Vejret og flyver hjem.“ Pastor Rasmussen blev som sagt meget svag paa det sidste. Konfirmanterne lavede Papirsskibe og lagde for hans Fødder, saa han faldt derover. Han gik da ind til sin Korte og sagde: „Der er saa meget at falde over, saa jeg ikke kan være tjent med det.“ Madammen tog da sit Sytøj og gik ind i Stuen til dem og satte sig der at sy. Saa var der ingen Ting i Vejen.

I hans Tid brugte vi følgende Skriftebøn, der lyder noget katholsk.

Jeg en bedrøvet Synder er
 i Tanker, Ord og Gjerninger,
 jeg syndet har imod min Gud
 og overtraadt hans Lov og Bud,
 min Sjæl er fuld af Angst og Ve
 og Gru for Fordømmelse,
 dog tror jeg, at Gud er god,
 og trøster mig med Kristi Blod,
 som han paa Korset ofret har,
 da han al Verdens Synder bar.
 Jeg beder eder, Herre kjær,
 som i Guds Sted beskikket er,
 I for Guds Søns Fortjeneste
 vil sige mig min Synds Forladelse,
 jeg lover hermed sikkerlig,
 jeg næst Guds Hjælp vil bedre mig,
 Gud og min Næste elske vil,
 Gud giv mig her sin Aand og Naade til!

Sidste Sommer Rasmussen levede, blev han saa svag, at han ikke kunde prædike. Han fik da Pastor *Olesen*¹⁾ fra *Lime* til at forrette Tjenesten for sig. Der var da Førsttjeneste Kl. 10¹/₂ og Sidsttjeneste Kl. 2.

¹⁾ Hr. E. A. C. Olsen var i Lime fra 1838 til 1850, da han blev forflyttet til Longelse og siden til Dalby. Han døde 1872. Efter at have taget Landmaaler-Examen blev han allerførst Præst i Hem.

Han prædikede nemlig i Lime, før han kom her til Sidsttjeneste. Det var en meget alvorlig Mand og en ypperlig Taler, saa vi den Sommer altid havde Kirken præpfuld. En Dag gjentog han flere Gange med lydelig Røst: „Staar op og værer lydhøre! hør, hvor din Frelser kalder ad dig! il, il, kjære Medkristne i hans Frelserarme, hans Frelserarme er udbredte den ganske Dag til din Frelse“. Det var i Sandhed en herlig Mand at høre, og vi var meget glade ved ham.

Efter Rasmussen fik vi, som før sagt, Pastor *Matzen*. Der var jo mange Unoder at faa Bugt med i Førstningen, men han var en meget nidkjær Mand. Det var meget Skik i Sognene med store Kartegilder, og der dandsedes om Aftenen, ja, somme Tider hele Natten. Folk sad og spillede Kort om Mjød, og Brændevin var at faa til Kjøbs paa Stedet, ligesom der selvfølgelig var bestilt Spillemand som til et andet Bal. De Karle, der mødte Kl. 10, fik Nadver med Kartepigerne. Dette havde Matzen meget imod, og han virkede ivrig for at faa disse Gilder forbudt. Derved paadrog han sig manges Vrede. En Gang kom han ind til *Thomas Andersens* i *Ramsing*, hvor en stor Del Piger sad og kartede. Saa sagde Præsten: „Ja, nu karter I, men bag efter skal der vel være Spil og Dands og al Verdens Lystighed“. Thomas var ikke til Stede, og en Pige svarede da, at der skulde ikke være mere Gilde, end hvad de kunde holde imellem dem selv, og dermed maatte Præsten saa lade sig nøje.

En Dag kort efter Jul, da Præsten nylig havde været til et Bryllup oppe i *Ramsing*, var Konfirmanterne ved ham, og saa talte han med dem om Buddene. Han spurgte en Dreng: „Hvor mange Bud har vi?“ Han svarede: „Ti“. — „Kan Buddene ikke ogsaa inddeles anderledes“. — „Jo“, sagde Drengen, „i to

Hovedbud, Kjærlighed til Gud i de tre første Bud og Kjærlighed til Næsten i de syv sidste“. — „Det er nu godt nok“, sagde Præsten, „men Sallingboerne har ogsaa to Hovedbud, de lyder rigtignok lidt anderledes, kjender du ikke noget til dem?“ Drengen sagde, at han kjendte ikke andre Bud end de før omtalte. „Det er dog forskrækkeligt“, sagde Præsten, „du er opfødt i Salling og har ikke nemmet deres Bud, og jeg har ikke været her paa Egnen mere end godt fem Uger og har allerede lært dem. De lyder saadan: Det første Bud: Du skal elske dine Heste, Køer og Stude over alle Ting. Det andet Bud: Og dine Penge som dig selv. Det 3die, 4de, 5te, 6te, 7de, 8de og 9de og 10de Bud er ligesom dette. Jeg var til Bryllup forleden, og der lærte jeg Sallingboernes Bud. Jeg tænkte, om der ikke skulde været et Kammer, hvor nogle Alvorsmænd sad og talte om kristelige Ting, men et saadant Kammer fandtes ikke“.

Matzen holdt ogsaa Overhøring hver anden Søndag, og de unge skulde da ud til 22-Aars Alderen. Jeg kom ogsaa med paa Kirkegulvet. Nu har jeg altid været undselig ved at svare højt paa saadant et Sted, og det benyttede en stor Dreng sig af. Naar jeg svarede lavt, gjentog han meget højt, hvad jeg sagde, og fik saa Roes for sit rigtige Svar. Dette blev jeg noget fortrydelig over. Saa en Dag samtalede Præsten med os om den Kvinde, der nedlagde en Surdej i tre Maader Mel, indtil det blev syret alt sammen. „Hvorledes tillaves Surdejen?“ spurgte Præsten. Jeg svarede meget lavmælet: „Af Sod og Salt og grøn Malt“. Den store Niels Kok raabte da, te det klingrede i Kirken: „Af Sod og Salt og grøn Malt tillaves Surdejen!“ Præsten kom da hen til ham og sagde: „Hvad var det, du sagde?“ Drengen gjentog nu det samme. „Gud bevares, Menneske, har

du din Forstand!“ Præsten kom saa hen til mig og sagde: „Du kan vist klare det“, og saa klarede jeg det ogsaa. En anden Dag stod han lige foran en Pige, der nylig var konfirmeret, og busede ud til hende med følgende Tiltale: „Jeg kan se paa dig, du har været paa onde Veje, din Fod har betraadt vildsomme Stier“. Han gjorde hende ellers her Uret, og Skade var det, at Præsten lyttede vel meget til By-sladder. Hun var i det hele en meget skikkelig Pige og blev senere gift med en alvorlig kristelig Mand. De lever den Dag i Dag godt sammen i Tro til Herrens Naade.

Da det vel kan interessere adskillige af Læserne, vil jeg til Slutning meddele, at den Mand, der har fortalt mig disse Skildringer fra Sydsalling, var Niels Ebbesen i Nørre-Andrup. At der i dem er adskilligt, der maaske gaar lidt uden for det historiske Samfunds Rammer, vil man nok se lidt mildt paa, det kan i alt Fald ikke vække nogen Forargelse. Næste Gang vil jeg møde med en lille Levnedstegning af en Præst, der var alt andet end kirkelig anlagt, og for saa vidt kommer jeg da ikke der uden for Rammen.

Fortidsfund fra Skive.

Ved Vilh. Thomsen.

DEN BAKKE, hvorpaa Skive ligger, har aabenbart været beboet lige fra den ældste Oldtid. Selv om de omstreifende Horder, som opdyngede Køkkenmøddingerne, ikke har haft faste Boliger, saa har de dog for længere Tid slaaet sig ned paa gunstige Steder, og et saadant gunstigt Sted var netop den Plads, hvorpaa Skive nu ligger. Fjorden med de store Østersbanker, de udstrakte Skove, som gav Læ og vare gode Jagtgrunde, og den fiskerige Aa maa have givet gode Betingelser for, at Horderne kunde friste Livet, hvilket den store, nu bortgravede Skaldyngve ved Krabbesholm ogsaa vidner om. Medens mange af Køkkenmøddingerne, saaledes den ved Hjerk Nor i Salling, kun indeholder Rester af jagtbare Dyr, Vildsvin, Uroxe, Hjort, Vildkat og flere, havde Dyngen ved Krabbesholm tillige i sine øvre Lag Knokler af Tamdyr og Stykker af slebne Flintredskaber og havde altsaa ogsaa været benyttet i den yngre Stenalder. Da den ikke kan siges at ligge paa Skives Grund, forbigaaes den her, men paa de Skraaninger af Skivebakken, der vender mod Fjorden og Engen, især i Anlæget og Aagade, er der flere Steder funden Ildsteder og smaa Skaldynger, Affald fra et enkelt Maaltid.

Fra den yngre Stenalder foreligger der adskillige Fund. Foruden de almindelige Flintflækker kan man

undertiden finde de saakaldte Flækkepile eller smaa Spaltere, der dannedes ved, at en stor Flække deltes i Stykker paa en halv Tomme eller lidt mere, hvorved der fremkom et lille økseformet Redskab med en bred, meget skarp Æg og en smallere Nakke. Det er muligt, at det har været brugt som Pilespids, men sikkert er det, at man anvendte det som Skærpe til større Vaaben. Man dannede et Spyd af Træ eller Ben og udhulede en dyb Rende i Æggen, og i denne Rende indsattes saa Stenene og befæstedes med en harpisholdig Masse.

I Gartner Møllers Have opgravedes for nogle Aar siden en særdeles smuk, tyknakket og bredægget Økse af hvid Flint. Den er omhyggeligt sleben, baade paa Bred- og Smalsiderne og tillige er Nakken smukt sleben og afrundet, hvilket er ualmindeligt.

I Anlægget fandt jeg et Foraar, da Jorden var gravet, en smuk trefliget Pilespids. Disse smaa Gjenstande ere undertiden saa fint forarbejdede, at man maa have et Forstørrelsesglas for at se de fine Takker i Æggen. Dette gjælder dette Stykke ligesom ogsaa de 7 nydelige Pilespidser, som for nogle Aar siden fandtes i Lem, og som nu tilhøre Skive Museum.

Fra den ældre Bronzealder kender jeg intet Fund, men fra den yngre foreligger der flere. I Engen ved Banegaarden optoges et langt smalt Bronzesværd; Klingen og Grebspidsen er vel bevarede, men Fæstet, som er det smukkeste ved Sværd af denne Type, mangler.

I en Grund paa Østertorv fandtes to ganske smaa Bronzeøxer, saakaldte Celter, der ser ud til at være støbte i samme Form. De ere hule, saa der kan indsættes et vinkelbøiet Skaft, og man mener, at de har været brugt som Arbeidsøxer, uagtet man skulde synes, at Arbejdsevnen kun var ringe.

Ved Udgravning af en Grund i Thomsensgade stødte Arbejderne paa en stærkt forstyrret Grav fra den romerske Periode af Jernalderen. Af de fire eller sex Lerkar, som pleier at danne Udstyret, var kun et enkelt, en lille forsiret Skaal med vandret Hank, bevaret. Alle de øvrige, baade en stor Krukke, bestemt til Øl eller anden Drik og et fladt Fad, hvorpaa der formodentlig har ligget Kjød eller Flæsk, fandtes i saa mange Stykker, at de ikke kunde sættes sammen. Som Læserne ved, fik den døde Mad og Drikke med i Graven, for at han ikke skulde lide Mangel paa Reisen til det ukendte Land.

I Torvegade blev der, ligeledes i en Byggegrund, blottet to Grave fra den sidste hedenske eller første kristelige Tid. Der fandtes to c. fem Alen lange Trækister med meget svære Beslag og Nagler af Jern og en Række Bæringene langs Siden. Træet var næsten opløst, men man kunde dog følge det hele Veien, og hvor det var gennemtrængt af Rust, var det noget bedre bevaret, saa man kunde se, at det var Eg. I den første Grav laa Kraniet og Laarbenene af et svært Individ samt en lille, stærkt forrustet Jernkniv med Skaft og Skede af Træ. Den anden Grav var forstyrret ved tidligere Gravning, den var tom, men uden for Kisten fandtes Pandepartiet og Issen af et Kranium. Disse Grave ere for det meste fattige paa Gravgoods; man kan undertiden i Mandsgravene finde en Jernøxe og i Kvindegravene en Spindesten, dog kan der en sjælden Gang findes meget rige Grave, saaledes den bekendte Mammengrav, som var sænket 5 Fod under det naturlige Jordsmon og yderligere dækket af en stor Høi. Liget havde været klædt i Silke indvævet med Guld og laa paa dunfyldte Puder, og der fandtes blandt andet Gravgoods en Stridsøxe, indlagt med Sølvforsiringer, og en stor Vokskærte

som for neden var 4 Tommer tyk. Det har været en Høvding eller Konge, som har været gravlagt der.

Omtrent fra samme Tid er et stort Jernsværd, som er opgravet tæt ved Skive Bro. Det er et typisk Vikingsværd med en lang tveægget Klinge, et svært Hjalte og en stor kløverbladformet Knap. I en engelsk Bønebog fra 12. Aarhundrede findes en Tegning, hvor man ser Kong Knud den Store og Dronning Emma, som skænker et gyldent Kors til Winchester Abbedi, og Kongen bærer paa dette Billed et Sværd af ganske den samme Form, men man kan vel nok gaa ud fra, at Kongens Sværd har været finere udstyret end Skivesværdet. Nogle Arkaologer mener at kunne paavise, at disse udmærkede Sværd blev smedede i Normandiet.

Det er aabenbart, at denne Sværdform har været den almindelige i det 10de og 11te Aarhundrede. Paa et Kalkmaleri i en fransk Kirke ser man de hellige tre Konger med takkede Kroner paa Hovedet og vældige Vikingsværd ved Siden, og der er for faa Aar siden gjort et mærkeligt Fund af en vendisk Afgudsstøtte af Granit. Figuren er yderst raat hugget, i den ene Haand holder han et Drikkehorn og i den anden en Knippel — formodentlig Symboler paa hans velgørende og straffende Egenskaber — og ved Siden et Sværd, som i høi Grad ligner det ved Skive fundne. Under Vendernes Kampe med deres danske og sachsiske Naboer blev deres Templer afbrændte og de Gudebilleder, der vare af Træ, ituhuggede, men Stenstøtterne bleve styrtede i Floder og Søer, hvorfra de nu igjen dukker frem for Lyset.

Der har ogsaa været en hel Oldtidskirkegaard her paa Pladsen. Den har ligget paa den Skraaning syd for den nuværende Kirkegaard, som kaldtes Ildergravene, og som nu er lavet om til Teglsten og

Drainrør. Paa dette Sted er der fremdraget et halvt Hundrede Gravurner, grove, simple Lerkrukker, fyldte med Aske og sorte Benstumper. Efterhaanden som Arbeidet i Lergraven skred frem, sank Muldjordskorpen, og Potterne trillede ned i Dybet og sloges itu, saa at kun enkelte ere bevarede. En død Mand har nu omstunder et billigt Krav paa at komme i Jorden og det samme har vel været Tilfældet dengang, men der er aabenbart ikke gjort megen Stads af ham. Naar han var brændt, blev Benstumperne sammen med Aske og Sand skovlet i et af de omtalte daarlige Lerkar og sat en halv Alen ned i Jorden, og dermed var han færdig. Muligvis er det Trælle og Fattigfolk, hvis Lig man paa denne Maade har skilt sig ved, muligvis var det ogsaa en almindelig Skik, saa at man ikke tillagde de sidste menneskelige Rester nogen Betydning. Oldtiden strakte sig over adskillige Aartusinder, og i den Tid vexlede Gravskikkene mange Gange.

Det er en almindelig Mening, at man byggede de første Kirker paa Pladser, hvor der i Hedenskabet havde været en Gravplads eller et Gudehov, men her kan det ikke være Tilfældet. Den ældste Del af den nuværende gamle Kirke skriver sig fra det 12te Aarhundrede, og i Løbet af tre eller firehundrede Aar vilde den gamle hedenske Gravplads være glemt. Tilmed ligger denne Kirke vistnok ikke paa sin oprindelige Plads. Der er en mundtlig Tradition om, at der i Sønderbyen har ligget en Trækirke, hvorom der ikke er bevaret den mindste historiske Efterretning. Da Grunden til Fabrikant Nielsens Fabriksbygning for nogle Aar siden blev udgravet, blottedes Fundamentet til en saadan Kirkebygning, og der fremkom nogle Rækker Granitkvadre af ganske samme Art som de, der findes i den nuværende gamle Kirke,

saa det er utvivlsomt, at der paa Stedet har ligget en romansk Granitkirke og ikke en Trækirke. Muligt er den af en eller anden Grund bleven afbrudt og flyttet op paa Bakken. Der fandtes en Mængde Skeletter, og kort forinden var der blottet en muret Kampestensgrav fra det 12. Aarhundrede af den bekendte Form med en Nische til Hovedet. I Graven laa et velbevaret Skelet af en ung Kvinde; et smukt Fotografi af Graven med Indhold er i min Besiddelse.

Ved et af Skeletterne laa et 3 Tommer langt Kors af Oliventræ med inddreiede Kredse. Maaske har det hørt til en Rosenkrands.

Flere Steder i Byen er der ved Gravning fremkommen gamle Ligsten og Stykker af Epitafier. Da No. 16 i Vestergade ombyggedes fandtes en flad firkantet Sandsten, omtrent en Alen lang, med en særdeles smukt hugget kvindelig Figur i en Ligdragt med Sløifer paa Forsiden og med Hovedet hvilende paa en udtunget Pude. Man har et Billede af Kristian den fjerde i en lignende Dragt. En ganske lille Sten med den samme smukke Fremstilling er funden i Nærheden af Kirkegaarden, og endelig har der i Pantelaaner Petersens Eiendom i Nørregade været anbragt en stor Sten af samme Slags som Trappesten. Den er slaet i fire Stykker, hvoraf de to har den samme Figur, som ovenfor omtalt, men daarligt bevaret og ogsaa daarligt hugget, medens de to andre formodentlig har en Indskrift, som det kunde være interessant at faa frem for Lyset.

Af andre Fund skal kun nævnes et Par. I min Have, som har hørt til det gamle Skivehus, fandt jeg et lille massivt Bronzestykke, som viste sig at være et middelalderligt Segl, Contrasigil. Det viser en Figur af en Rytter med en Falk paa Haanden og er efter Nationalmuseets Skøn fra omtrent Aar 1300.

Det har maaske tilhørt en af de gamle Lehnsmænd paa Skivehus.

Dengang den nye Kommuneskole i Asylgade blev bygget, fandt man i Grunden en stor Dyng Potteskarn og Dyreben og Østersskaller. Skaarene stammede, saavidt det kan sees, fra Middelalderen, og man kan da formode, at der paa dette Sted har staaet en Bygning, hvoraf intet Spor var tilbage.

Om Slaget ved Rønbjerg Aar 1132.

Ved Vilh. Thomsen.

FOR NOGLE AAR siden solgte en Mand fra Rønbjerg mig nogle gamle Jernvaaben, som han havde opgravet paa sin Mark. Der var et smalt Jernspyd af en Type, som er vel kjendt fra den tidlige Middelalder. Den findes blandt andre Steder afbildet paa det berømte Bayernstæppe. Endvidere en saakaldt dansk Øxe med bredt Blad og stærkt afrundet Eg. Hellig Olafs bekjendte Øxe „Hel“ var af denne Form, og man kan endnu se den i det norske Vaaben.

Manden fortalte mig ved samme Leilighed, at der engang havde staaet et Slag ved Flyndersø mellem den danske og tydske Konge, hvor Tydskeren var bleven fanget og mange af hans Folk slaede ihjel og andre drevne ud i Søen, hvor de druknede.

Et saadant Sagn indeholder undertiden en historisk Kjærne, og det er ogsaa Tilfældet her. Naar Folk fra Skive besøger Egnen ved den smukke Mørkesø, træder de paa en historisk Grund, thi der har virkelig i sin Tid — men det er rigtignok længe siden, nemlig i Aaret 1132 — staaet et Slag her mellem Kong Niels eller Nicolaus og Knud Lavards Hævnere. Dette gik saaledes til. Da Magnus den stærke, Søn af Kong Niels og Margrethe Fredkulla, havde dræbt Knud Lavard i Haraldsted Skov, blev der stor Forbitrelse blandt Knuds Tilhængere, og de besluttede

at hævne ham. Lederne af Bevægelsen vare Knuds Broder Harald Kesia (Huggespyd) og Erik, som senere fik Navnet Emune, det er den, som evigt vil mindes, samt Skjalm Hvides Sønner, og til dem sluttede sig Skaaningerne og Sjællænderne, medens Jyderne holdt med Niels og Magnus. Der blev nu kæmpet et Aar med vextende Held, og Krigen førtes efter Tidens Skik mest med Brand og Plyndring, men i Aaret 1132 indtraadte en Forandring, idet en anset nordjysk Høvding, Kristjern Svendsøn, sluttede sig til Knuds Parti. Han var Bedstefader til Historieskriveren Svend Aagesøn, og den afdøde Heraldiker Bergsø mente, at han boede i Vestervig, men hvormed han begrundede dette, ved jeg ikke. Det blev da Aftalen, at Kristjern skulde rykke sydpaa mod Viborg, medens Erik skulde sætte sine Mænd i Land paa den jyske Østkyst og støde til ham, men da Niels og Magnus erfarede dette, besluttede de at komme Fjenden i Forkjøbet. Niels valgte at drage nordpaa for at knuse Kristjern, og Magnus skulde med den jyske Ledingsflaade gjøre Landgang paa Sjælland. Han seilede ogsaa afsted i meget spredt Orden, men blev overrumplet af Erik, som havde lagt sig paa Lur ved Sejrø og erobrede Skibene efterhaanden, som de kom frem. Det hjalp ikke, at Magnus søgte at samle Flaaden og gjøre Modstand; Slaget var tabt, før det var begyndt, og han maatte redde Livet ved at flygte.

Til Lands gik det anderledes til. Niels drog i Ilmarsch nordpaa og stødte paa Heden ved Flyndersø sammen med Kristjern, som led et fuldstændigt Nederlag og blev fanget. Niels slæbte ham med sydpaa og kastede ham i et Fangetaarn ved Sli-mundingen.

Hvorledes Krigen fortsattes og endte med, at Erik Emune vandt en afgjørende Sejr ved Fodevig,

og Niels blev dræbt af Skomagerne og Garverne i Byen Slesvig, er bekjendt nok.

Kong Niels skildres som en udygtig og gjerrig Mand, men man skal dog huske, at Krønikerne ere skrevne af hans Fjender. Magnus kaldes den tapreste og smukkeste Mand i Danmark, en duelig Kriger og meget folkekjær. Han beskyldes dog for Grusomhed, og Mordet paa Knud Lavard taler ikke til hans Fordel. Han lod ogsaa Næser og Øren skære af de tyske Borgere i Roskilde, fordi de havde lavet Blider til hans Fjender. Erik Emune var en tapper, men raa og fremfusende Kriger, og da han havde faaet Magten, foer han som en svidende Brand hen over Landet og hævnedes sig blodigt paa sine Fjender. Sine Brodersønner, som dog havde hjulpet ham troligt under Krigen, lod han dræbe og førte et Rædselsregimente, indtil Sorteplovs Spyd skilte ham ved Livet paa Urnehoved Thing.

Broderen Harald synes at have været en fæl Røver, som afvexlende holdt med begge Parter og gladelig plyndrede baade Venner og Fjender. Der er bevaret en Historie om ham, der viser, at han dog havde Respect for Lærdommen. En Fjende var bleven fanget, og Harald befalede, at Næsen skulde skæres af ham — det synes at have været moderne at decorere Folk paa denne Maade — men Fyren skreg op, at man skulde skaane ham, da han var en lærd Mand. Harald lod ham slippe og bød ham til sit Bord, men da han blev opfordret til at læse Bordbøn, maatte han gaa til Bekjendelse og tilstaa, at han ikke havde studeret Latin, men derimod den Kunst at sy Støvler og Sko. Harald lo og lod ham løbe.

Kesiaen eller Huggespydet, hvoraf Harald havde Navn, var et meget kraftigt Spydblad med paralelle Egge og anbragt paa et kort og tykt jernbeslaaet

Skaft. Det blev brugt til at gjennembryde Modstanderens Brynie og var i Nærkamp et farligt Vaaben.

Tiden var raa og blodig. I den smukke Sang om Knud Lavard hedder det:

„Da sprang der frem en Kilde, den sank igjen i Hav,
Det var de danskes Taarer, som flød ved Heltens Grav“,

men man kunde med samme Ret sige, at det var en Blodstrøm, som skyllede ud over Danmark og vedblev at flyde, indtil Valdemar den store stod som Seirherre paa Grathe Hede.

Fly Gaarde,

Fjends Herred.

Ved *Svend Aakjær.*

DER er mange Tegn til, at dansk Lokalhistorie er ved at vinde en større Anerkendelse, end den i nogen Tid har kunnet glæde sig ved. Maaske er vi her kun Vidner til et Gennembrud af Strømme, som længe har været stærke ogsaa paa andre Omraader af nordisk Aandsliv: Interessen for det primitive, det oprindelige; Interessen for Dagligdagen, for den levende Hverdag; Sansen for de smaa Tings store Betydning, Frygten for at overse de uanseelige Organismers Liv — kort sagt den sære Blanding af forborgens Romantik og ængstelig Nøgtternhed, der præger saa mange Nutidsfænomener.

I vore to nordiske Nabolande har man i meget længere Tid været klar over den „lokale“ Metodes store Fortrin og har indført dette — hvad skal man kalde det? — Hjemstavnsforskningens Princip i næsten alle nationalhistoriske Grene af Videnskaben.

Det kendes dog med al mulig Tydelighed, at det intetsteds er blot en Modestrømning, der her gør sig gældende, men her synes at foreligge en Genopdagelse af et gammelt og sundt videnskabeligt Princip: At gøre Grunden bred og fast, før Huset bygges. Ligesom man i Biologien vinder langt større Kundskab om Livet og dets Funktioner ved en nøjagtig og taalmodig Undersøgelse af den enkelte Celles Væsen end

vælge. Ikke blot fordi det er en gammel By, for det har den tilfælles med mange andre af Herredets Byer, men den har altid været delt mellem flere Ejere, og de forskellige „Proprietarier“ gav deres Bønder ulige Vilkaar; ogsaa fra Naturens Haand var Byen forskelligartet, med sine store Engstrækninger mod Vest langs Karup Aa, de udstrakte Hedeflader mod Nord og med de mange spredte Kær baade Nord, Syd og Sydøst for Byen og den store Mose mod Nordvest ved Svansø, foruden det at ogsaa selve Agerjorden var af højst forskellig Godhed.

Der er ganske vist enkelte Mangler ved Flys Arkivalier, der gør det vanskeligere at faa Rede paa denne Bys Historie end paa mangen andens i Herredet. Markbogen fra 1682 (i Matrikelarkivet, København) indeholder kun Navne paa de 8 Vange, men ikke paa de Skifter, hvori disse Vange atter var delt; dette gør det langt sværere at stedfæste de i Markbogen nævnte Lokaliteter. Endvidere er det, trods ivrig Søgen, ikke lykkedes Forf. at finde Flys gamle Udskiftningskort (fra 1798), skønt der lever Folk der har set det, og det næppe kan være forsvunden før i 1880'erne. Dette Kort vilde være til uvurderlig Nytte ved Undersøgelsen af Byens ældste Historie, og det har kun været en kummerlig Erstatning Forf. har kunnet have i et Kort fra 1768 (i Matrikelarkivet), som ganske vist giver god Besked om Gaardenes daværende Beliggenhed, men slet intet om Agerlandet. Dertil kommer, at Fly-Vristed Kirkebog er brændt sammen med Præstegaarden i 1776, hvad der er et føleligt Savn ved Udredelsen af Forholdene i første Halvdel af det 18de Aarhundrede. Ved Hjælp af Fæste- og Skifteprotokoller i Landsarkivet og andre Kilder fra 1710-1770 har Forf. dog kunnet bygge Bro over denne Kløft i Byens Historie.

Til nærmere Oplysning og for at lette Oversigten, skal her straks meddeles Navne og Numre paa de Gaarde, vi har at regne med i gammel Tid. Fly bestod oprindelig af 17 Gaarde og 1 Bol, foruden Enestegaarden Bregendal; dertil kom et stort Antal Huse, der var mere variabelt, men som oftest var ca. 14 Gadehuse, hvoraf 2 havde Jord, mens Resten var jordløse. Naar i det følgende Byens Gaarde nævnes, bruges for Tiden før 1750 de gamle Matrikelnumre fra 1688 (Kristian den Femtes Matrikel), som betegnes Gl. No. 1, 2, 3 o. s. fr. Efter 1750 benyttes de nye Matrikelnumre fra 1815—19, betegnet Matr. Nr. 1, 2, 3, 4 o. s. v. Alle disse gamle Gaarde har et Navn, men Hovedparten har først faaet det ved Udflytningen (oftest af de Agre, hvortil Gaarden flyttede ud).

Fly Gaarde o. 1700.

- Gl. No. 1 er Matr. Nr. 16 Toftegaard, nuv. Ejer Niels Kr. Toftegaard.
- Gl. No. 2 er Matr. Nr. 10 & 11 Bjerregaard, nuv. Ejer Knud G. Dam og P. Daasbjergs Enke.
- Gl. No. 3 er Matr. Nr. 17 Kudal, nuv. Ejer Niels Nielsen (Kudahl).
- Gl. No. 4 er Matr. Nr. 6 & 8 Haugaard & Vinggaard, nu Enken Mariane Petersen og Lauritz Nielsen (Vinggaard).
- Gl. No. 5 er Matr. Nr. 12 Østergaard, nuv. Ejer J. Chr. Østergaard.
- Gl. No. 6 er Matr. Nr. 7 Lerpøtgaard, nuv. Ejer J. Chr. Nielsen.
- Gl. No. 7 er Matr. Nr. 24—31 Herregaard, nu forlængst udparcelleret.
- Gl. No. 8 er Matr. Nr. 4 Vestergaard, nuv. Ejer Th. Thinggaard.
- Gl. No. 9 er Matr. Nr. 2 Kirkegaard, nu udparcelleret.

- Gl. No. 10 er Matr. Nr. 15 & 14 Svalegaard & Ø. Svalegaard, nu H. Kr. Andersen og Søren Nielsen.
- Gl. No. 11 er Matr. Nr. 5 (Gl.) Baggsgaard ell. Baggسدam, nu Jens Andersen.
- Gl. No. 12 er Matr. Nr. 20 & 9 Storgaard & Kjærgaard, Storgaard er udparcelleret, Kjærgaards Ejer er N. M. Petersen.
- Gl. No. 13 er Matr. Nr. 22 Bækgaard, nuv. Ejer Søren Sørensen.
- Gl. No. 14 er Matr. Nr. 19 Mosegaard, nuv. Ejer Anders Kristensen (Nørgaard).
- Gl. No. 15 er Matr. Nr. 3 Ørbækgaard, nuv. Ejer J. P. Daugbjerg.
- Gl. No. 16 er Matr. Nr. 18 Hørmedled, nuv. Ejer Niels Østergaard.
- Gl. No. 17 er Matr. Nr. 13 (Ny) Baggsgaard, nuv. Ejer Ole Nielsen.
- Gl. No. 18 er Matr. Nr. 21 Kirkebol, Bol nu udparcelleret.

Bregendal laa som Enestegaard delvis udenfor Fællesskabet, men havde dog fra gammel Tid Part i Kirkebol og i enkelte af Fly Enge.

Hvad angaar den gamle Gaard „Herregaard“, da ejer Niels Grønbech denne Gaards gamle Havgaard og Gaardsplads (Matr. Nr. 15b), ved Gaarden Grønbæks gamle Plads i Byen; ogsaa hans Hovedlod Matr. Nr. 30 & 31 har oprindelig hørt under denne Gaard; afdøde Jens Andersens Sted (Matr. Nr. 24) var en Kvant fra denne Gaard; Slot (Matr. Nr. 25) ejede $\frac{1}{8}$ Td. Hartkorn derfra; ligeledes Husene Matr. Nr. 26 (nu nedlagt), Matr. Nr. 28 (J. P. Jensen & Chr. Christiansen), Matr. Nr. 29 (nu J. P. Jensen); ogsaa Vestergaard fik noget Hartkorn fra Gaarden. Gaarden blev udstykket allerede før 1750.

Landskifte og Topografi.

De ældste historiske Oplysninger vi faar om Fly staar i Forbindelse med et ældgammelt System for Agerfordelingen som i ca. 800 Aar har været i Brug paa Fly Mark, og kaldes *Bolskifte*. Der har været skrevet en to-tre Afhandlinger om vore ældste Landsbyformer, dels af P. Lauridsen, dels af en Tysker Dr. Karl Haff; men først for ganske nylig har en ny Mand, cand. phil. Henrik Larsen, i kritisk Fortsættelse af P. Lauridsens Arbejde skabt en hel ny videnskabelig Metode og løst flere af de tidligere Problemer paa dette Omraade. Hans Afhandling „Nogle Oplysninger og Bemærkninger om danske Landsbyer“ staar i Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1918 (udkommet 1919) S. 177 ff. og vil utvivlsomt danne Grundlaget for en helt ny Videnskab, idet den viser Vej til fra hidtil upaaagtede Kilder at høste Viden om Tidsrum i dansk Landsbyhistorie, hvorfra vi ellers savner almindelige historiske Oplysninger.

De nye Kilder som danner Grundlaget for hans Arbejde er især Markbøgerne (Landmaalingsprotokollerne fra Kristian den Femtes Matrikel 1682) og gamle Kort over Landsbyerne fra Fællesskabets Tid. Den Videnskab her er skabt, giver Forfatteren ikke noget Navn, men hvad han stadig opererer med er „Agerfordelingen“ paa Landsbymarken, den Rækkefølge hvori Gaardene skifter Vangen imellem sig. Man kunde dog maaske kalde denne nye Videnskab f. Eks. Landskifte-Forskning, idet det er Landsbyernes *Landskifte*, der er Genstand for Studium.

Henrik Larsen opstiller da foreløbig tre Typer af Landskifte: 1) *Bolskifte*, der er kendetegnet ved, at hvert Agerskifte er delt imellem et Antal Gaardgrupper med et lige bredt Stykke til hver Gruppe af Gaarde, og at de enkelte Gaarde indenfor Gruppen atter deler

dette Stykke i samme Rækkefølge, som deres Gaarde og Tofter er beliggende i Byen. 2) *Solskifte*, hvor hvert Agerskifte deles mellem alle Gaardene eftersom deres Gaarde og Tofter ligger i Byen — solret. 3) *Uregelmæssigt Landskifte*, der dækker over meget gamle og endnu ikke fuldt klarlagte Landskifteformer. Ældst af disse er det sidste, det uregelmæssige Landskifte. Dernæst fulgte, i enkelte Byer, Bolskiftet, som Henrik Larsen med stor Rimelighed sætter til omkring Aar 1000 og betegner som en Art Lægdsinddeling, idet hvert Bol skulde stille 1 Mand i Leding. Yngst er Solskiftet, som muligvis først er blevet indført her i Landet ved Jyske Lov (1241)

For at give et Begreb om, hvorledes disse Systemer viser sig i Byvängen, kan man ganske skematisk fremstille Sagen saaledes: Formoder vi, at en Landsby har 12 Gaarde, der ligger i en Række fra Vest til Øst, saaledes: No. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12 og formoder vi, at denne By er delt i 4 Bol (Grupper af Gaarde), saaledes at f. Eks. No. 1, 4, 9, 10 danner det første Bol, 2, 3, 5 det andet Bol, 6, 11, 12, det tredje Bol og 7, 8, det fjerde — saa vil hvert eneste Agerskifte hele Marken over være delt i 4 Dele, der er lige brede for Enderne, og Agerfordelingen (Landskiftet) i Vängen vil da være f. Eks. i ett Skifte 1, 4, 9, 10, || 7, 8, || 2, 3, 5, || 6, 11, 12, i et andet Skifte maaske 7, 8, || 2, 3, 5, || 1, 4, 9, 10, || 6, 11, 12, i et tredje maaske 6, 11, 12, || 7, 8, || 1, 4, 9, 10, || 2, 3, 5, || o. s. v. Er Byen derimod solskiftet, vil Agrene i Skifterne tilhøre f. Eks. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, i et andet Skifte maaske 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 1, 2, 3 o. s. v. Er der uregelmæssigt Landskifte, kan der naturligvis være mange forskellige Former, blot ingen af de to ovennævnte.

Man vil saaledes forstaa, at man ved bol- og solskiftede Byer kan slutte en Del m. H. t. Gaardenes Beliggenhed og Beskaffenhed paa det Tidspunkt, da Landskiftet blev foretaget. Er Byen bolskiftet, vil man kunne se, hvormange Bol den talte omkring Aar 1000, og hvorledes Gaardene indenfor hvert Bol laa i For-

hold til hinanden. Man vil saaledes ved ovenstaaende bolskiftede By altid være klar over, at Gaard Nr. 4 laa østen for No. 1, og No. 9 igen østen for No. 4, og No. 10 atter østen for No. 9 o. s. v.; dog veed man jo ikke altid, hvor mange Pladser til Øst den laa. Derimod veed man altid ved solskiftede Byer, hvor ledes hele Byen laa den Gang Solskiftet blev foretaget. Det er endvidere muligt ved begge disse Landskifteformer at se, hvor anseelige Gaardene var. Man tilmaalte nemlig Gaardene Agre, hvis Bredde stod i et særdeles nøjagtigt Forhold til den Landgilde, de skulde eller kunde yde deres Herskab.

Denne Maaling foretoges med Reb efter en ganske bestemt Rebnings-Takst, hvori hver Landgildespecies svarede til en ganske bestemt Agerbredde udmaalt i „Reb“ eller Kvotadel deraf. Enheden var som sagt 1 Reb, der kunde være af noget forskellig Længde Landet over, men som nogenlunde var en normal Agers Bredde (ca. 3 Favne).

Arent Berntsen giver (II. 456 ff.) en gammel Markrebnings Takst, hvoraf Princippet for Rebningen tydelig fremgaar. Der tilmaaltes 1 Reb for 72 Mark Smør (1 Favn for 1 Pund), for 1 Td. eller 1 Ørtug Korn, for 24 Høns, for 12 Gæs, for 3 Faar, for 6 Lam o. s. v.

En Undersøgelse af Agerbredderne til de enkelte Gaarde vil saaledes kunne give et Begreb om, hvor stor Gaardens Landgilde oprindeligt var i Forhold til de andre Gaarde i Byen. Man vil da sikkert forstaa, at vi her har en mærkelig historisk Kilde, en Jordebog skrevet i Muld med Landmaalerens Reb, og ved Kristian den Femtes store Landmaaling af alt dyrket Land blev denne betydningsfulde Kilde opbevaret for Eftertiden, skønt Originalen ude paa Marken, de gamle Agerrener og Skel, forlængst er blevet udslettet ved senere Tidens Udskiftninger og Ejendomshandeler.

En Ting maa man dog erindre sig. Vi kan af Agerbredderne og Rækkefølgen paa Marken se, hvor

mange *Bol* der var i en bolskiftet By omkring Aar 1000, derimod ikke, hvormange *Gaarde* der var om at dele disse *Bol*.

Ser vi f. Eks. paa ovenstaaende skematiske By, og betragter det første *Bol* 1, 4, 9, 10, saa kan vi jo f. Eks. sætte, at No. 1 raader over Halvdelen af dette Bols Bredde, No. 4 over $\frac{1}{4}$ og No. 9 og 10 hver over $\frac{1}{8}$, men der vil da være ikke blot Mulighed, men ogsaa Sandsynlighed for, at nogle af Gaardene er senere udstykket fra ældre og større *Gaarde*. Hvis nu f. Eks. de 3 sidste *Gaarde* i *Bolet*, No. 4, 9, 10, oprindeligt havde udgjort een *Gaard*, som vi kan kalde 1b, saa kunde det jo meget vel tænkes, at engang i *Gaardens* lange Historie blev den — ved Arv, ved Handel, eller ved Magelæg — udstykket i 2 Halvdele, hver paa $\frac{1}{4}$ *Bol*; saa var der altsaa 3 *Gaarde* i *Bolet*, som vi kan kalde No. 1, 1b og 1c. Siden blev saa maaske No. 1c atter udstykket i to Halvdele, hver paa $\frac{1}{8}$ *Bol* — og vi fik da ialt 4 *Gaarde* i *Bolet*: No. 1, 1b, 1c, 1d, der var identiske med de senere Nr. 1, 4, 9, 10, men hvoraf kun No. 1 havde beholdt sit oprindelige Tilliggende ubeskaaret. Alt dette vilde som sagt kunne foregaa i Tidernes Løb, uden at sætte noget Spor i Agerfordelingen, blot vilde man kunne vente, at den nyere *Gaard*, der var udstykket fra en ældre og større, vilde have sin *Jord* umiddelbart op til sin *Modergaards* *Jord*.

Som ovenfor meddelt, er det nu netop *Bolskifte*, vi har for os i *Fly*, en *Form* for *Landskifte* der forøvrigt ikke er særlig almindelig i *Vestjylland*, hvor *Henrik Larsen* nævner *Store Darum* ved *Ribe*, *Lee* og *Øster Vælling* i *Middelsom Herred*, og ellers ikke synes at kende mange flere. De *Byer*, jeg har undersøgt i *Markbøgerne* fra *Fjends Herred*, har alle været solskiftede, nemlig alle *Byer* i følgende *Sogne*: *Højslev*, *Lunø*, *Taarup*, *Borris*, *Dagbjerg* og *Vroue*.

Det første *Sted*, vi træffer *Bolskifte* nævnt i *Fly*, er i en *Lovhævd* af 1515, som *Søren Isaksen* har taget paa *Bregendal* og dens *Tilliggende* efter sin *Fader Isak Andersen*; han „indværger“ da til *Bregendal* „Lod og Fællig over al *Flø Søndermark*, som er den sjette i *Hueretzbol* baade i *Flø Opmark* og andre *Steder*“. Herom skriver *Præsten Anders Paaske* i en *Indberetning* til *Bispen* af 29. Juni 1679: „Hvad *Hveredtzbol* sig belanger, da maa

Hans Velærværdighed vide, at Flye er delt udi 5 lige Bole, som haver alle lige bredt ude Agre og Eng og enhver Bol sit sær have (ell. sin Sær-Have, d. v. s. sin særlige Have eller Havgaard??) Saasom denne kaldes Hveredsz Boel af en, som forud Tid boedæ udi Flye og kaldtes Jens Hvere, saa er min og Christen Nielsens (Ejeren af Bregendals) Ejendom ikkun den sjette Part udi forskrevne Bol, som for sin Ringhed imod de andre Gaarde ellers i Særdeleshed kaldes en Bol“. Her udtrykker Præsten sig noget uklart. Sagen er den, at Kirkebol (Gl. No. 18) — der er mindre end de andre Fly Gaarde, og derfor kaldes et Bol — er delt i to Parter, som tilsammen udgør $\frac{1}{6}$ af det Bol d. v. s. den Gaardgruppe (og dens Tilliggende ude paa Marken), hvortil Kirkebol hører, og som vi altsaa erfarer, kaldes Hverres Bol efter en tidligere Bolsbroder Jens Hverre. Disse to Parter af Gl. No. 18 var delt saaledes imellem Præsten og Bregendal, at Bregendal havde al den Jord, der laa i Søndermarken og Præsten alt i Nørremarken. Vi ved udmærket Rede paa denne Deling, fordi den altid afstedkom megen Retstrætte imellem Bregendal og Kirkebolets Ejer. Bregendals Part kaldes „Kronens rette Ledingsjord“, hvorimod Kirkebolets Part oprindelig synes at have været Bispens Gods og med ham være lagt under Hald.

I Udskiftningsforretningen ser vi bekræftet Præstens Udsagn om, at ogsaa Fly Enge var bolskiftede. Paa Engene findes nemlig endnu bevaret de gamle Bols Navne, nemlig Knuds Boel, Bjerregaards Boel, Stoergaards Boel, Svends Boel, Hellands Boel. I Svends Bol har Thomas Kirkegaard (Kirkegaard), Part; i Hellands Bol Jens Bærs (Vinggaard), Jens Hellund (Haugaard), Chr. Olesen (Bækgaard), Peder Jensen (Vestergaard) og Ole Christensen Skrædder (Mosegaard); i Storgaards Bol Christen Simonsen (Svalegaard), Niels Espersen (Øster Svalegaard), Jens Madsen (Kjærgaard) og Chr. Mogensen (Storgaard); i Bjerregaards Bol Johan Bjerregaard (Daasbjerg), Peder Dam (Bjerregaard), Jakob Jensen (Baggesgaard) og Jens Østergaard (Østergaard); i Knuds Bol Chr. Simonsen (Grønbæk) og Peder Brøndum (Baggesdam). Vi skal nedenfor se, at det netop er disse Gaarde, som vi efter Bolskiftet skulde vente havde Part i disse Bol.

Dersom vi undersøger Markbogen, vil vi hurtigt finde de 5 gamle Bol i Fly:

Gl. No. 1 Toftegaard, Gl. No. 3 Kudal, Gl. No. 11 Baggesdam, Gl. No. 9 Kirkegaard udgjorde *Svends Bol*.

Gl. No. 10 Svalegaard, Gl. Nr. 12 Storgaard udgjorde *Storgaards Bol*.

Gl. No. 2 Bjerregaard, Gl. No. 17 Baggesgaard, Gl. No. 5 Østergaard var *Bjerregaards Bol*.

Gl. Nr. 13 Bækgaard, Gl. No. 16 Hørmedled, Gl. Nr. 14 Mosegaard, Gl. Nr. 8 Vestergaard og Gl. No. 4 Haugaard var *Hellands Bol*, hvor Tilnavnet Hellind, Hellund da ogsaa altid fulgte Manden i Haugaard lige fra Christen Hellind kom dertil i 1642, til Jens Hellund gik fra Gaarden 1807.

Gl. No. 15 Ørbækgaard, Gl. Nr. 7 Herregaard, Gl. No. 18 Kirkebol og Gl. No. 6 Lerpøtgaard udgjorde *Hverres Bol* (det samme som i Udskiftningsforretningen kaldes *Knuds Bol*). Den i Præstens Indberetning nævnte Jens Hverre synes i 1524 at have boet paa Gl. Nr. 7 Herregaard, (som da muligvis oprindeligt kan have heddet Hverregaard?).

De 5 Fly Bol bliver da:

15, 7, 18, 6, Hverres Bol,
2, 17, 5, Bjerregaards Bol,
1, 3, 11, 9, Svends Bol,
10, 12, Storgaards Bol,
13, 16, 14, 8, 4, Hellands Bol

og udfra deres Rækkefølge skulde man da kunne slutte følgende m. H. t. Gaardenes ældgamle Beliggenhed:

Gl. No. 1 Toftegaard laa vesten for Gl. No. 3 Kudal.

Gl. No. 2 Bjerregaard laa vesten for Gl. No. 17 Baggesgaard.

Gl. No. 3 Kudal laa vesten for Gl. No. 11 Baggesdam, østen for Gl. No. 1 Toftegaard.

Gl. No. 4 Haugaard laa østen for Gl. 8 Vestergaard.

Gl. No. 5 Østergaard laa østen for Gl. No. 17 Baggesgaard.

Gl. No. 6 Lerpøtgaard laa østen for Gl. No. 18 Kirkebol.

Gl. No. 7 Herregaard laa østen for Gl. No. 15 Ørbækgaard, vesten for Gl. No. 18 Kirkebol

Gl. No. 8 Vestergaard laa østen for Gl. No. 14 Mosegaard, vesten for Gl. No. 4 Haugaard.

Gl. No. 9 Kirkegaard laa østen for Gl. No. 11 Baggesdaam.

Gl. No. 10 Svalegaard laa vesten for Gl. No. 12 Storgaard.

Gl. No. 11 Baggesdaam laa vesten for Gl. No. 9 Kirkegaard, østen for Gl. No. 3 Kudal.

Gl. No. 12 Storgaard laa østen for Gl. No. 10 Svalegaard.

Gl. No. 13 Bækgaard laa vesten for Gl. No. 16 Hørmedled.

Gl. No. 14 Mosegaard laa vesten for Gl. No. 8 Vestergaard, østen for Gl. No. 16 Hørmedled.

Gl. No. 15 Ørbækgaard laa vesten for Gl. No. 7 Herregaard.

Gl. No. 16 Hørmedled laa vesten for Gl. No. 14 Mosegaard, østen for Gl. No. 13 Bækgaard.

Gl. No. 17 Baggessaam laa vesten for Gl. No. 5 Østergaard, østen for Gl. No. 2 Bjerregaard.

Gl. No. 18 Kirkebol laa vesten for Gl. No. 6 Lerpøtgaard, østen for Gl. No. 7 Herregaard.

Foruden den Mulighed, at en Gaard har ligget østen eller vesten for sin Nabo i Bolet, maa vi dog ogsaa stadig have den anden Mulighed i Sigte, nemlig at Gaarden kan have udgjort een Gaard sammen med en eller flere af sine Naboer, og saaledes kan have ligget netop *paa* selve Nabogaardens Plads. Saaledes kan Gaardene i Svends Bol oprindelig have været kun 2: 1 + 3 og 11 + 9, hvoraf da den sidste laa østen for den første.

Hvad der heri ikke kan forenes med den gamle Beliggenhed af Gaardene, som vi kender ad anden Vej (se f. Eks. Kortet 1768) er følgende: Lerpøtgaard laa Øst for Kirkebol, og Kirkebol laa imellem Herregaard og Lerpøtgaard. Vestergaard laa østen for baade Bækgaard, Hørmedled og Mosegaard. Kirkegaard laa østen for Baggesdaam. Bækgaard laa vesten for Hørmedled. Mosegaard laa vesten for Haugaard, imellem Hørmedled og Vestergaard. De øvrige Oplysninger, Bolkiftet giver os, *kan* bringes i Overensstemmelse med den Beliggenhed af Gaardene, vi ellers kender.

Man ser saaledes, at mens Østergaard ligger østligst i sit Bol, og der derfor af den Grund ikke er noget til Hinder for, at den ogsaa kan have ligget østligst i Byen, saa ligger Vestergaard østen for mindst

3 Gaarde i Byen, saaledes at denne Gaard ikke oprindelig kan have ligget vestligst i Byen, men snarest kunde synes at have ligget tæt vesten for Haugaard. Dette synes bekræftet ved, at et Stykke Jord kaldet Vestergaards Toft ved Udskiftningen laa *Øst* for Byen i Indlodden til Baggendam (Matr. Nr. 5). Denne Toft genkendes da ogsaa med Lethed i Markbogens Maal; den spændte over den 24de til den 30te Ager i Gaardsager Vangs 4de Skifte, var 116 Alen bred fortil, 93 Al. bagtil og 80 Al. lang, ialt 8360 Kv. Al., d. v. s. godt $\frac{1}{2}$ Td. Land. Ser man paa de øvrige Gaarde i Bolene, da er det paafaldende, at mens Gaardene i Hverres Bol, Storgaards Bol og Hellands Bol, nok kan tænkes at have ligget nær ved hinanden, hver indenfor sit Bol, saa laa Bjerregaard vestligst i Vesterbyen, mens dens Bolsbrødre Baggesdaard og Østergaard laa østligst i Østerbyen. Det samme gælder Toftegaard og Kudal i Svends Bol, der laa i Vesterbyen, mens deres Bolsbrødre Baggesdaard og Kirkegaard laa i Østerbyen. Da man vel nok tør gaa ud fra, at Østerbyen er den ældre Del af Byen, idet Kirken ligger der, saa kunde det være fristende at antage, at Gaardene Bjerregaard, Toftegaard og Kudal ikke oprindelig har ligget i Vesterbyen, men paa et eller andet Tidspunkt er udflyttet fra Østerbyen. Alt hvad vi ellers kan slutte af Bolskiftet og af Kortet fra 1768 er dog ret usikkert, saalænge vi ikke bedre kan stedfæste de i Markbogen opmaalte Agre, særlig i de nærmest Byen beliggende Agerskifter, hvor vi sikkert kunde vente at finde Gaardenes gamle Rækkefølge, idet Gaardene fra først af havde Agerjorden lige bag sig ud for deres Plads paa Gaden, og man tør formode, at den oprindelige Rækkefølge er blevet staaende i Agerskifterne, selv om Gaardene har skiftet Plads paa Byens Gade. Ved denne Stedfæstelse vil

Udskiftningskortet sikkert kunne gøre god Gavn, ligesom man ogsaa vil kunne vente at finde gamle Særlodder (Tofter o. lign.) til Gaardene særligt betegnede paa Kortet. Som Sagen nu er, foretrækker Forf. at henvise sine Gisninger om disse Forhold til en Art „uvidenskabelig Efterskrift“.

Vor sikre Viden om Fly Gaardes Beliggenhed i ældre Tid grunder sig ellers i første Række paa et Kort over Fly og Svansø fra 1768, som Forf. fandt i en Rulle kasserede Kort i Matrikelsarkivet i 5—6 sønderrevne Dele, hvorover man dog endnu kunde tage et Rids paa gennemsigtigt Papir. Omstaaende Gengivelse er den søndre Del af Byen, taget efter et med Tusch optrukket Rids over Kortet. Paa Foden af Kortet angives dette som „Accurat Geometrisk Afridsnings Cart over Skillet's Gang og Strækning imellem Flye Byes og Swansøe-Gaards Eyendomme“, og det meddeles yderligere: „Dette Geometriske Afridsnings Carte er efter velædle Herr Forvalter Laurbergs Anviisning over Situationen og den mig forreviiste Lande Maalings Forretning af 9. Junij 1731 i alle Maader rigtig optaget og forfattet, som her ved under min Haand tilstaaes som om og naar forlanges med Eed kand bekræftes af H. Grolau, Premierlieutenant, Conducteur ved Hedernes Etablissement udi Wib. Aarh. Rib. Stifter. Estwad-Kloster d. 20de April 1768“. Paa dette Kort ser man tydeligt alle Fly Gaarde med deres Havgaarde bag sig i en Række fra Vest til Øst, norden for Hølmkjær Bæk. De dobbelte Linier udenom Flæskjær og sønden for Byen og Bækken er de gamle Diger imellem Byens „Gadejord“ og det dyrkede Agerland. Imellem Bækken og Vesterbyen strækker sig den stærkt fligede Sø med fire-fem smaa Holme, som siden svandt ind til Flæskjær Dam, og nu er ganske udtørret.

Paa Kortet var ikke andre Bygninger betegnet end Huset Matr. Nr. 25, der betegnedes „Slottet“; men ved Hjælp af 1) Udskiftningsforretningens (U. F.) § 50, der omhandler Gadejordens Udskiftning, 2) Matr. Arkivets Original Kort No. 1 fra 1815, der var forsynet med de nye Matr. Nr., og hvor endnu ikke alle Gaardene var udflyttede og endelig 3) gamle Folks Beretninger om Gaardenes Beliggenhed før Udflytningen — er det lykkedes Forf. med absolut Sikkerhed at bestemme alle Gaardene og de fleste af Husene saaledes, at de paa Kortet kunde forsynes med de nye Matrikelnumre.

Gaardene kom da i 1768 i følgende Orden:

Vestligst Vestergaard (Matr. Nr. 4), dernæst Ørbækgaard (Nr. 3), Toftegaard Nord lidt til Øst for den (16), Nord for Ørbækgaard og Nordvest for Toftegaard laa et af de Huse, der fra gammel Tid havde Jord, nemlig en lang oval Toft, der hed Kringeltoft (32). Sydøst for Toftegaard fortsattes Gaardrækken atter med Daasbjerg (11) og Bjerregaard (10), der tilsammen oprindelig udgjorde det gamle Bjerregaard. Dernæst kom Grønbæk (30), der var det gamle Herregaards Plads; saa kom Svalegaard (15) og Øster Svalegaard (14) umiddelbart op til hinanden og oprindelig een Gaard, Svalegaard. Saa kom Kudal (17), der havde en Kaalgaard helt nede ved Søen udfor Gaarden; Øst for Kudal kom endelig Slot (25) ved Storgaards Havgaard. Disse Gaarde og Huse udgjorde Vesterbyen. Den næste Gaardrække begyndte med den store Tvillinggaard Storgaard, der udgjordes af det senere Storgaard (20) og Kjærgaard (9). Saa kom Lerpøtgaard (7), og Sydøst for denne, nærmest Bækken laa Bækgaard (22); Nordøst for Gaardrækken laa Hørmedled (18). Øst for Lerpøtgaard laa Vinggaard (8) og Haugaard (6), der var sammenbyggede og oprindelig udgjorde een Gaard, „Hellundsgaard“? Østen for denne kom Landevejen Vridsted—Skive i en smal Smuge mellem Haugaard og den næste Gaard, Mosegaard (19). Østen for Landevejen — „Præstevejen“ — kom Bolet, det gamle Kirkebol (21), derefter Baggsgaard (13) og Baggsgdam (5), som i det 17de Aarh. kaldtes Baggsgaard. Øst for Baggsgdam laa et Par Huse, som i 1768 og 1798 tilhørte Estvadgaard, Øst for dem laa Østergaards store Toft, og saa sluttede endelig Gaardrækken med selve Østergaard (12). Nord for Baggsgaard laa Skolen (Nr. 1), Nord for denne Kirken, og Nord for Kirken igen laa Kirkegaard (2). Af Huse kan man, foruden de allerede nævnte Kringeltoft, Slot og Grønbæk, se Hyrdens Hus NØ for Toftegaard ved Søen; et

lille Hus foran Bjerregaard; Peder Holms Hus (34, nu Vilhelm Nielsen), ved Vandet Nord for Kudal; Enken Maren Mikkelsdatters (Maren Storgaards) Hus (Nr. 27, nu Peter Andreasen) Nord for Storgaard; Øst for dette et Hus med en Del Jord fra den udstykkede Herregaard; Huset har nu Nr. 28, ejedes 1798 af Ville Christensen, sidst af Smød Hans Larsen; Øst for dette Hus laa „æ Bojers Hus“ (Matr. Nr. 21b, nu Kr. Kristensen Post), og Nord for dette et andet af de gamle Huse med Jord til (Nr. 29, Jens Peter Jensen). Lige Vest for Kirken laa det gamle Smediehus (Nr. 24, sidst Jens Andersen og Ane Kathrine), som ogsaa var en Parcel fra Herregaard. Syd for Østerbyens Gaarde laa ligeledes en 2—3 Huse, hvoraf et i 1798 ejedes af Jens Chr. Mogensen og hørte til Lundgaards Gods.

Dersom vi betegner Gaardene med deres gamle Matrikelnumre fra Kristian den Femtes Matrikel, bliver Rækken fra Vest til Øst Gl. No. 8, 15, 1, 2, 7, 10, 3, 12, 6, 13, 16, 4, 14, 18, 17, 11, 5 og 9. Sammenligner vi denne Rækkefølge med den i Mandtal paa Kopskat 1660 (Bilag til Halds Lensregnskaber), som er Gl. No. 8, 1, 15, 2, 7, 10, 3, 12, 16, 6, 13, 4, 14, 18, 17, 11, 5, 9, da ser vi, at det kun er, hvor Gaardene ligger lidt udenfor Rækken, ved Gl. No. 1 (Toftgaard), Gl. No. 16 (Hørmedled) og Gl. No. 13 (Bækgaard), og hvor det derfor er en Skønssag, hvilken Gaard man vil nævne først, at de to Rækkefølger ikke stemmer overens. Vi tør da med al mulig Sandsynlighed formode, at Fly Gaarde i 1660 laa aldeles som i 1768, 100 Aar senere. Ved Hjælp af Extraskattemandtaller fra 1620 og tidligere kan vi fremskaffe ældre Rækker, som stemmer godt med den i 1660, saaledes at vi rimeligvis tør føre disse Tilstande tilbage til ca. 1600. Betragter vi endelig det ældste Mandtal vi har over Fly Mænd fra 1524 — som jeg senere skal komme ind paa en grundigere Drøftelse af — saa gøres det derigennem sandsynligt, at Gaardene i det store og hele ogsaa den Gang laa som i 1660 og 1768. At Byen ikke oprindelig kan have ligget saaledes, fremgaar af Bolskiftet.

Byens Vange.

Nøjagtig Oplysning om al den dyrkede Jord, der laa til Byen i 1682, faar vi gennem Markbogen i Matrikelarkivet, København. Denne Protokol meddeler, at der til Fly By laa 8 Aars Gøder, hvoraf 4 brugtes og 4 hvilede. Man har altsaa kun dyrket det halve af Bymarken hvert Aar. De 8 Aars Gøder var følgende: 1. *Breendaels Bierg* Aars Gøde (paa ca. 94 Tdr. Land), der rimeligvis maa have ligget Nordøst for Byen, idet bræjndalsbjær're er den Bakke, hvorpaa nu Jens Thorsens Gaard (Matr. Nr. 19d) ligger; norden for hans Gaard laa den nu udtørrede bræjndalsbjær'res pøt og sønden for Gaarden laa Bavnegrønne (bawwngrønn), hvoraf Gaarden har Navn. Denne Vang var delt i 3 Skifter, det første løb i Øst og Vest (knap 24 Tdr. Land) og indeholdt 57 Agre — de gamle Agre var godt og vel 3 Favne brede — og Jorden betegnes som „skarp Jord af kold Muld og Sand“. Det andet Skifte var ikke slet saa stort, kun godt 19 Tdr. Land; det løb i Syd og Nord, indeholdt 47 Agre og bestod af „middelmaadig Jord af mere Sand end Muld“. Det tredje Skifte kaldtes *Smaa-agre* (over 50 Tdr. Land), indeholdt 173 Agre; den østlige Del af Skiftet bestod af „middelmaadig Jord af graa Sand og Muld, mest Sand“, den vestlige Del bestod af „skarp Jord af Sand og Grud“.

Vest for Breendalsbjergs Vang laa, imellem Byen mod Syd og Heden mod Nord, *Faar-Høys Vang* Aars Gøde, hvori fandtes den nu pløjede Ravnshøj tæt norden for Øster Svalegaard (ses paa Kortet 1768; Landevejen til Skive er nu flyttet Øst for Højen) i vestre Vejkant. Faarehøjs Vang var paa godt 106 Tdr. Land og bestod af 3 Skifter. Det første løb i Syd og Nord (godt 43 Tdr. Land), middelmaadig Jord af mere Sand end Muld, og bestod af 43 Agre; 2det Skifte (godt 13 Tdr. Land) løb i Øst og Vest, indeholdt 22 Agre, af samme Bonitet som 1ste Skifte; 3dje Skifte løb atter i Syd og Nord (knap 50 Tdr. Land), talte 113 Agre af samme Bonitet som de andre Skifter, blot var den østlige Del endnu ringere og bestod af „ond Jord af hvid Sand“.

Længere Vest paa kom saa *Skionløs* ell. *Skionledtz Vang*, hvis første Skifte løb i Syd og Nord, indeholdt 117 Agre (38¹/₂ Td. Land) middelmaadig Jord af graa Sand med lidet Muld. I dette Skifte fandtes større Stykker Jord til Storgaard og Hørmedled, utvivlsomt de til Toftegaard 1798 udlagte „Storgaards Toft“ og „Jens Poders Toft“; 2det Skifte løb i Øst—Vest, bestod af 151 Agre, mest „skarp Jord af Sand og Grud“, hvoriblandt fand-

tes større Stykker til Bjerregaard og Ørbækgaard, utvivlsomt de ligeledes til Toftegaard 1798 udlagte „Bjerregaards Toft“ (ved „Bjerregaards Toftdige“ paa Kortet 1768) og „Knuds Toft“.

Den fjerde Vang i Byen kaldte Markbogen *Løgensbjerg Vang* efter dens 1ste Skifte, der laa tæt Syd for Byen ved Løw'nsbjærre (endnu beplantet Bakke imellem den nye Skole og Smedien); Skiftet løb i Syd—Nord og indeholdt 243 Agre, hvoraf Størstedelen bestod af „skarp Jord af hvid Sand og Grud“, men som dog ogsaa indeholdt „middelmaadig Jord af mere Sand end Muld“; i dette Skifte fandtes et større Stykke Jord (godt 6 Skpr. Land) til Bækgaard, som muligvis ogsaa kan have været en Toft. Det andet Skifte i *Løgensbjerg Vang* med *Fly Agre* laa Nord for Byen, Vest for Skiønløs Vang; Vangen kaldes derfor ogsaa ofte: „Det Fald nærmest norden og sønden Byen“. Det nordlige Skifte indeholdt 135 Agre, der løb i Øst—Vest og mest bestod af „skarp Jord af graa Sand og Grud“.

Den femte Vang, *Gaardsager Vang*, maa have ligget Syd for Breendalsbjerg Vang ved Gaardsager Høj (gåssawer hyw'), norden for nuv. Jens Andersens Gaard. Første Skifte var kun paa 25 Agre, der løb i Øst—Vest og bestod af „middelmaadig Jord af mere Sand end Muld“; andet Skifte var paa 123 Agre, der løb i Syd—Nord og bestod af „skarp Jord af graa Sand og Grud“, en Del af Agrene „middelmaadig Jord af Sand og lidet Muld“; tredje Skifte var paa 92 Agre, der løb i Øst—Vest og bestod af skarp Jord („graa Sand og Grud“); fjerde Skifte var paa 96 Agre, der løb i Øst—Vest og bestod af „middelmaadig Jord af graa Sand og lidet Muld“; i dette fjerde Skifte fandtes to større Stykker Jord til Kirkebol og Vestergaard, utvivlsomt identiske med Udskiftningsforretningens „Brændevinstoft“, hvoraf Hovedparten blev tillagt Østergaard, den østre Del Peder Brøndum i Baggessdam, og „Peder Vestergaards Toft“, der ligeledes tillagdes Peder Brøndum. Baade „Brændevinstoft“ her i Fly, Vridsted og mangfoldige andre Steder i Landet synes at have Navn af, at de var udlagt Præsten til Anskaffelse af *Brød og Vin* i Kirken, og da Kirkebols Kornskyld netop gik til denne Udgift, er det rimeligt nok, at denne Toft fra gammel Tid har ligget til Kirkebol.

Den sjette Vang var *Huol Agre*, der laa omkring nuværende Vinggaard (huelawer) i Bymarkens sydøstlige Hjørne. Vangens 174 Agre løb i Syd og Nord; dens østlige Del bestod af „middelmaadig Jord af rød Sand, Ler og Muld“, den vestlige Del af „skarp Jord med graa Sand og Grud“.

Selv i Betragtning af, at det halve Areal henlaa ubesaaet, naar vi til det ret overraskende Resultat, at den aarlige Udsæd kun skulde have været ca. 3 Skæpper paa 1 Td. Land; dette kan vel kun antages at have haft Gyldighed i disse onde Tider lige efter Kejserkrigen og de to Svenskekrige, da disse Egne led saa ilde, at det baade skortede paa Arbejdsheste og Sædekorn.

Til Sammenligning med ovenstaaende Liste over Gaardenes Tilliggende skal nu nedenfor gives en Liste over den Skat og Landgilde, disse Gaarde maatte yde. Reglen var, at Landgilden ydedes i Naturalier svarende til Tilliggendets Beskaffenhed: Kornskyld af Agrene, Smørskyld af Engene, Øksne af Græsgangene, Svin af Skovene; hertil kom saa Smaaredsel (Lam, Gæs, Høns o. lign.) „og andre Bede“. Skatterne var af forskellig Art oprindelig, men blev siden ofte afløst af Pengeafgifter, saaledes ogsaa „Gæsteriet“, der oprindelig var en Pligt til altid at huse og beværte sin Husbond, naar han ønskede det. Ved Selvejrgaarde ydedes som Regel dels „Bondeskyld“¹⁾, den Landgilde en Gaard svarede Bonden (den bondefødte Ejer) udover de offentlige Skatter, dels „Herlighed“¹⁾, en Art Højhedsafgift som Tegn paa Anerkendelse af Overhøjheden (sædvanlig i Fly ydet til Kronen), og som Vederlag for eventuel Retsbeskyttelse.

Oplysninger om Gaardenes Skat og Landgilde findes bedst i Matrikelen 1662 (Rigsarkivet), konfereret med Matrikelen 1664 (Matrikelsarkivet) og med Eks-trakt-Matrikelen 1680 (Rigsarkivet) samt med en Protokol med en „Specification paa Differencen og Afkortningerne af Hartkornet udi Hald og Skivehus Amter imellem Matriculen Anno 1664 og Extract Matriculen

¹⁾ „*Hohedenst und Bunden Rezell*“ i Jordebog om Hatsted-Lundberg Herreder 1607 (Rigsarkivet).

Anno 1680, som af Kammer-Collegio er decideret $\frac{9}{4}$ og $\frac{13}{4}$ 1685 samt $\frac{14}{3}$ 1687, med tilhørende Bilager, item adskillige Documenter desangaaende“ (Pakke i Rigsarkivet). Oplysningerne kan selvfølgelig ogsaa suppleres med Held ved Skøder og andre Dokumenter. I nedenstaaende Liste er Skat og Landgilde anført i sine forskellige Species, dernæst er Landgildens Species beregnet i en Sum, det saakaldte Landgildehartkorn, efter samme Metode, som beskrives hos Arent Berntsen¹⁾ og benyttes i Landgildematriklerne; endelig er til Sammenligning anført det ved Opmaaling og Bonitering af Jorden beregnede Hartkorn fra Kristian den Femtes Matrikel 1688. (Se Side 53).

1 Tønne var efter Viborgmaal $7\frac{1}{2}$ Skæppe; 1 By-skæppe var 6 Skæpper; meget almindelig er ogsaa Opgivelser i Pund Korn (2 Tdr. Rug og Byg), Ørtug Korn (10 Skæpper Rug, 12 Skæpper Byg); 24 Tdr. Rug og Byg var 1 Læst i Viborgmaal. Smørmaalet var 24 Marker paa 1 Pund, 20 Pund paa 1 Tønne²⁾; flere af Gaardene var ansat til Hardbo-Pund i Smørskyld, 1 Hardbopund var 2 Viborgpund. Mønten var 6 Mark paa 1 Daler, 16 Skilling paa 1 Mark, 3 Hvid (Album) paa 1 Skilling. Et Fødenød eller Fodernød var et opfødt Høved, det regnedes lige med $\frac{1}{2}$ Td. Korn i Kornskyld, knap 1 Pund Smør i Smørskyld.

Sammenligner vi Landgildehartkornet med Jordhartkornet, ser vi, at de fleste Gaarde i Byen stod for lavt i Hartkorn efter den gamle Landgilde; særlig lavt stod Bjerregaard, der sprang op til over det dobbelte, og altsaa maa have siddet godt i det under det gamle Styre. Højest stod Bækgaard og Mosegaard, de eneste Gaarde vi sikkert veed, der har været i privat Adelseje langt tilbage i Tiden; de maa da rimeligvis have siddet haardst i det.

¹⁾ Danmarck-Norgis fructbar Herlighed.

²⁾ I Følge Liste foran i Halds Lens Jordebog 1599.

Blandt Skatterne lægger man Mærke til, at en Del af Gaardene betaler Sommerskat og Vinterskat, foruden Ledingssskat. Om Oprindelsen til Sommer- og Vinterskatten har der været diskuteret en Del, uden at man dog er kommet til noget sikkert Resultat¹⁾; dog synes den afgjort her i Herredet at være en gammel Selvejerafgift i Lighed med Ledingssskatten²⁾; den var her i ældre Tider (1544) 9 Skilling Vinterskat og 4½ Skilling Sommerskat, senere synes den at have været 12 og 6 Skilling. Disse Tal tyder paa, at Skatten har været paalignet i en Tid, da man brugte de gamle franske Mønter, Tournoserne, Grot og Skilling Grot (fra ca. 1330)³⁾, idet en Skilling Grot oprindeligt afløstes med 9 Sk. dansk i Jylland, senere med 12 Sk. dansk (se f. Eks. Arent Berntsens Liste over gammel Mønt). Skatten har altsaa oprindeligt udgjort 1 Sk. Grot i Vinterskat og ½ Sk. Grot i Sommerskat. Ledingssskatten var her i Fly 2 Sk. dansk = 2 Grot (idet der gik 12 Grot paa 1 Skilling Grot). De Gaarde, der yder disse 3 Skatter, er altsaa utvivlsomt gamle Selvejergaarde, hvoraf Hovedparten blev forbrudt i Klemensfejden¹⁾.

Andre gamle Selvejerafgifter her i Herredet var en Afgift paa 1 Vægt Smør og 1 Lam. 1 Vægt Smør var, i Følge Arent Berntsen, et Maal som i Fjends Herred regnedes for 30 Marker (5 Fjerdingspund), og i Lenets Jordebøger 1541—44 staar alle tidligere Selvejerbønder for 1 Vægt („wett“) Smør og 1 Lam. Skal man senere søge at genkende disse gamle Selvejergaarde, vil man lettest kunne finde dem paa Smørafgiften, idet ogsaa andre Godsejere krævede 1 Lam

¹⁾ Se Litteraturhenviisningen hos Th. B. Bang: Klemensfejdens Efterspil, Hist. Tidsskr. VI, 165.

²⁾ Se om denne en interessant og instruktiv Afhandling af Prof. Arup i Hist. Tidsskr. V.

³⁾ Se Hauberg i Aarbøger f. nord. Oldk., 1884, 217.

af deres Bønder. For flere af Gaardene synes de 30 Marker at være blevet forhøjet til 2 Pund (48 Marker), men vi ser endnu i 1662, at Gl. Baggessaard (Gl. No. 11), som endnu da var Selvejergaard og ogsaa tidligere — efter Skatterne at dømme — har været det, stadig yder 30 Marker Smør til Hald. Det samme gælder imidlertid ogsaa Ørbækgaard (Gl. No. 15), om hvilken vi ellers ikke veed, at den har været under Kronen eller Selveje; vi ser dog ved Mandtallet 1524, at der er en Gaard mere end ventet blandt „Bønder og Krontjenere i Fly“, og at denne Gaard netop efter sin Plads i Rækkefølgen kan formodes at være Ørbækgaard. Der synes desforuden at være noget, der tyder paa, at Vestergaard (No. 8) og Hørmedled (No. 16) oprindelig har udgjort een Gaard. Deres Landgilde og Tilliggende er meget mindre end de normale Gaardes, hvad der kunde tyde paa Udstykning; de ligger i samme Bol, hvad der kunde tyde paa Samhørighed; især er det dog paafaldende, at den ene betaler Sommer- og Vinterskat alene, den anden Ledingskat alene, hvad der kunde tyde paa, at Delingen var foretaget *efter* disse Skatters Paaligning. Ogsaa Svalegaard (No. 10), Storgaard (No. 12) og Nørgaard i Aakjær (No. 1) ydede oprindelig (1545) Sommerskat og Vinterskat. En anden Selvejerskat har vi i Hestegæsteriet; paa andre Egne tales der om „Hovheste“. Mens dette oprindelig sikkert har betydet, at Bonden skulde huse saa og saa mange Hovheste ∴ Kongens eller Lensmandens Heste (maaske en Rest af den gamle Skat „Stud“?), saa blev Afgiften i senere Tider de fleste Steder afløst af Havreydelser. Muligt er det da, at de gamle Skatter, Stud, Inne og Leding i senere Tider er repræsenteret ved Hestegæsteri, Ægter og Ledingskat.

Vi ser saaledes, at følgende Gaarde har været

beboet af „Bønder og Krontjenere“: Østergaard, Lerpøtgaard, Herregaard, Vestergaard, Svalegaard, Gl. Baggessaard, Hørmedled, Baggessaard, (Gl. No. 5, 6, 7, 8, 10, 11, 16, 17); desuden kaldes Bregendals Part af Kirkebol (No. 18) for „Kronens rette Ledingsjord“ og betaler ogsaa Sommer- og Vinterskat i 1544; dertil kommer altsaa med stor Sandsynlighed Ørbækgaard og Storgaard (No. 15 og 12).

Blandt de tiloversblevne er Toftegaard, Bjerregaard, Kudal og Haugaard (No. 1, 2, 3 og 4). Disse 4 Gaarde hørte i den katolske Tid under Viborg Domkapitel og udgjorde Fly Præbende til Underhold for en af Kannikerne. De har sikkert hørt under Kapitlet længe, idet deres Gæsteriafgift 21 Sk. 1 Alb. netop udgør den gamle Mark, der var $\frac{1}{3}$ af den gamle Daler paa 64 Sk., mens den senere Mark blev $\frac{1}{4}$ (1 Ort), d. v. s. 16 Skilling. Man genkender let det gamle gejstlige Gods i Fjends Herred paa denne Gæsteriafgift (eller en større, delelig med 21 Sk. 1 Alb.), idet ikke blot Kapitlets og en Del af Bispens Gods yder 1 gl. Mark i Gæsteripenge, men ogsaa f. Eks. Ørslev Klosters gamle Gods. Bispens tidligere Bønder („Stiftens Tjenere“), som ved Reformationen blev lagt under Halds Len, kan ellers med stor Sikkerhed udskilles fra de øvrige Bønder under Halds Len („Kronens Tjenere“) endnu i Matrikelen 1662, idet de fra gammel Tid var lagt i Lægder, der hver ydede en „Skatteko“ eller „Lægsko“ som en Art Herlighed til Bispestolen; til hver enkelt Bonde blev det altsaa som oftest en vis Part af en Ko. At Bispens Tjenere og „Lægsmændene“ i Ko-Lægderne er identiske, vil enhver kunne overbevise sig om ved en Sammenligning af Halds Lens Jordebøger 1541/45, 1599, 1603 og Matrikelen 1662. Vi ser da ogsaa Kirkebol yde $\frac{1}{8}$ Ko og $6\frac{1}{2}$ Sk. (Kopenge?), derimod

ikke Kirkegaard, hvad der maaske betyder, at denne Gaard først er blevet Anneksgaard ved Reformationen. Denne Ko-Skat er da et lige saa sikkert Tegn paa, at Gaarden oprindeligt laa til Bispestolen, som Ledings-skatten er paa, at Gaarden var selvejende før Klemensfejden; og da Forf. finder denne Ko-Skat over hele Halds Len, vil Bispestolens gamle Gods kunne genfindes i Matrikelen 1662 ved Hjælp af dette Kendetegn. Naar det kan lykkes at identificere det Gods, der hørte under de to største Jordegodsejere i Herredet, Kronen og Bispen, og dertil ogsaa det øvrige gejstlige Gods kan identificeres, saa bliver kun tilbage at holde Rede paa det private Adelsgoods i Herredet, hvad der er en stor Støtte for den, der vil undersøge denne Egn, hvor ellers de fleste Arkivalier fra ældre Tid gik tabt ved Viborg Domkirkes Brand 1726.

Forf. skal i en kortere Efterskrift til denne Afhandling komme lidt nærmere ind paa sin Opfattelse af visse Punkter i Halds Lens ældste Regnskaber, særlig m. H. t. Selvejernes Antal og Forhold i Fjends Herred efter Klemensfejden, idet han mener at være naaet til et Resultat, der afviger paa enkelte Punkter fra det Mag. Th. B. Bang fremfører i sin ovennævnte — forøvrigt særdeles interessante — Afhandling om „Klemensfejdens Efterspil“.

Fly før 1500.

Fordelingen af Fly Gaarde først i det 16de Aarhundrede synes da at have været saaledes, at No. 1, 2, 3, 4 udgjorde Fly Præbende, No. 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 15, 16, 17 og Halvdelen af 18 samt Bregendal og Nørgaard i Aakjær (Aakjær No. 1) Bønder og Krontjenere, sikkert overvejende „Bønder“ 3: Selvejere. Tilbage bliver endnu Kirkegaard som efter Reformationen i alt Fald laa under Bispen; No. 13 og 14,

som 1610 laa under Estvadgaard, og Halvdelen af 18, der hørte under Bispen. No. 11, Gl. Baggessaard, har muligvis aldrig været lagt under Kronen eller er snart efter Klemensfejden blevet genindløst. Den synes ikke at findes i Jordebøgerne over det forbrudte Bøndergods, da en Gaard med næsten samme Skyld snarest maa formodes at være Storgaard. Præsten Anders Paaske kalder i 1682 Gl. Baggessaard for „Bundegaard“ (c: Selvejergaard), skønt ogsaa Svalegaard var en Selvejergaard paa hans Tid, og en Gaardmand Povl Bunde, der nævnes i Fly 1556, kan næppe have boet andre Steder end her.

Naar der da i Kong Valdemars Jordebog 1231 meddeles, at Kongen ejer Gods i Trevad og Fly til $21\frac{1}{2}$ Mark Guld, da er det ikke let at sige, hvilket Gods der kan være Tale om i Fly, dels fordi Trevad og Fly nævnes under et, dels fordi vi ikke kan vide, om f. Eks. Kapitlets Gods kan have tilhørt Kongen oprindelig. Endelig kunde det jo ogsaa nok tænkes, at Selvejerne i Fly (eller nogle af dem) oprindelig havde været Fæstere. Den aneligste Gaard i Byen, Storgaard, har sin gamle Havgaard og muligvis sin oprindelige Plads ved Slottet. Kan der have været et „Slot“ her, saaledes som Sagnet endnu gaar i Byen? Ogsaa i Trevad ved det nuværende Mosegaard har der maaske været en Borg, idet Agrene her kaldes Gammelborg, netop hvor Sophus Müller paaviser Udspringet til en Vej Vest paa over Aaen ved Seesbro. Alt dette ligger dog for langt tilbage til, at man kan skimte, hvorledes Sagen forholder sig. Det sikre er, at Valdemar Sejr ejede Gods i Fly og Trevad, at Erik Plovpenning siden arvede det, idet hans Døtre gjorde Krav paa Gods i Trevad, Børsting og Fly 1284, uden at Godset dog specificeres. En Søn af Erik Plovpennings Datter og Kong Valdemar i Sverrig, Erik

Valdemarssøn, Prins af Sverrig, gjorde Krav paa Gods i Fly efter Dronning Rigitze 1327. Den første Bonde i Fly, som omtales i et Dokument, er Tingmanden *Nis Rask i Flø*, der nævnes i et Tingsvidne 1438¹⁾. Der nævnes Bønder af dette Navn siden, i Svansø (1524—41) og Bilstrup (1609): Jens Rask; altsaa i Nabobyen til Fly. Den næste Bonde, der nævnes, er *Knud*, som skylder 4 Tønder Rug og 1 Pund Smør. Hans Gaard og 2 Gaarde i Trandum, hvoraf den ene kaldes Hede, skødes til Stubber Kloster 1457 fra Rigens Marsk, Ridderen Hr. Niels Eriksen (Gyldenstjern) af Tim for alle Klosterets Rettigheder til Helle Aa ved Ryde. Brevet har ligget paa Landting, der ogsaa var i Slægtens Eje, og er afskrevet 1773 af Abildgaard for Langebek. Det citeres nedenfor i sin Helhed efter Langebeks Diplomatorium (under Dato ²⁵/₁₁ 1455), ikke fordi det giver fyldige Oplysninger om Fly, men fordi det er det første Skøde, der omtaler en Flybo-gaard med dens Landgilde.

Wij Cristiern nielssz Prior, Cristina Palsdotter priorissa i *Stupper closter* oc gantze conuent i thet samme stet, helsse alle men kerlig met gwt oc kungøre met thete wort opne breff, at wij aff wor frii wijliæ oc effter hederlig fathers biscop henriks i Ripe, prouest pethers i hardsyszel, iep julss aff strandbyghard oc andhre godhe mentz tha nerwærindes radh, opladhe, affhændhe oc skøde till ewinnelig eijelsse, welborn man *her niels ericsz aff thim Ridder* oc hans arwinghe then fælit oc all then grwndh som ligger østen wid aahenhelæ, som wij haffue haffd trætte om pa closteris weghnæ till thenne dagh, oc aahen helæ frii till beggi landhe i allæ madhe, som wor nadig herre Kongens laasæ breff liudher, som for .de her niels ericssz haffuer ther pa, swo møghet som stupper closter ræt ther i haffuer, for hwilke fælit, aa, oc

1) Orig. Top. Sml. p. Perg. Fjends H. 34; trykt i Repertorium 6935.

grwndh wij skulæ egen haffue aff her niels ericsz till wort closter till ewinnelig eyælsse thre hans ghardæ, two liggendis i trandhem sognn, en som oloff ebesz ibodhe oc skylder sex ørtug korn, oc en ask smør, oc en som kalles hedhæ, oc skylder nw two ørtug korn, oc ther till hans gotz i trandhem sogn liggendis ødhæ oc bygdh, oc *en ghard i flø i fientzherrit, som Knuth pabor, oc skylder fire tønder rugh, oc et pund smør*, met alle for . de gotzes rættæ tilhørelse, effther thet breffs wduiselse ther pa giorth er, oc kendes oss oc wore effter kommere i for . de closter engen ræt at haffue i for . de aahen heliæ oc grwndh effter thenne dagh i noger madhe, Jtem tilbiudhe wij oss oc wore effter komere i for . de closter at frii oc frelsse for . de her niels ericsz oc hans arwinghe then for . de aa oc grwndh for screffuit stander, till ewinnelig eyælsse aff hwer mantz pathalæ met rætte. Till bedher stadfestelse oc forwaring henghe wij Christiern nielssz prior, oc Cristina palsdatter priorissa for . de vore intzegel nethen for thet breff, met wort conuentis intzegell, oc bethæ hederlig father met gwt biscop henric i Ripe, oc prouest pether i hardsysel henghe theris intzegell for thete breff till wytnesbyrdh. Datum anno domini m c d l septimo.

Paa et af Seglene staar: S(igilla)D(omi)NE PRIORISSE IN STVVBETHORP.

Da Gaarden oprindelig laa under de Gyldenstjerner, siden kom til Stubber Kloster og derefter til Landting, er det mest sandsynligt, at det var en af de Gaarde, der i 1610 laa under Estvadgaard. Der kan da kun være Tale om Gl. No. 13, 14 eller 15, og af disse maa den sidste udgaa, da den jo sikkert er en gammel Selvejergaard. Tilbage bliver da No. 13 eller 14. Deres Landgilde var lige stor 1662: 4 Tdr. Rug og 3 Pund Smør; Knuds Gaard var 1457 paa 4 Tdr. Rug, 1 Pund Smør, men det er sandsynligt, at dette Pund Smør er efter Hardbomaal (ligesom andre Gaarde i Herredet, der ejedes af Herregaarde i Hardsyssel endnu 1662 var ansat til Hardbopund ved

Smørskylden); men selv da bliver Landgilden 4 Tdr. og 2 Pund; kun Kornskylden stemmer da, og vi maa da formode, at Smørskylden i de forløbne 200 Aar er blevet forhøjet fra 1 til $1\frac{1}{2}$ Hardbøpund. Har Rigens Marsk, Niels Eriksen Gyldenstjern, faaet Gods i Fly af Kongen? Herom kan der intet vides.

Fra Slutningen af det 15de Aarh. har vi ikke flere Oplysninger om Fly udover Navnet paa en af Bønderne, *Nis Mogensen*, der var Sandemand 1493¹⁾ og ogsaa nævnes senere. (Fortsættes).

) Tingsvidne i vidimeret Afskrift 1643, Sml. til Jydske Herregaarde, Taarupgaard (Rigsarkivet).

Prokurator Peder Lund

paa Skivehus.

Ved *Jeppe Aakjær.*

STAVNSBAANDSTIDEN med sin mægtige Bølge i alle Forhold skabte en Mængde Stræbere, som fra smaa Kaar kravlede i Vejret, mere ved deres Frækhed og glubske Appetit paa Livet end ved medfødte intellektuelle Anlæg. Bønderne vaandede sig under disse Opkomlingers Svøbe og karakterisere dem gennem Ordsproget: „Naar Skidt kommer til Ære, ved det ikke, hwans det vil være“.

En fuldgyldig Type for Racen har disse Egne i i hin Prokurator, hvis Navn staar over denne Artikel, og som i sin Egenskab af Gammel Skivehus'es Ejer la en tung Næve paa Sydsallings Bønder i de ca. 20 Aar, han var deres strænge Husbonde og de hans bundne Trælle.

Om Peder Lunds Fortid er kun lidet oplyst. Paa hans Ligsten i *Sebber* Kirke paa Himmerland staar, at han er født i *Skelund* 28. Sept. 1736; og i Skiftet efter ham nævnes en Bror, *Jens Lund*, der har hjemme i Skelund og formodentlig bor i Fødegaarden¹⁾. Peder Lund nævner et Sted, at *han* har tjent i mer end 20

¹⁾ Der kjendes ogsaa en Søster, *Bolette*, som havde en Søn, *Søren Lund*, der blev oplært hos Morbroderen Peder Lund paa Skivehus og senere Lærer og Lommeprokurator i Gjellerup (1810—46). Se *Ev. T. Kristensen: Gjellerup Sogns Degnehist.*, S. 18—48.

Aar; han har da nok begyndt sin Karriére som Tjenestekar, er steget til *Ridefoged* (som han var bl. a. paa Gaarden *Søndervang* ved Ulfborg), har saa med sit kvikke Hoved lagt sig efter Juristeriet, ogsaa *den Tids Vej* til Ros og Magt; 1764 nævnes han som „Overretsprokurator paa Mors“; den flotte Titel gjaldt dog ikke slet saa meget som nu om Dage; han var kun det, man nu kalder *dansk Jurist*, men nok til at blive en ualmindelig stridbar Tingstud, der kun rigtig trak Vejret i Processer. Fra Mors blev han snart hjemmehavende i Salling, og fra Midten af 1760'erne optræder han paa Krabbesholm hos den gamle Amtmand *Werner Rosenkrantz* som dennes Hjælper og Fuldmægtig. Nu begynder han at købe Ejendomme bl. a. *Lyby Mølle* ^{25/6} 1768, og her og der de ret attraaede Kongetiender; hans Ejendomsbegjær faar dog først Vind i Sejlene efter et fint Gifte 7. Aug. 1772 med Jomfru *Marie Glerup*, en Datter fra Herregaarden *Kyø*. Nu gaar hans Herregaardskjøb Slag i Slag. For 24,000 Rdl. kjøber han af Amtmand *Werner Rosenkrantz* 5. Maj 1773 *Skivehus*, hvis Hovedgaards Taxt var paa 28 Td. H.; *Bøndergodset*, der udgjorde 326 Tdr. H., laa spredt ind imellem Krabbesholms og optog det meste af Hindborg Herred. Til sine Ejendomme i Salling fjøede Peder Lund 1779 *Kyø* og 1781 *Sebberkloster*, men hans Viderværdigheder paa disse Godser, der efter alt at dømmes har været mange, saa meget mere som han tog Bopæl paa *Kyø*, vil jeg la andre gjøre Rede for; her skal han kun ses i sin Egenskab af Herremand paa *Skivehus*. Det kan saamænd gi os mere end nok.

Han var aldrig saasnart bleven Ejer af denne Gaard, før den lille By Skive var væltet ind i en Hvirvel af Retstrætter. Byen laa jo der fladklemt mellem Krabbesholm og *Skivehus* og knugedes som mellem to

Møllestene. I en Klage til Kongen (¹⁰/₆ 1776) udjamrer Byens Borgere deres Kvide:

„Iblandt alle de Fata, som Skive By stedse har været underkastet, er det ikke en liden, at den haver de 2de Herregaarde, Krabbesholm og Skivehus, liggende tæt ved sig, hver paa sin Side, og at disse Gaardes Jorder støder til Byens Ejendomme. Thi disse 2de Herregaardes Ejere har bestandig paaført Byen Processer i saadan Overflødighed, at mange af dens Indvaanere derved er bleven ruineret. Saaledes finder man Spor til i de faa Lapper og Stumper, som af Byens Papirer er blevene conserverede ved dens mange overgangne Ildebrande, at der har været i de fremfarne Tider og med ovennævnte Gaardes daværende Ejere, thi de have bestandig søgt at tilegne sig en og anden Rettighed, som har været Byen til Fornærmelse og Indgreb udi de allernaadigst forundte Friheder“.

Da Peder Lund købte Skivehus, var det en Bindingsværksgaard med Broer og Grave til alle Sider; norden for den nordligste Grav gik den brolagte Bygade eller Landevejen til Viborg. Men en Dag i 1773 sætter Lund sine Trælbønder til at pilke Brostenene op i samme Gade og uden videre kjøre dem ind paa Skivehus, hvorefter han planter Piletræer i Stenenes Sted. De Vejfarende maatte saa værs'god slunte udenom, ind nordenfor, som de kunde bedst; her laa der en styg „moradsig Grund“, som om Vinteren kunde staa under Vand; men hvad vedkom det Lund! Byens Borgere og „elegerede Mænd“ fægter i Luften og prøver al deres Overtalelseskunst: Er det da ikke fra Arilds Tid rette justerede Landevej fra Viborg til Salling, Mors og Thy! Er det ikke den eneste Vej, som Hald Amts arme Bønder kan kjøre „med allernaadigst paabudet kongelige Skattekorn til Amtsstuen i Skive“! Lund hører med et Smil paa alle disse ørkesløse Fore-

stillinger, tar sig saa en Pris og vender dem Ryggen. — I disse Procesakter anføres en Del om Byens daværende Situation paa disse Kanter. Vi gjør et Par Uddrag:

„Fra Skivehus' Ladegaards Port og næsten op til Byens Hauger, norden for Skivehus' Ladegaard og sammes Toft, sønden for den stenbrolagte saakaldet Slotsgade, haver han (o: Lund) ladet opkaste en Grob, saa nær ved Stenbroen, der er bekostet og holdet vedlige af Skive By, at det ej alene maa befrygtes, at Stenbroen ved paakommende Regn og Vandløb skal blive ruineret, men endog at han vil tilegne sig Ejendomsret til den Plads, som er imellem Stenbroen og Skivehus' Ladegaard med derved liggende Tofts Dige. Da dog denne Plads tilligemed andre aabne Pladser *paa den nordre Side* af Stenbroen af Arildstid haver været brugt til et *Hjul- og Træfags Torv*, hvorved der holdes nogle Markeder i Skive om Aaret“.

„Imellem Skivehus' Tofts Dige paa nordre og Skive Byes Hauge-Dige paa vestre og Skive Byes Agre paa Sønder-Side er et lidet Stykke moradsig Ejendom beliggende, som altid, saalænge Folk kan mindes, haver været brugt af Skive Bys Indbyggere, som en Fælle til at græsse Qvæg, Faar og Svin paa, men nu haver han (Lund) ladet kaste Groben derved og derudi og forment os at komme derpaa med noget Kreatur“. Desuden har han ladet grave Møntørv i Braarup Kjær, endog „paa de grøneste Steder til Græsgang“, og lagt Tørvene paa Skivehus' Lade- og Staldhus, „uagtet ingen af os som lever, ved at Skivehus' Ejere nogensinde have tilegnet sig nogen Rettighed udi bemeldte Kjær eller Fælle“.

De ber om, at Regeringen vil formaa Procuratoren til at ta hans Trær (og hans Tær!) til sig igjen, nedlægge de opbrækkede Sten og kaste „hans Grobe og hans Rinder“ efter. (²⁵/₆ 1773).

Men saadan lurer de ikke en gammel Ræv. Lund har Svaret paa rede Haand (¹¹/₇ 1773):

„Skive har her „rejst Vejr, der vil omkaste dem selv“. — Folk har underskrevet, som i Byen hverken ejer „So eller Ko“.

Lund henviser spydigt til *en Højesteretsdom* af ¹⁸/₆ 1711, ifølge hvilken Skivehus skal eje 56¹/₂ Al. fra Gaardens Grave, hvor norden for har staaet et Hus. Dengang maatte Byfogden (Fabricius) og *Niels Lærskou* betale Processen for Byen af deres egen Lomme; han henviser desuden til *Landstingsdom* af ¹⁶/₁₀ 1695, der siger, „at Skivehus' Besiddere bør ubehindret nyde den sædvanlige Fællig i Braarup Kjær“, men Højesteretsdommen i samme Sag, som gik Skivehus' daværende Ejer *Werner Parsberg* imod, den glemmer gotten Lund at omtale!¹⁾

Om Huset nordenfor Skivehus' Grave og Vejen siger han, at det blev opført til „Afbetjening for Betjenterne (ved Accisen), og da Skivehus' Ejere ikke vilde tillade Huset længere, maatte det borttages“.

Det ses ikke, hvad Udfald Sagen fik, men det synes jo dog utroligt, at en enkelt Mand ustraffet skulde kunne tilegne sig en offentlig Gade, tilmed en Landevej; men Ejendomsretten dernede ved Skive „store Bro“ har altid været noget grumset og ført Byen ind i et Utal af Spektakler. Ogsaa den fra 1711, som Lund triumferende peger paa, og som øjensynlig har givet ham Mod til hans frække Opførsel. Men da laa Sagen alligevel noget anderledes; det var, mens *Poul Fabricius* var Borgmester²⁾; for Accisens Skyld skulde han ha sin By omhyggelig indhegnet; til den Ende rejste han 1707 et Stakitværk, hvorved den myndige Oberst *Werner Parsberg* følte sig stærkt brøst-

1) Se Skivebogen 1913, S. 131.

2) Se Skivebogen 1917, S. 53—64.

holden; han paastaar, at Stakittet er sat paa hans Grund; „desforuden er ham og til Hinder ved hans Bønders Hoveri samt Kvægs Vanding, ihvorvel Citanten (Fabricius) har ladet gjøre en vid og bred Port, hvortil han haver leveret Parsberg Nøglen for at lade sit Quæg derigjennem, naar det ham behagede, hvormed han dog ikke har været fornøjet, men synes snarere at ville tilegne sig den hele Gade til sit Fortog og Ejendom“. Højesterets-Herrerne gav dog Parsberg Ret; én bemærker i sit Votum: „Kgl. Forordn. byder ganske vist Byerne at holde lukket, men derfor maa de dog ikke gaa Proprietærene for nær. Men Byfogden er uden Ejerens Minde gaaet ind paa fælles Grund 4 Alen over Graven, og der sat et Stakitværk 56 Alen langt og derved præjudiceret (forurettet) ham, saa at i Stædet for fri Udkjørsel og fri Fædrift samt Gang til Fiskeriet, (han) nu skal gaa igjennem en Port, hvor der er Laas for; og som dette er gjort af Animositet (Fjendskab) mod Parsberg og noch kan blive ved *det gamle Lukke ved Broen*, saa bifaldes Kommissionsdommen“.

Kort sagt, Parsberg var en stor og myndig Militærperson, gift med en Dame af Landets højeste Adel; ham gik det ikke an at „fornærme“; og det fattige Skive og dets Borgmester tabte Sagen med Glans. Men det var 1711, og nu skrev man 1773, og P. Lund var ingen *Werner Parsberg*; det gav Skive By en Chance, men de udnyttede den daarligt, og Lunds Piletræer fik Lov til at voxte midt i den offentlige Landevej. — Fred var der ikke at tænke paa med saa urolig en Nabo.

1776 er der atter Spektakel dernede ved Aaen, hvor Prok. Lund og Grev *Tramp* paa Krabbesholm sætter deres „Grindler“ (∩: Pælespærringer) op i Aaen, saa hverken Fisk eller Fiskere kan komme igjennem,

og Engene omkring Aæn fordærves. De to Herremænd huserer med de ulykkelige Fiskere, som de forbyder at fortøje deres Baade nede ved Stranden; ved Dom tvinger de dem til at rive de nedsatte Fortøjningspæle op igjen.

Rent galt blev det dog først 1780; da endte det hele i et regulært Slagsmaal. Æmnet er ikke meget delikat, saasom det drejer sig om Skives *militære Vandhus*, der laa og sivede midt i Byen, der hvor nu Torvet er. Det havde ikke været rensset i næsten et Aar, da Byens Borgmester *Ole Selmer* fik stræng Ordre fra de militære Myndigheder om i højere Grad at holde sin Sti ren. Hvad havde den stakkels Mand at gjøre andet end at la gaa Bud til Natmanden; det var *Jens Hansen Pibhytt fra Vinde*.¹⁾ Han mødte 24. Febr. 1780 med to Mand, og de gav sig til i aaben Sluf at trille Skarnet gennem Østergade ned i Aæn lidt norden for den store Bro, med andre Ord lige for Næsen af Skivehus-Manden! Lund blev saa han bævrede, greb en Kjæp og gjennepryglede Jens Pibhytt og hans Haandlangere. Natmanden smed sin Sluf og svor sin drøjeste Kjeltring-Ed paa, at skulde han ha den Konfekt, skulde de for ham faa Lov at rense Lokum, *hvem* der vilde; *han* rørte ikke en Finger mere! Det var i de Tider ingen Spørg at fornærme Natmanden; thi der var overhovedet ingen andre, der vilde ha med sligt Arbejde at gjøre. Herredsfogden maatte da udbede sig militær Vagt til Beskyttelse af den stakkels Kjeltring, mens han forrettede sit ansvarsfulde Hverv; men Lund mobiliserede hele *sin* Styrke — 6 Tærskere fra Skivehus —, der med svungne Plejle gik løs paa Herredsfogden, Natmanden og den militære Vagt — 3 Mand høj —, der

¹⁾ Andre kalder ham *Jens Hansen Houet* eller endogsaa *Høved!* Kjært Barn har mange Navne.

havde trukket Dyrendalen i Læ af Kjøbmand Ole Rønbergs Port. Sjældent er vel et ansvarsfuldt Hverv bleven rygtet under vanskeligere Forhold, og der er ingen Grund til at stævne meromrørte Jens Pibhytt for Historiens Skranke, fordi han efter alle samtidige Vidnesbyrd udførte det kun saa maadeligt.

Men da den hele Sag indeholder flere levende Træk til Byens sanitære Tilstand i disse Tider, vil vi høre lidt paa Øjenvidnernes Bekjendelser for og imod.

Skive By havde hyppigt militær Indkvartering; øverstbefalende var 1780 *Generalmajor von Kræber*. Det var ham, der gav den strænge Ordre til at rense „Huset“, fra hvilken Urenligheden flød ned over Gaderne, saa Folk — ikke mindst Soldaterne — gik og pølede i det.

„Det Nathus, hvorfra bemeldte Urenhed kom, og (som) er opsat for Soldaterne, staar midt i Skive ved Siden af Torvet ikkun lidet over en Gade bred imellem *Amtstuen* og samme, men langt fra Skivehus“.

Husets Beliggenhed paa en aaben Plads midt i Byen „er som Nathusene i Viborg og andre Steder“. Da Huset forrige Gang (nemlig sidste Foraar) blev tømt, gravede man uden videre Materien i Jorden ved Siden af Huset; men da blev Sekretær *Schiærbech* ved Amtsstuen lige overfor meget vred; nu var Jorden frosset, og *Madam Møller*, som ejer Toften, hvor Huset staar, „nægtede at modtage det militære Skarn. paa sin Toft“, da hun ikke engang la'r Indholdet af sit eget Nathus nedgrave der. *Var der saa anden Udvej end Aaen? spørger Herredsfogden.*

Lund larmer, at de slængte Skarnet ovenpaa Isen, hvor det laa i 14 Dage, ikke et Stenkast fra det Sted, hvor Skivehus tar Vand til Husholdningen. Men Modparten anfører, at Skivehus hyppigst henter Vand ved *Ole Rønbergs* Brønd og det baade i Stripper og Baljer;

døde Hunde og Katte ligger og driver ved Bredden *sønden for Broen*, uden at *det* synes at genere Herremanden; ja, Sergeant *Chr. August* og Korporal *Gottlieb Jopper* bevidner følgende:

Ved sidste Nytaarsdagstid saa de, at Søren Ladefoged og nogle andre Karle kom ud fra Skivehus med et stort Føl; de førte det ud paa Skive Bro, og med Magt stødte de Føllet over Broens Rækværk paa den nordre Side ned i Aaen; de var gaet forbi, men hørte da noget plumpe i Vandet; de gik da strax tilbage paa Broen og saa der tre Karle staa og se ned i Vandet efter det stakkels Dyr, „som nu laa i Aaen og skreg“. Da man spurgte dem, hvorfor de havde kastet Føllet i Vandet, svarede de ikke; siden tog de en Baad og søgte at trykke Føllet under Vandet for helt at berøve det Livet. — Naar Skivehus' Folk selv forurener Aaen saa grundigt, er de næppe de rette til at bebrejde Byen noget. Aaen, der kommer 7 Mile fra Øst, gaar ved Skive med saa stærk Strøm om Vinteren, at den opriver Byens *trende* Broer. Da Skarnet lagdes der, var *Vandet 1000 Al. bredt*. — Skive Brøndvand bruges af alle til Husholdning, „siden det er meget godt, frisk Vand“. Lund hentede — som sagt — Vand ved Ole Rønbergs Brønd — og „brugte et Prokurator-Kneb“ for at faa det „bevunden“. Studene vander han ved Brønden i Baggaarden langt fra Aaen; alt andet er Usandhed. Skivehus selv, ja Byen la'r megen Urenlighed falde i denne Aa. *Hans Kjølser* har set Dyretarme og Indvolde, ja en død, raadden Hund i Aaen sønden for Skivehus. Nathuset paa Skivehus udtømmer sig i Nordgraven til Aaen. Han har set Aaens Is brække store Piletræer nedenfor Skivehus. Aaen kan ved Broen være over 200 Favne bred. *Kjølser* er 42 Aar og født der i Byen.

Det er ca. 6—7 Aar siden, at Lund lod plante

Piletræer i Byens Gade eller Landevej norden for Graven. Norden for Piletræerne har Lund ladet opsætte Pæle 2 Alen norden Pilene; fra Graven til Pælene ved den vestre Ende er der 10 Al., ved den østre Ende 6—7 Al., saa de Rejsende derfor maa kjøre længere hen mod Ole Rønbergs Gaard, hvor Vejen er blød og moradsig.

Andre skildrer det idylliske Liv, der udfolder sig dernede ved Aaen. „Hvor Skarnet lagdes, løber Byens Rendestene ud i Aaen, og over det Sted gaar den almindelige Landevej, naar Broerne er under Reparation eller i Stykker, neden for Broen ved Byens Bleegdam, og paa det Sted, som er tilfælles for Byens Skomagere og Feldberedere, hvor de bløder, skyller og udvasker deres forbrugende Huder med videre, hvor og Byens Lade- og Losseplads er med Baade og Pramme, inden og ikke uden for Byens Bom, da Skivehus ligger paa den ene Side af Byen inden for dens Øster-Bom, uden dermed at gjøre Hr. Lund ringeste Skade og Fornærmelse, da dog meget langt fra dette Sted, hvor han har plantet Piile, er frataget Byens almindelige Landevej eller Gade; nogle nedslagne Pæle udenfor Pilene er ogsaa slaaet ned i Gaden inden for Bommene. I alle de Aar, Lund har boet paa Skivehus, har han ikke vandet sine Kreaturer paa det Sted uden en enkelt Gang „af Hændelse at kjøre eller ride derover“; det var ikke paa Lunds Ejendom, hvad der maatte „være ligegyldig, siden det var en Nødvendighed og Hans Maj.’ Tjenestes Befordring, da Natmanden har hverken Heste eller Vogn, og heller ikke kan andre Mennesker dertil faaes eller have“.

Den saakaldte Skive store eller vesterste Bro har under *Kjøbmand Schyvums’* Ophold i Byen været optaget 2 Gange. — Gaderenderne har Vinter og Som-

mer deres Afløb ad Vestergade ned til Skive Aa norden Broen; Vandet nordfra løber gennem Øster- og Tinggade til samme Sted. En stor Rende løber gennem Præstens Have sønden Jens Friis' Hus og Ejendom, optager bestandig „ligesom et Kildevæld“ Vandet fra „Byens Lille Huuse“ og andre Møddinger fra Byens Indvaanere, som har Udløb til disse Render¹⁾. — Her ved Aaen stod Skomagerne og skyllede deres Huder, Kalkued, Skind, „ligesom og at Byens Farvere og Handskemagere har ladet afskylle deres Farvetøj og Handskemagerne deres under Haanden havende Skind“. Her i Bleghaven ligger Byens Baade for at tjæres etc., som om Efteraaret for at overvintre; og de, der vil sælge *tør eller fersk Fisk* til Byen og Landmændene, kommer op ad Aaen og lægger sig her med deres Baade. Men Vandet i Aamunden kan være saa lav, at de maa blive paa Fjorden ved Skive Ladeplads.

Her er Bleghaven, hvor saavel Byens Indvaanere, „som og den, der er Byens Bleghauge og Lærreds Blegning betroet, naar Tid er, udskyller deres Lærred og øvrige Linned saavel paa det omspurgte Sted som og tildels oven- og nedenfor *Norder Broen*“.

Vidnet har set Skivehus' Fruentimmer staa og vaske Linned i Aaen sønden for Broen²⁾.

En Grav løber rundt Skivehus; den op mod Gaden løber med den østre Ende i Aaen sønden for Broen med alle Urenligheder. Herud flyder Feltberedernes Skarlud. Huderne laa her i Blød 2—3 Dage.

1) En samtidig Skildring fra dette „underjordiske“ Skive har vi i følgende Dokument: Sign. *Jacob Riise Ring* faar et Stykke Jord i Slotsgade imod at vedligeholde Stenbroen og en Rinde, som kommer fra Adelgade, løber igjennem Slotsgade og Præstens Hauge til Skive Aa. Den øde Plads, som Ring faar, ligger mellem *Fjæl-Smedtens* Indlukke og *Rebslugerens Hauge*, „hvor Vandløbet gaar fra Slots-gade og ned i Rinden“.

2) Sml. Skivebogen 1913, S. 128—29.

Skivehus' Folk skal her ha udkastet et levende Føl, som efter at være druknet drev i Land og laa der længe.

Andre fortæller om Aaen, at „den kommer fra en Sø“, den er 7—8 Mil lang og skal ha sit Udløb fra Klode Mølle. Strømmen har revet Broens Pæle i Stykker af Tykkelse som et Menneske, sket i Tøbrud, da Aaen kan være 2—300 Favne bred.

Ved Bleghaugen „blev Fartøjerne fortømtret og digtet“ (tættet).

Om selve Kampen mod Natmanden og hans Garde fortælles:

P. Lunds Fisker *Niels Andersen* raabte hans Folk sammen — mest Trælbønder. Her var *Niels Hiersing*, *Søren Ladefoged*, *Niels Andersen*, *Henrik Sørensen* (alle fra Skivehus), saa Jens Larsen og Niels Pedersen af Krarup, Christoffer Villadsen og Lars Christensen af Vinde og Mathias Poulsen fra Bilstrup.

P. Lund sa' til Byfogden: Han burde og kunde være *Rakkerens Dreng*. Sa' tillige, han var en slet Politimester; raabte til Byfogden og de militære, at de skulde bare komme over paa *hans* Grund, saa skulde han lære dem noget! Men Selmer, der havde fulgt med Vagten og posteret sig bag Kjøbmand Rønbergs Port, stod ganske stille uden at røre sig. „Men hvor uformodentlig maatte jeg erfare, hvorledes bemeldte Hr. Lund overfaldt mig og Vagt med en 6 bevæbnede Bønder med hver en Prygl udi Haanden, hvormed i Følge var *Birkedommer Grønlund*, og efterat Hr. Lund havde ladet disse Bønder omringe os, begyndte han med mange Grovheder og ærerørige Skjældsord imod mig og Vagten“.

Ole Rønberg, som er 46 Aar gl. og har været i Skive i 30 Aar, saa, at Lunds Folk kom ud fra Skivehus med deres Plejle, som de havde dels i Hænderne,

dels paa Axlerne, og stilled sig ved østre Ende af Vidnets Hus; hans Folk saa, at Lund slog Natmanden og omringede Byfogden og Vagten.

Rønberg kan ikke indse, at Skarnet kunde være hverken Byen eller Lund til nogen Hinder. — Af samme Opfattelse var ogsaa Højesteret, hvor Sagen optoges til Doms ^{30/10} 1783; Sagens Omkostninger paalægges P. Lund, desuden uddeles der en Række Bøder for unødigt Trætte.

Samme Aar (1780), som denne celebre Komodie spilles i Skive, indgaar der til Regjeringen gjentagende de stærkeste Klagemaal over P. Lunds Adfærd mod en sørgende Enke der i Byen, afdøde Ole Poulsens Efterladte. Hun siger, at Prokuratoren paa Skivehus uden videre har ranet fra hende et Jordstykke paa Skive Mark; ganske vist har P. Lund tor et Syns Skyld ved Resen Birk hos sin særdeles tjenst illige Ven Birkedommer *Grønlund* ladet indrykke et Tingsvidne om en Voldgiftskjendelse, dateret ^{24/8} 1778, der skal gi det Udseende af, at Enken er indforstaaet med Ordningen; men hun — *Johanne Andersdatter* — paastaar, at Voldgiftshistorien er komplet opdigtet. Vi anfører den forurettede Kvindes Henvendelse „til Kongen“¹⁾:

„Vel har D. kgl. Maj. forundt mig Beneficium paupertatis; men da Procurator P. Lund er et Menneske, som hverken bryder sig efter Lov eller Ret, og han kan faa med disse smaa Birkedommere, ligesom han vil — —“, saa ser hun ingen anden Udvej end denne Henvendelse til H. Maj. Hun fortæller om *Peder Grønlund* ved Resen Birk, „at hele Birket bestaar af en liden Bondeby eller Sogn; denne agerer baade Birkedommer og Peder Lunds Fuldmægtig, dog ikke det aleneste, men for at spilde min store Ret har Lund

¹⁾ Bilag til *Jydske Tegnelse*, 1780.

faaet denne Birkedommer til paa den allerretfærdigste, skammeligste og sletteste Maade at sammensmedde en opdigtet, fingeret og usandfærdig Voldgiftsforretning alene for derved at gjøre mig aabenbare Uret — — og da jeg ikke har Raad til for Postpengenes Skyld at sende Tingsvidnet“ — — saa refererer hun Indholdet: „De gjør sig selv til Meddomsmænd og fastsætter en Finaldom, som ikke maa appelleres, og siger i samme, at de har sat Skjel, og at der skal grøftes, hvorefter Lund har saaledes indgrøftet min Jord, saa at ingen Mennesker kan komme dertil, og har Lund og Grønlund faaet nogle stakkels enfoldige Bønder til at underskrive dette fingerede Opspind, hvilket Bønderne selv tilstaar; Grønlund siger og i samme, at han møder paa Lunds Vegne som Part; hvorledes kan han da være Voldgiftsmand, og hvorledes tør han gjøre sig til Embedsmand i Salling Herred, hvor anden Embedsmand er beskikket? — Min allernaadigste Konge, har Birkedommer Grønlund Lov til at gjøre dette, saa har og Folk Lov til at røve og plyndre, thi dette er værre end Røveri. Man kunde vel tage sig i Vare bedre for disse end for saadanne Mennesker som Grønlund, der gjør sig selv til Voldgiftsmand og derved uden Appel vil fradømme Folk deres Velfærd. Gud i Naade og Deres kgl. Maj. af Naade! forekom dog dette Onde, da ingen Dommer uden Deres Maj. kan underdømme saadanne Gjærninger. Herre min Gud, nu er jeg en gammel Kone, men aldrig har jeg hørt en saadan Behandling, og heller aldrig tror jeg, at Deres kgl. Maj.' Retfærdighed kan tillade saa slette og onde Gjærninger i sit Land, hvorved al Rettergang er intet, og de største ugudeligste Gjærninger begaas. — — Loven og Forordningerne er til ingen Nytte, naar en Undersaat tør regjere som en Konge over sine Medborgere“. — Lund har ikke blot taget hendes Jord,

men borttar ogsaa Sæden. — — „Jeg ved ikke, om det hjælpe mere at klage; men faar vel efter Udseende overgive Lund, hvad han vil have og tage Bætle-Staven udi Haanden og det under den allern., mildeste og retfærdigste Regjering! Jeg har nu boet her i Byen henved 50 Aar og saavel tilforn som nu i min 13. Aars Enkestand svaret Skatter og Udgifter, og nu udi min høje Alder skal jeg berøves min liden Ejendom ved Vold og Uret. Og inden Processen faar Ende med Lund, er jeg vist død af Sorrig og Bekymringer; thi aldrig faar nogen Ende med hans Processer, før Gud engang vil gjøre en Ende paa Sagen“.

„Saaledes er min Sag, allernaad. Konge. — Jeg ved ikke engang, hvad jeg skal bede om, men allernaadigst nedknæler, sukker og beder for den retfærdigste Gud paa Jorden, min og Vores allern. Konge, om Ret og Retfærdighed og noget til Hjælp, da jeg nu har tilsat saa meget paa Processen, som dog ikke kan hjælpe; thi naar de Domme, som Grønlund gjør, (som han siger) ikke maa appelleres, saa kan han og paa lige Maade dømme Folk fra alt, hvad de ejer og har, da han ej heller har andet at leve af, end naar han ved saadanne Lejligheder kan faa noget at fortjene, hvilket han og bedre kan gjøre end andre, under det Navn af Birkedommer; og hvor tit jeg end har begjæret denne fingerede Voldgiftsforretning af ham, saa har den dog ikke været at faa.

Bønhør, bønhør mig fattige og gamle Enke, allernaadigste Konge!

Skive, 2°/₈ 1780.

Johanne Andersdatter,
Sl. Ole Poulsens Enke.

Sagen staar hen et Fjerdingaar, saa foreligger en ny Klage fra Johanne Andersdatter; her skriver hun:

— — „Nu gjør Procurator Lund og Birkedommer Grønlund Ord af: at de ved den førstes Rejse til

Aalborg vil mage det saaledes hos Amtmanden¹⁾, at Sagen skal blive at anse som en Slags Fællesskabs Ophævelse med videre, hvad her broutes og snakkes om“. Skal da saa ikke Landvæsenskommisærerne afgjøre det?

„Lund har taget Landmaaler og med Magt ladet mig tilmaale et Stykke Jord, det jeg hverken kan bruge eller vil have, — — og det Jord han vil paa- tvinge mig for min, er af Byens Hartkorn og Ejendom.

— — Stormægtigste allern. Arveherre og Konge, der er vel dog ingen Forordning til, som tillader den ene Undersaat at berøve den anden sin Ejendom fra?“

— — „For nogle Aar siden var Lund en fattig Bondedræng ligesom Grønlund, og nu er Lund Ejer af 3 Herregaarde, og skal han leve med Tilladelse at udøve i Landet, hvad han vil, saa bliver han nok Ejer af en Herregaard hvert Aar“. — „Resen Birke- ting er lige saa godt et Sted som Tribules og Maroche (c: Tripolis og Marokko) eller slige Steder, hvor Godt- folk har deres Tilflugt; og saaledes gaar det til her; derfor Gud se i Naade til os! Lund er mægtig og rig, og jeg derimod fattig, og enhver søger gjærne sin Lige. Derfor allern. Konge, bønhör og se dog i Naade til en fattig Enke, der allene ønsker og søger Ret, hvorom jeg nedknæler og sukker i Støvet for Deres kgl. Majestæt!“

Skive, ²⁹/₁₀ 1780.

Johan Andersdatter.

I 11 Poster fælder Herredsf. *Selmer* en knusende Dom over denne Voldgiftsforretning som Humbug fra Ende til anden. Han siger bl. a. om det stemplede Papir, at det lyder af 1779, men Forretningens Dato af ²⁴/₈ 1778; Enken har ikke engang underskrevet

¹⁾ Skivehus Amtmand, *Gabel* boede i Aalborg.

Forretningen, heller ikke Byens elegerede Mænd var med „paa Byens Vegne“, men Jep Villadsen, 78 Aar, og Chr. Haderup, 72 Aar, „begge nogle usle, elendige Mennesker. — — Hvem skulde vel have sendt disse Mennesker paa Byens Vegne“.

Grev Tramp og P. Lund er enige *imod* Byen. — Herredsfogden omtaler 3 „enfoldige Bønder“, hvoraf 2 mødte paa Grevens Vegne; nu er de gaaet fra deres Vidnesbyrd (³⁰/₉ 1780).

Lund bider fra sig. Han insinuerer, at det er *Selmer*, som skriver Enkens Klager, han vil ta Hævn over Lund, som han er vred paa. Det hele drejer sig om 4 Skp. Sædejord.

Lund har ²⁰/₄ og ¹⁰/₇ 1779 bedt Amtmanden om at komme ud af Fællesskabet med Skive By, i hvis Mark han har 4—5 Skp. Land. Enken skulde paa Byens Mark ha af Lund lige saa meget, som hun afstod, et Jordstykke udenfor Nørreport.

Lund fornåm, „at Byfoged Selmer med flere af Skive efter Sædvane var mod mig“. „Mig er det ligegyldig, hvorfra jeg faar Jord i Vederlag mod min Ejendom, naar jeg kuns kan komme ud af Fællig“. (⁵/₁₀ 1780).

Ogsaa Grønlund siger, at Selmer sikkert har været Koncipisten, „for derved at sværte mig og udøse hans sædvanlige Galde og Bitterhed; det er en Virkning af det, han har lovet, nemlig at sværte mig hos Hans Majestæt“. — — „Gode Gud, hvad kunde ikke Ondskab finde paa for en skammelig Hævn, om vi levede, hvor saadant Utøj (o: Selmer) blev hørt“.

Med dette Slag paa sit ædle Bryst afslutter den Resen Birkedommer sit Forsvar, der lønnes med en passende Bøde. Dermed synes denne Sag ude af Verden.

Faa Aar efter (1786) træffer vi Prokurator Lund

i Skjærmydsel med *Provst Ravn i Hem*¹⁾ om Landgilden af Annexgaarden i Vester Dølby. Der er bleven opbevaret følgende for Lund typiske Indlæg i Sagen:

— — „Af mit Gods her i Amtet er denne Annexgaard det ringeste i Henseende Jordbunden. Ikke desmindre dersom Hr. Rafn, som jeg ved er lige saa meget ruseret (dreven) i verdslige som gejstlige Haandtæringer, kan skaffe mig det af mit øvrige Gods pr. Td. H., han nu forstævner (dog under den Betingelse, at han ej maa agere Blodigel, det er at sige i 1 a 2 Aar drage Bondens Ko af Baasen, Hesten af Stalden og Dynen af Sengen og derefter overlade mig det udsuede Skrog, men conservere Godset i den Stand, jeg har sat det udi) vil jeg give ham aarlig 200 Rdl., som jeg haaber skal blive mere, end hvad hans Kald i Aaret 1690 1. Sept. skal være angivet for i Henseende dets halve Indtægt“. — Lund raillerer stærkt over Præsterne og deres „Graadighed“: „En Præst er et Menneske, ja et skrøbeligt Menneske, hos hvilke Folk man ofte finder utidig Lyst og en overdreven Begjærlighed efter andres Gods“. — Den gamle Simonsens Angivelse fra 1. Sept. 1690 er kun løse Angivelser — „thi saa kalder jeg det, som har ingen *fidem*“.

Tiende og Landgilde blev regnet i Flæng, „indtil nu Gejstligheden ere Blandinger at sige for endeel og lige saa godt forstaar Aager, Heste- og Studeprangerie, visende Chicane til Indkomsters Forøgelse, som deres Bibel“. Han tiltordner Provsten: „Befinder de noget af det, man kalder Ærekjærhed, saa bevis, at De er en Mand, der ikke fare med Usandhed, paa det de ej skulle give Forargelse til den Hjord, De er beskikket at vogte!“

Han skumler over Provstens Forhold til en Enke-

¹⁾ *Tønnes Ravn* (tidligere Præst i Nautrup) fra 1780—1810 Præst i *Hem-H.-D.*

Afgift: „Har De Ret til den førstævnte Afgift, er jo Præsteenken deri lodtagen, med mindre hun har solgt sin Ret bort ved Foræringer af Fædekalve, som i vores Tider gjør et stort Indtryk fra en gejstlig Mands Haand“. — „Fattigdom, som i vores Tid bruges til en Undskyldning for visse Folk, undskylder ham ej, thi kan han ej leve af sit Kalds 5 a 600 Rdl.' Indtægt, saa tilstaar han at være en slet Husholder og burde lære Sparsommelighed. Jeg maa komme ud med ringere og drikker Vand, fordi min Evne ej tillader enten at ha Overflødighed som den rige Mand eller som en Blodigel at udsue mine Bønder og Fattige, enten ved at afpresse Skatter i ubekvem Tid eller i Høsten at komme og ligge paa Marken til Chicane og Ophold for de Tiendeydende“.

— — „Vel havde jeg ønsket at kunne have føjet ham i hans Urimelighed, hvilket og havde været bedre end med ham at udholde en vidtløftig Proces; men jeg frygter, at hans Graadighed derover vilde gaa videre og til sidst saa vidt, at jeg ligesom visse Sognemænd skulde lade mig commandere, naar Præsten raaber: Bær hid, bær hid!“

Vil Ravn søge nogen maa det være Bønderne og ikke ham. *Kyøe* ⁷/₇ 1786.

Provst Ravn stikker ikke op; han gjør ham kun den Indrømmelse at være „et godt Hoved“, hvad Provsten efter sin Gjendrivelse at dømme sikkert ogsaa er. Og han vinder sin Sag til Lunds betydelige Ærgrelse.

Den næste Sag angaar *Bligaard* i Oddense Sogn. Her havde *Henrik Sørensen* i Febr. 1787 udstaaet sin fulde Soldatertid og fæstet Gaarden *Bligaard* paa Livstid; men allerede ⁸/₃ 1787, efter at *Henrik Sørensen* havde lagt den fulde Rugsæd og ikke skyldte andet i Skatter og Landgilde end 2 Td. Havre, faldt Pro-

curator P. Lund ind paa ham — hel alene — uden Lov eller Dom, skrev og taxerede alt i hans Gaard, levende og dødt, satte egenmægtig Prisen paa Tingene: Besætning, Bæster, Brøstfæld osv. („ikke nær til dets Værdi“). ⁸/₅ 1787 lod han ham kalde ind til sig paa Skivehus, og under Trusel med Tugthus og haarde Ord tvang han ham til at frasige sig Gaarden og rykke ind i et jordløst Sted i Hindborg, mens han ikke fik med sig fra Gaarden for 2 Rdl. Værdi og ingen Erstatning for Gaardens eller Kreaturenes Tilsyn eller for 20—30 Læs Tørv, som var bjærgede hjem. I Huset i Hindborg sad Henrik Sørensen med Kone og 4 Børn og „led Hunger, Frost og Nøgenhed“. Nu bortfæster Lund Bligaard til en anden, som han gav alt Sørensens, „og derefter beordrede og tvang ham“ til at forlade sit Hus i Hindborg og tjene hos den ny Fæster, der havde faaet *hans* Gaard, tilsidst maatte han ta Plads som Røgter paa Skivehus for den Løn, som Lund vilde unde ham.

Ogsaa med sine andre Fæstebønder var han idelig i Spektakkel; saaledes sagsøgte han dem 1787, „da nogle nedrige Mennesker har fundet Fornøjelse i“ at gjøre dem opsætsige imod deres Fæstepligter og bilde dem ind, at „naar de betaler deres Skatter, var det nok og ved Stæders Fratrædelse udfordredes ej Fækreaturer med mere uforstandig Snak, som endog skal have virket, at Bønderne efter Tilbud hverken har villet imodtage eller efterleve de af Kongen allern. approberede Hoveri-Reglementer, mindre yde Landgilde, som endnu staar tilbage“.

Lund hykler ellers altid en faderlig Ømhed for sine Bønder; saaledes skriver han fra Kyø ¹⁵/₄ 1789, at han vil ud paa Skivehus' Gods „for enten ved mig selv eller andre at efterse mine stakkels Bønders Tilstand, Korn og Jorders Mangler“. — Skivehus har paa

det Tidspunkt Fæstere i *Bilstrup, Vinde, Lund, Krarup, Hindborg, Otting, Næstild, Kaastrup, Ejskjær, V. Dølby* og *Ø. Lyby*. Restancerne er ca. 10—14 Rdl. pr. Mand.

„Og da den største Del af Eder kan betale, og i forrige Tider imedens Eders Ævne var ringere, end som den nu er, betalte hvad som I burde, nogle af Eder har Penge udstaaende hos Fremmede og skal have trodset med de Ord, at I vilde i Proces med Eders Hosbonde, da en vis Mand vil hjælpe Eder¹⁾“ — saa skal de nu *faa* Proces! (Lund). ¹²/₃ 1789.

Nu kryber dog en Del til Korset og betaler.

Heller ikke sine Husmænd paa Skivehus' Gods kan han faa til at makke ret i de Gjæringstider omkring 1790. Det er hans Fuldmægtige, han gir Skylden; han skriver:

„I en Tid af *24 Aar*, jeg dels som *Foged* og dels som Ejer har haft med mine Bønder til Skivehus at gjøre, er alleting gaaet vel, Bønderne elskede mig og jeg *dem*; saa alleting gik meget godt, indtil jeg var saa uheldig at faa det Fordærvelses Barn (som løber om uden Pas og Skudsmaal) i min Tjeneste. Spørger nogen, hvem jeg mener hermed, saa svares: Den Person, som har løbet om med nogle af Skivehus' Bønder, forfalskede Fæster og Reverser og gjør Svir, Spil, Drik, Dobbelt og Vinkelskriveri til sit Haandværk, den Person mener jeg, som søger at leve af andres Skade og som de gamle Hexer rejser Vejr og usandt imellem Hosbond og Bønder til de sidstes Skade, hvilket Vejr han ej kan stille. — O, hvor godt var det ikke i Verden, om Løsgjængere og de, som intet vil arbejde, blev destinerede til vis Brug. — Landet betaler aarlig til Viborg Tugthus, hvor der skal være mange ledige Logementer — men dog arbejde eller

¹⁾ Birkedommer Henrik Møller?

lære at arbejde¹⁾. Ud af Husene med de Husmænd, der ikke opfylder deres Pligter!

„Denne min Deklaration og gjorte Tilbud er jo saa billig og føjelig, at ingen Henrik²⁾, Hans eller enfoldig Hundedreng kan imodsige det. — Herved dæmpes al den Sludder af Tvang i Henseende Fæsters Indgaaelse, som Asmodæus har udført i Ord. men aldrig skeed i Gjærningen, og hvad skulde bevæge mig til Tvangsmiddel mod Fæsters Indgaaelse, da der for det meste er 5 a 6 Bejlere til ledige Stæder paa mit Gods, hvad skulde bevæge mig, siger jeg, ved Fæsters Indgaaelse at paalægge nogen mere, end hvad han kan taale, da jeg er i Stand til at eftergive alle mine Bønder til Skivehus, om det saa er 50 4 Miles Rejser, 10 Td. Lands Pløjning, 70 Læs Høes Bjergning og over 100 Gangdage og Løb, saa kan hverken H. H. eller slige gjør mig nogen Forfang, og det gjør mig ondt, om mine Bønder skal lide for det gemene Pak, som løber om og gjør sig tyk af Ondskab“.

Jojo, Prokurator P. Lund er en sand Bondeven! Naturligvis, det kan løbe af med ham, som hin Dag paa Kyø, som Tingbogen fortæller om.

Det var ¹⁵/₈ 1790, at nogle Mænd fra Sebbersund var hos Lund paa Kyø for at forkynde ham en Stævning; saa var der en af dem, som skulde betale Lund nogle Penge, og han var saa næsvis nok til at ville ha Vidner paa det; da blev Lund rasende, stødte Vidnet og slog ham for Brystet, saa han kom ud af Døren, og truede ham med Allandsens Ulykker, om han ikke kom ud gelik.

Siden stævner Lund disse Bønder fra Sebbersund til Skive, fordi de har sagt, at han har slaet dem.

1) Her sigtes til hans afskedigede Fuldmægtig *Lars Offer Hansen*.

2) ♂: Birkedommer Henrik Møller.

Lund var næsten altid i Krammelurris med sine Forvaltere her paa Skivehus, især da med de to: *Michael Lyngbye* (1787) og *Lars Offer Hansen* (1788—89). Han klager i Retten over Lyngbye, at han ikke har aflagt Regnskab, at han holder Selskaber i Skive, „saa dette og mere kjedede Citanten af ham, indtil han endelig, ligesom nedrige Folk uden Pas og Afsked fra Citanten (Lund), bortdrog til *Kjeldgaard*, hvor han i saadan Skikkelse af velbaarne *Stiernholm* skal være imodtagen til Beskjærmelse“.

Lyngbye paa sin Side beklager sig stærkt over Lunds Forfølgelse: endda han lovede, „vi godt skulde komme ud af alle Ting. — Min Gud! hvorledes opfylder og efterkommer Hr. Lund dette sit til mig givne Løfte! Har han ikke i dets Sted anlagt et uretfærdigt Søgmaal imod mig, og derved vil gribe mig som *Ædder-Koppen Fluens*! Har han ikke i det Sted tillagt mig saa skammelige Beskyldninger, som jeg var det nedrigste og sletteste Menneske og derved vel forspilder min Kredit ved honette Folk“.

Lunds Vidner er hans Tyende, „saa de maa lystre som Skibet Roret“. — — — Lyngbye dømtes dog til at aflægge Materialregnskab.

Men stærkest blussede Lunds Harme imod hans Forvalter *Lars Hansen*, efter at denne havde maattet flygte fra Skivehus for at undgaa Husbondens Efterstræbelser. Her er der efterladt en vidtløftig Korrespondance, der af og til gir gode Glimt af Tidsaanden fra disse Brydningstider, da Baandet mellem Bonde og Herremand var ved at briste.

Vi skal gi nogle Uddrag af disse Breve, der vel ingenlunde er aandrige, men tegner et Rids af Herremandslivet og da især af den Herremand, der her har fat om Gaasefjeren. De fleste af Brevene er skrevne paa *Kyø* til Forvalteren paa Skivehus *Lars Offer*

*Hansen*¹⁾. Brevene er alt for omfangsrige til at trykkes i deres Helhed; jeg foretar nogle smaa Udpluk.

Samlingen indledes helt fredeligt med dette:

„Paa Deres Brev af 28. passato meldes, at jeg formeldst visse Aarsager, især han vidste en goed Tieneste til Paaske, har anmodet ham scilicet Sr. (nemlig Hr.) Nøhring til Martii Udgang at giøre Rigtighed og ei viidere mellere sig, hvortil jeg og havde andre Grunde, altsaa ønskede jeg Deres Ankomst til Skivehuus kort efter Maidag, dog kommer det ikke an paa nogle Dage, siden jeg selv maae reise derop for at modtage Rigtighed af Deres Antecessor (Formand). Sr. Nøhring har altsaa intet at bie efter, men kan reise, naar han finder for godt, eftersom jeg det sidste halve Aar har maattet fortroe mig en anden, naar han kuns giør Reede for Oppebørseler til Nyeaar eller til samme Tiid forfalden, med Jan. Qvartal og Extraskatter. Rejser De over ved Aggersborgsund, kan De tage en Vogn med Deres Tøj i Løgsted til Hvalpsund 2 $\frac{1}{2}$ Miil fra Skivehuus, hvorfra det saa kan vorde befordret ved Skivehuus' Bønder $\frac{1}{2}$ Miil derfra.

Kyøe, den 4. April 1788.

P. Lund“.

„Den 16. Maj 1788 var der paa Schivehuus

	Rug	Byg	Haure
	277 Td. $\frac{3}{4}$ Sk.,	192 Td. 0 Sk.,	183 Td. 0 Sk.
Til 27. Juni udmaalt	9 „ 7 „	88 „ 2 „	184 „ 2 $\frac{1}{2}$ „
Skulle være igien..	267 Td. $1\frac{3}{4}$ Sk.,	103 Td. 6 Sk.	
D. 2. July beholdig	241 „ 0 „	98 „ 7 „	
Altsaa borte	26 Td. $1\frac{3}{4}$ Sk.,	4 Td. 7 Sk.	

hvilket (er) hart. Piigen har icke forrasket noget, det (ieg) troer, Jenses Reyse mig uafvidende forekom mistænkelig, Staldkarl og Røgter faar oplyse Tingene,

¹⁾ Tidligere (1777—81) Skrivekarl i Faaborg; 1784 godt anbefalet af *Mellerup* paa Bidstrupgaard; blev senere *Birkefoged* — men ses ikke hvor.

og faar De underhaanden erkyndige Dem; thi Jens skal op at gjøre Rede for det, hand kand. Gid De ellers havde komet før, her er en Følge i en ond Egn.

Har N. Ring taget Blye paa Krabbesholm 6 Lod 4 Pd., maae det staae i Materialbøgerne, men da hand var uordentlig, komer det mig for, hand fick noget til Hindborg Kirke, og naar det er saa, bør eenhver have sit igien eller Vederlag.

Sr. Zanes Regning maae De undersøge af Bøgerne, saasom jeg intet erindrer, som jeg da — som nu — var fraværende, især hvortil brugt; men da hand ligger sit Møg paa min Vey væsten Byen, har ieg aldtiid decourteret ham 1 Mk. a 24 Sk. Hans Regning er ellers for høy.

Der er mange Slags Samvittighed til, og Hr. Rafns Mandtalssamvittighed er maadelig, i saa vidt hand har taget Sr. N. Rings Beviis til Hjelp, ingen Fæster eller de, der kand tiene, *agnosherer* jeg i dette Tal, og Commissionen har jo icke approberit noget deri.

Jens Kirkes Forklaring om *Dørre* og videre med Christen Villadsens eller eget Stæd troer ieg ey, men Øyesynet kan viise det. Saa meget har ieg seet, at lidet af gammel er kommet til Brug ved det nye, det nødvendige faar gjøres menageerlig. —

Insidderen Maren hos Christian i Vinde kan kuns betale sin Indsidderskat med Restantz; for Resten vil jeg ingen have paa Godset af dette Slags, een Hændelse kan gjøre dem til Byrde for mig, dog Deres Forebringende om Sønnen, hun har, faaer lade hende blive til videre.

Man seer af 1ste Følgerne af Huusløb, derfor vil jeg ingen have under Nafn at dricke. I Høst maae Hovfolkene faae Øll, det jeg troer, min Kone har sagt Pigen.

De ankomne 10 Stude fra Lange skal hened og

andre der om igjen, naar man ved, hvad der kan fødes. Nu mangler ej Græs.

Jeg har ikke faaet Mønetørve paa Byens Grund eller Skive Ejendom, som gaar ikke østen Skive Broer; thi hvad Indvaanerne dér har er Bondeskylde, Brorup Mark kaldet, og det imellem Digerne er ikke Byens Grund, hvor Bønderne beder til Hove. De faar se Dokumenterne og tale med Folk, som veed og kjen-der det. Udi Kjæret maa ej kommes, til Skade er det at skjære ved Engeberg. Heede og Fortet til Brorup er fællet til Skivehus, er ej stevnet, kan jo ingen lovlig Forbud være sket. 14 Læs Baarehø og 2 paa Enkens Jord er lidet.

Hoveri- og ikke Fribønderne ere pligtige at slaa og bjerge Brorup Eng. De sidste ere nogle Aar tagne, formedelst jeg ikke brugte dem til Rejser, men et pr. Aar har de haft nok deraf. De 2de, Søren og Christen i Frammerslev er vel ikke heller just forbundne; dog husker jeg det ikke. Imidlertid er der Lejlighed nok at erindre dem. Jeg behøver ikke en Fribonde til noget Arbejde; vi skal nok finde dem en anden Gang. Bilstrup skal jo gjøre hel Hoveri efter Fæster, de gjør jo intet, de skal slaa Engen.

Af Hoverireglementet maa tages Kopi; følg saa dette Fæster og Forordningen, saa forsvinder Bøndernes Fortrolighed til andre, som en Levning fra Lyngbye og Nøhring, hvem jeg er vis paa ikke kjen-der enten min Mark eller Bønder. Jeg maatte derfor lønne andre.

Jeg frygter for at mangle Tag her; de 4 Læs faar jeg have herved. Sildene à Ol 10 $\frac{1}{2}$ Sk. er vel afsatte? flere kan faaes herfra, om de ere afsættelig. Lad Viborg Torv besøges dermed.

At overlade en Beboere de 5 Skp. Land i Hindborg ved jeg ej om strider imod mine Løfter, som

paa min Siide maae holdes. Der er ellers Gadejord, som ej er deelt, at indlukke af, om Beboerne duede noget, saa gjør Kloster Bonde; naar jeg tager efter mit Hartkorn lige ved ham, er Gaden min. Dette maatte observeres; thi jeg er mine nærmest.

Mig er ikke bekjendt nogen kongl. Ordre at giøre Forskud til Nestild Udskiftning, pr. Td. 3 Mark. Landmaaleren har faaet sit, og jeg maatte dog see en Repartition for at viide, hvorledes disse 3 Mark distribueres, holdende for at Lønningen bør tienstes, før den betales. Hvad der er bestilt ved de allerede holdte Sessioner, naar jeg undtager Hr. Flohr, anseer jeg til ingen Nytte. Oddense og Hindborg Byer, hvorfra, saa vidt jeg veed, hver har faaet deres, ligger endnu i den sidste Bye et Jordsmon over 200 r, som ej er deelt, over hvilket enhver maae standse. Det pligtige skal jeg ikke vægre mig ved.

Kan der faaes en skikkelig Malkepige, som ej staaer i Connexion med omliggende, maae den fæstes; thi her veed jeg ingen tienlig dertil. Saa maae og tænkes paa Røgterne. Korn Udlaan vil jeg ikke viide af. Her koster Rugen nu 3 R. à 19 Mk.

Der er nok noget Tælg at støbe Lys af; ellers faaer kjøbes. Thi her har jeg saa mange Steder at forsyne.

Henrich har ingen Fæste paa Huuset, hans Kone er udi. Samme Huus kunde en anden faae, da det er i god Stand, og hand see sig om. Tørvene bør han og den anden betale, da ingen af dem fortjener (noget) godt.

Den 28. hujus maae 4re Vogne møde ved Valpsund Kl. 9 med Tag og skal faae Tømmer herfra tilbage. Og den 29de Kl. 10 maae de 10 smaae Stude møde ved Virksund.

Kyøe den 23de Julii 1788.

P. S. Skulle Storm blive den 28de, møedes ved Virksund med Taget, som tiener til Efterretning i Tiden. Hr. Lottrup maae faae Spegesild, naar forlanges.

S. T. Hr. Etatsraad Lasson til Astrup tilskrives, at hand faaer efter min Skippers Sigende 500 Oll vindtørre Sild, som jeg beder maae undersøges; vel veed jeg, hand ej begiærte uden 400 Oll, men ville have 500.

Forordningen om Bønderkarlenes Friehed er kommen, hvortlængde den staaer, vil Tiden lære. I min Tid har jeg kunnet faae frie Karle paa min Gods.

Naar Høet er inde, vil Mergel kastes“.

„Angaaende Kornets Eftermaal og Modtagelse faaer De forsyne Dem med 2de Attester eller 2de Mænds om Rigtigheden, scilicet saa meget og intet meere; thi da jeg ei kunde overvære de første Eftermaal fra Nøhring, har dennes Fordybelse nødt ham at fillutere mig med at svøbe Øjnene i Blaar paa Drengen og de, som tog imod Maalet, hvilket er mine Tanker, siden jeg aldrig er kommet til Undermaal, men alle-tiider haft over. Her er altsaa 50 Tdr. Korn borte, først og sidst uden Nytte.

Hofslagter Svendsens Enkes Fuldmægtig Friedelund har lovet at kjøbe mine Græsstude; skriv derfor Hr. Roedsted paa Lund i Mors som hans Commissionair til, om de kan ventes at handle med Underretning om Bygballe, jeg veed ei Creaturernes Tilstand, derfor vanskelig at sette Priiser. Mon der kan græsses flere Stude. Nyttens af Braarup Eng skal vi have, før Vand kommer, ieg mærker, at Auvlingen er kuns maadelig der.

Med første kan ventes 2 à 3000 Oll Sild vindtørre, ifald nogen vil handle paa Stædet, her koster de nu i mindste 7 Mk. Oll, og iaar kan de giemmes, da

de ere magere og gode. Om Foraar løber Folk derom, men Rum har vi Mangel paa.

Kornet bliver dyre, siden indtet vendtes fra Østersøen og derfor bedst at bie med Salg; kan de udlaane og igien for 1 Td. modtage 10 Skp. af vederhæftige, er det godt. Det russiske Magazins Afbrændelse og den svenske Krig spaaer dyre Priiser.

Den sidste Forordning forandrer 6-Post i mit Brev til Dem af 23. Julij sidst, gid alle Indsiddere var borte; en stor Mand har sagt: F. ynkedes u-udgivet!

Dersom Cortet over Hindborg ikke er der, har Hr. Flor det, hand laante samme, kom det tilbage veed jeg ei, og kan Hr. Skov gierne faae det til en bestemt Tiid mod Beviis.

Bonden i Vester Lybye maae hielpes, om hand er skeed for nær, derom og Nestild Møde aflagde jeg min Concept og talede Hr. Qvist, videre erindrer ieg ei.

Christen Svendsen har Fæste af Hr. Bjørn paa et Stæd i Øxenvad og derfra udsagt efter St. Hansdag, denne vil og undertrykkes; thi foruden andet, og om han skal miste, bør han have Forbedring og Tab ved Udskiftning gotgiort. Ilde jeg ei fik dette Jord.

Ilagde Jordebog af Junij 1788 og een Deel Gods ialt Hartkorn, — ville De formaae Amtsforvalteren i Skive at paategne saaledes:

At Procurator Lund foruden meere i Skivehuus Amt virkelig er anført som Eiere af ovenanførte Hartkorn, som i denne Jordebog specielle er anført og deraf her paa Amtstuen betaler alle Kongl. Skatter tilstaaes paa Forlangende af Skive Amtstue d. . . . 1788. N. N.

Amtsforvalter i Skivehuus og Halds Amter.

Aarsagen er, at jeg derpaa har laant een Capital af 10 a 11000 Rd., men en Enke som Creditor er bange, fordie Landstingshørerer har tegnet, at ingen

Skiøder paa en Deel deraf, (scilicet som ieg kjøbte siden Gaarden) er læst. — Med saadan Paategning kan den sendes Hr. Mogens Lottrup til Lynderupgaard ved Viborgkanten.

Kyø den 9de Aug. 1788“.

„Det er ilde, at Pigen ei lod Kirsebærrene føre i Brug og tørres før Bedærvelse, ifald hun ej vidste at bringe dem til anden Nytte. Man burde dog have noget i Huuset, især af hvad vi selv haver eller auler. Stikkelsbærs Afplukning, før de bleve modne at ligge i Boutellier, er vel og gaaed ligesaa i *Henseende Afbetiening*, i saa Fald nytter Resten indtet uden til Sviin, og giøre Salg deraf er ikke værd, men lad hende betiene sig af Roer o. v. til Folkene, før det forgroer. Ingen kunne vente min Komme dèr, da her er meere betydelig. — Studepriiserne veed jeg endnu ikke, ifjor fik jeg 63 Rd. Parret, det kommer meget an paa Tiiderne, og hvad andre har faaet i Sommer. Høe 102 Læs er lidet at stalde med, og jeg frygter, da den øvrige Afgrøde er maadelig. De 3000 Oll vindtørre Sild faar sees afsadte i Markedet eller nogle deraf. De kunde selges 5 Oll i hver Dynge eller 10 for ikke at opholde enten Selger eller Kiøber, naar de kommer, dog agtes at vi selv beholder 3 a 400 Oll; thi om Foraar faaes de sildig. Den forgiittede Contract for 3. M. til Juni Udgang følger, og ynskede jeg Skatter deraf udeladt; thi kvartaliter hver $\frac{1}{3}$ eller heel Aar udselger jeg dem, hvad jeg af Gaard eller Gods bør betale, saa staaer intet tilbage uden Restantsen derpaa maatte være scilicet Godset, og saa er Skatteregnskab ude. Det paasees, at hvem, som der uden Ordre og Tilladelse har indtaget Huusmænd og Qvinder, bør selv betale Skatten, naar de 2de sidste Slags ikke kan, og en Fæstere kan ikke antegnes som fattig, saalenge Con-

tracten imellem ham og Huusbonde validerer. At De anfører alt i Extract udenfor Skatter er meget godt; derved erfarer jeg min Tilstand. De faar besørge Tælle købt i ret Tiid. Jeg erindrer ei, om er der afladt med gamle Kiørs Malkning for at slagtes; thi hvad her haves er snart af 36 til 40 Mennesker for-tæret. Smør og Ost Samling der ønskede jeg og Underretning om for at afsette i ret Tiid, hvad som kand undværes. Frøeærter og alt i Haugen maae tilsees ret moeden og om mulig i Fuldmaane optaget eller indaulet, Træefrugterne i ret Tiid aftaget, ethvert Træes Frugt lagt for sig, at jeg kunde kiende Frug-ten af disse for meeste af mig selv podede Træer. Hveeden ret moeden, ifald den duer til nye Sæd. Jord pløies 2de Gange nu strax første Gang til samme Sæd, om det er ei skeed. Saaleedes har jeg i en Hast opsadt mine Tanker, skiønt de er ufuldkomne, saa det gaaer hermed som i alt andet, at en liden Ting kan gjøre en Hovedforandring i det større. Mit Helbred har nogen Tiid været maadelig, derfor afbryder: Kyøe den 17. Aug. 1788“.

„De anførte Vinduer 11 Stk. til Jens Kierches Stæd synes for meget, og bør hand selv betale, om hand ville have fleere end 4re i en Stue og 2de i et Kammer“.

„Hidsendte Optegning paa Udgifter af 25. Aug. 1788, stor 10 Rd. 78 Sk., følger tilbage, saa og Sr. Nøhrings Restantsliste af 3. Mai forved beløbende sig 17 Rd. 4 Sk., men det skulle være forunderligt, om intet af det sidste er indkommen, da mange af de derpaa anførte kan betale, og det ældere bør afskrives før det yngre. Samme tillige med anførte resterende Landgilde for 1787 vil ind; om ret erindres tog Nøh-

ring Dom derfor, hvilket jeg ikke egentlig erindrer. Troer ikke heller, at han af denne Landgilderestants Penge 70 Rd. 60 Sk., Rug 2 Td., Haure 5 Td. 4 Skp. har hævet noget, som Bøndernes Bøger maae viise, hvilket De faaer eftersee og ufortøvet see alt inddreven; thi det forbyder Situationen at give Bonden Credit. Restantsen paa April Qvt. o. v. stoer 33 Rd. 40 Sk. vil og ind. For at forekomme alt Skriverie herom vil ieg ei betroe nogen Bonde een Qvartal længere, end den næste efter er forfalden, thi Erfarenhed har lært mig, at lang Kredit er Bondens Undergang og Husbondens Skade. Omskrevne 2604 Oll vindtørre Sild foruden 50 Oll bedærvet, hvilke strax kan rettes, især paa saa kort en Tiid, Seilladsen varede, vil De see afsadt. Det var ingen Skade, om saadant i Wiborg Samler blev bekiendt. De faaer selv indrette en Jordebog, som jeg fraværende ikke kan og skulle deri endog indløbe Feiler, er samme let ændret (ved) Confrontation af Bøndernes Bøger. Jeg fik et Brev, at Studene ikke var vel istand, derfor turde jeg ei sende fleere. Kornet fylder lidet.

Jeg maa afbryde, da Soldaten Peder Joel haster. Kyøe den 4. Sep. 1788“.

„Jeg erindrede ei, at Rytteren for Schivehuus' Gods var herfra og derfor nær havde forsømt Advarsel til ham.

Sildene der kom, deraf kan ingen i saa kort Tiid være bedærvet, at de jo kan tøres og conserveres, ikke heller er det muligt, at 3000 Oll kunde formindskes til 26 a 2700 Oll, saa dette Tab kan ei taales, og jeg maae viide, hvorfra dette reiser sig, dør eller herfra.

Kyøe i Hast den 6. Sept. 1788“.

„Efter at Søren Ladefoged havde talt med mig, og

jeg paa hans Ansøgning, svarede at ville betænke mig, afleverede han Deres Brev af 11. huius. Jeg kan ikke see nogen Forandring i Planen angaaende Winde Udskiftning, men om een af de Fattigste afstaaed sit Sted eller en Gaard, saa fik de andre meere Jord, hvilket blev beqvemmeligere at drive med 4 Bæster end forhen med 6. Hoveriets Lighed, og at jeg faaer meere af hele Byen end forhen af nogle, maae hensees til, men det skurer at fratage en hovfrie Hartkorn og dog paalægge ham Hoverie dernæst.

Gaden vil nok udskiftes eller og de udflyttende for deres Deel nyde Eqvivalent, bør Huusfolkene vel have Tørvejord noget meere end efter Hartkorn, men Agger eller Gade i Stæden for Engbund; for Resten bør den Jord, Huusfolkene har før Opmaaling ei komme i Betragtning eller Accordt, nu de faaer Hartkorn; thi denne Jord beholdte de, om de ej fik Hk. og Heede til. Søren har jeg sagt eller siger, at jeg intet kan gjøre saa sildigt, da jeg ei erindrer hans Fæste.

De maae faae Gienpart af Hoveriereglementet og derefter observere, hvad Mangel der er i Hoveriet; thi i Groue og Nestild er vel givet noget Lindring, men Tillæg i Hindborg og Øxenvad uden at tale om Bilstrup Fæster. Tal med Hoveriebønderne og siig dem, at de nok istæden for Arbeide paa Brorup Eng med Folk og Vogne kunne age Møg for $\frac{1}{2}$ Gaard, og vil de ikke, er jeg vis paa, hovfrie gjør det. Jeg skal derimod befrie dem for Arbeide paa dito Eng. De er vel ikke alle modvillige. Hold stricte over Forordningen. Ingen Møllekiørsel af Bønderne, hvis Arbeide nu er let, da jeg boer hér. Bilstruper tager man til efter Anmeldelse for Amtmanden.

Naar Udpantning er skeet for Hoverie, meldes det Amtmanden alene uden at behøve hans Appro-

bation. Tilbyd Billetter, jeg har meere end Hoverie nok der, efter ret Anvendelse. Satan er en S.!

Gid jeg var af med Studene, derom kunne Christen Ladefoged i Aarhus tilskrives; thi R. lader, at de ere magre. Lidet over 52 Rd. Parret kan jeg selge dem for, dog ønskede jeg meere. Kronprintsen har været i Aalborg og siges vil vester om.

Maaskee jeg sender mine Børn og en Dreng til Skivehuus; kommer en Student, modtages han til viidere.

Lad nu 2den Kierve Rug og Havre Stuberne fredes til sidst, Engeberg som fraliggende afpilles.

Restants vil ind enten i Korn eller Penge, Korn af alle Slags maae De tage i Betaling, Rug 3 Rd. a 20 Mk., Byg 14 a 15 Mk. og Haure 11 a 12 Mk. god Maal, dog joe bedre Kiøb, joe bedre. Rugen i Niibe Market kostede 24 a 26 Mk. til Sæd. Om det ei er skeed vil Ansøgning giøres om Hielp for Jens Kirkes Gaards Udflytning, det andet Stæd kan komme efter siiden. Den, der søger først, faaer først.

Fik De et Oxehoved fr. Brvin fra Hr. Jacobsen i Holstebro, hvis ikke maae vi have det.

Den 22. Sep. Kl. 10 Formiddag møder en Vogn ved Hvalpsund efter en Pige, som skal til Aalborg, og agtes, at om det samme Dag eller andre Tiider stormer, kjøres om ad Virchsund.

Kyøe den 13. Sep. 1788“.

„Søren siiger, at han vil afstaae sit Hartkorn paa lidet nær eller reent flytte bort, som maae eftertænkes“.

„Digerne burde været i Stand om Eng og Mark, som er forsømt, derfor betrædes Brorup Eng o. m. daglig for mine Øyne.

Er Hoverireglementet faaet beskrevet, Forord. fulgt, som skee bør, især denne Tiid.

Af Copiebogen (hvor bagudi maae være alphabetisk Extract over hver Materie med Henviſning til Pagina) sees ei, hvad Tiid Staunsforordn. er bekiendgiort.

Ingen Aar mindre og ingen Aar magerere Stude end de 44 Stude her, som ei kan selges, fordi min Mark fra Høst og hidtil har været som et Overdrev i mindste et Tab for mig af 400 Rd., saa jeg seer en dygtig Ladefoged, accurat som jeg har sagt Dem.

Ikke halv Brendtørve imod forrige Aaringer, ingen Skudtørve er gravet efter Sædvane i Seibeche Moese, saa jeg og Familie ei kan være her i Vinter, som jeg tænkte til.

Asken af Kakkellovn og Kjøkken, hvori jeg før har funden Ild, ligger uden Døren ved Foedtræet.

Baarer, Mælkekar ligger ubrugelige og ingen sørger for Istandsettelsen. Pigen klager.

Bønderne ere oprørisk, lad være deres Arbeide er mindre nu end før, noget Jord ugiødde og en Deel maadelig giødde, som gierne kundet været indret i Førstningen ved Myndighed med Forstand, især naar alle Fæster var extraheret Henseende Arbeide, frie og ufrie Bønders.

Gjør Dem gammel Skik og Brug med Fæster meere bekiendt. Tal med Hr. Qvist og begge med Villads i Reesen om gammel Skik og Hoverie, paa det jeg ei skal gaae som Sp., jeg burde ei give Reguler i Ting, som falder af sig selv, alt paagielder mig, hvis Rejse forestaar.

Skivehuus den 11. Oct. 1788“.

„Jeg fik under Deres Couvert, uden at De skriver et Ord, ved en Express fra Herningsholm nogle Breve

og deriblandt det bittre Kammerherrebrev, i hvis Anledning jeg havde ventet Copie af Flors Circulair af 16. og min Paategning af 22. Mai sidst, hvorpaa Brevet grunder sig med hvad meere vedhører; som nu udbedes tillige med hvad viidere i Henseende mine P. M. den sidste af 11. huius er iværksat, hvilket meget kunne berolige mig, hvis Ejendom og Velfærd det paagielder, især hvorvidt Bondens Fornermelse er beviist; thi Bønderne klagede over Hoverie-Prygel. Ladefogden hørte min Tale og kiender Personerne, hvoraf de fleste skylder og strax kunne været ført ved Myndighed i Høst paa ret Vei. I 22 Aar jeg som Foged og Eiere har været ved dem, haft 7 a 800 Td. Hartkorn at administrere i Amtet og 10 a 12 fremmede Sager med Hielp af en Dreng, hørte jeg ei til noget af det, som nu møder og høres af Bønderne selv, uden at De herom har tilmeldt mig noget.

Da jeg fæstede Dem til Maidag at være Foged ved Skivehuus og dette lidet Gods, kiendte De Dem selv og vidste Deres Kræfter, Lyst og Villie til Forretningen, ikke jeg, som sluttede at ingen ville paatage sig viidere, end han i Henseende Bestyrelse garanterede for. De vidste, at jeg boede 8 Miile fra Skivehuus og følgelig burde været parat faae Dage efter Mai at tiltræde Tienesten og Rigtighed, til hvilken Ende jeg var paa Gaarden; men i Stæden udeblev De over 6 Uger efter Fahrday i Henseende Deres Formand til et Tab for mig over 2 a 300 Rd., hvilket er det første Kiendemærke, jeg har paa Dem, hvilket Snak ei kan oprette, og dette Deres Forhold, hvad Sminker De end paasætter, vil jeg lade ankomme paa enhver Ret-sindigs Omdømme.

Saa vist som det er, at Kbhvns Slagtersvende og andre Handlende, men ikke andre mundtlig og skriftlig have berettet mig mine 14 Studes maadelige

Tilstand, hvorføre de ei kunne selges paa Græss i Steden nu staldes med Korn i Vinter, saa rigtig be-
fandt jeg det ved min Ankomst til Skivehuus ved
sidste Michelij, med hvad videre jeg i mine P. M. af
11. huius til Dem anførte i Erindring ved 9 Poster
har meldet, og derom behøves ingen Retfærdiggjørelse,
jeg, som ikke behøver Relationer, hvor mine egne
Øine er, maae taale, at De skriver, det er usandfærdig
etc. Det uforstaaelige om Opirrelse af andre til egen
Fordeel, een ubekjendt Persons Uundværlighed med
flere udkonstlede Expressioner ytrer en Slags Mistanke
til og om Dem selv. De tænker vel, jeg har ikke
andet at bestille end udforske Deres Forretninger og
lønne 2de for een, og setter jeg det var saa, som jeg
højt og helligt forsikrer, det ikke er, i Stæden Deres
egne Indbildninger eller laant af Deres Formand, hvad
vedkommer det Dem, og er noget foretaget paa mine
Vegne af andre til Hinder i Deres Forretninger ved
Gaard og Gods, kunde De joe melde det uden at
bruge uforstaaelige Udtryk, herforuden bør De være
lige saa ubekymret om mine Foretagender, og til hvem
jeg fortroer mig, som jeg er i Henseende Deres par-
ticulaire Affaire.

Jeg har ingen Deel i de omskrevne af Hr. Justits-
raad Lange imod Dem ytrende Chicaner, som De
foregiver at have gjort Dem uvirksom som Foged;
men da De melder at skrive aabenhiertet, vil jeg lige-
saa og i den Anledning forestille, om De som et
ungt Menneske ei ved Selvklogskab, Særsindighed
osv. kan have været Aarsag dertil; thi en Karl, som
gør, hvad han bør, kan nok tage imod hæftige Fore-
stillinger og giengielde dem med Svar paa samme
Maade, hvorved jeg som tiende *over 20 Aar* befandt
mig vel; men naar Feil og Forsømmelse findes, er
der vel faae Principaler, som lader sig recompencere

ved Prostitutioner eller deri finder Behag. Deres uventende Brevs Indhold betrygger mig om med de i Forveien giorte Løfter: at De saaledes efterkommer mine Breve ved Gaard og Gods og opretter det forsømte, som De selv ville staae til Ansvar for, og da De selv tilstaaer at være uskikket til Faget og meere habil til et større Fag scilicet Procurator, lad være den sidste er en maadelig Karl, naar han ei forstaar den førstes Pligter, saa gratulerer jeg Dem. Afskrivnings-Jordebog over Landgilden beder jeg, De vil have i Stand, naar jeg med første kommer at hæve samme selv, som foran begieret, og see Stederne i Skive minagierligst skee kan istandgiort, Fælletsgaarden bortleyet etc.

Kyøe den 26. Oct. 1788“.

„Da ilagde skulde været bortsendt, kom Deres Brev af 25. huius. At tænke paa Studesalg til Hr. Ritmester Irminger eller andre er forekommet. Vandt jeg paa Korn, maatte jeg tabe ved Studene, som jeg i Vinter kan behandle lige saa godt som andre. Da de opsendte 29 Stude i Sommer er græsset i Heede og Kiær hos Bønder og de først opsendte taget af de beste i samme Flok, saa maae Skivehuus' Sommerstude $\frac{1}{2}$ Besætning 44 Stk. endelig være bedre; men betragtes Græsningen og Tilsynsmaaden, saa ere de sidste opkomne bedre end de første. De veed Aarsagen. De skriver, Bygjordet er fællet, og Giødningen kommen ud, men Maaden hvorledes og ved hvem skrives ei, og følgelig ligeklog, lejed eller for Hoverie. Jeg sagde Niels Andersen, at der maatte leies om ikke anderledes. Skulle De ikke have Tiid at forfatte Reversal over Fæster med vedtegnede Hoveriepligter eller hver Deel for sig, item Jordebog etc., maae De paa' min Regning tage een dertil.

Kyøe den 27. Oct. 1788“.

„P. S. Hvad Afregning skeede imellem Hr. Schu-cardt og mig i Anledning Vinde og Beviiserne, De har, for laante 100 Rd. Til Nyeaar ynskede jeg endelig Rigtighed imellem os; thi korte Regninger er de beste. Saaledes gik det, medens jeg havde gode Fogder, og dermed er enhver best tient. Ved Rigtighed forstaaer jeg Opfyldelse af alt, hvad De er tilskreven eller grundig Aarsag uden Ophold, hvorfor dermed er dvalet, saa har mand kuns kort til Mai.“

„Forhen til Skivehuus afsendte 1 Fjerding Speegesild, og 1 Fjerding Aal ventes fra Hvalpsund ankommen. Nu følger ved Skibsleilighed 3 Fjerdinger Aal mærket med Rits L og i Bonden Ø, og 24 Fjerdinger Spegesild med rød Kridemærke E, hvilke maae afsettes, Aalene Fj. 19 Mk. og 1 Fj. Sild 8 Mk., uden hvad til Huusholdning behøves. Jeg tvivler ikke om, De joe forlængst har anmeldet Gaardudflytning for at nyde Godtgjørelse og Bygningshielp, og jeg haaber og, at Staldstudene er indtagen, og at det observeres, at 12 af de sidst opsendte 29 er kuns Foederstude, som ellers syner for sig selv.

Kyøe den 29. Oct. 1788“.

„Peder Simonsens Undskyldning i Stæden for sine Pligter er mig uvedkommende. Han kunne joe leje, naar han er for goed at gjøre det selv, saa spilder han ei sit Giftermaal meget artig.

Med Vinde ligger det og, som man med Billighed kan kalde det, endeløs.

Jeg vil ingen Giødning have af nogen uden Betaling strax, derved er alleting endet, og Skriverie forekommet.

Huders Salg kan jeg irtet sige om, da her er nogle.

Det har varet længe, inden Syn blev taget over Nyegaard i Hindborg af Aarsag, at den blev sildig færdig.

Det er meere end nok, at Jens Mølgaard i Vesterlyebye, en Friebonde skylder 2 Aars Landgilde, Hans i Lund sidder paa Knæerne, Christen Villadsen i Nestild og Christen Bødker i Vinde m. fl. er det ikke bedre med, og naar det er udgiort om Stædernes Fratrædelse, kan vi først snakke om Jorders Deeling.

Kyøe den 7. Nov. 1788.

P. S. De maae agte, at det gamle skal ind og afskrives for Bonden før det nye, som endelig er en Følge af sig selv“.

„Jeg er keed af at corespondere med Dem, som jeg og enhver, at siige der har med Dem at gjøre, veed for meste ligger i Skive, for meeste Nat og Dag, derfor skeer ingen Udmaal til Fremmede, uden naar jeg er tilstæde. — Er jeg bestaalen, hvorfor er det ikke undersøgt og beviist lenge siden — aldrig har jeg fæst Dem til at tigge for Almisselemmer paa Godset, og slige Forestillinger til min Skade maatte De skamme Dem ved, herved meener jeg Enken i Vesterlyebye eller hendes Mand, som skal have berøvet Boen, og de tigger til Dem. — Deres Arbeide imod een stoer Løn anseer jeg til større Skade end Fordeel, og Følgerne hviler paa Deres Ansvar. Jeg har ingen Fæster paa Skivehuus' Gods som kaldes Kirsten Clausdatter, og hvad Skatter De har betroed hende eller andre, er og bliver for Deres egen Regning efter Anmeldelse bagefter. For Resten ville De behage at gjøre Regnskab for det afvigte Aar, før vi gaaer til det nye og imidlertid holde Dem fra alle Oppebørseler fra Nyeaar.

Kyøe den 24. Jan. 1789.

P. S. Deres Rygte og Erfarenhed anlediger mig til denne Declaration, mine Bønder og Tienestefolk endog herfra kiender Dem som en Omløber i Skive, hvor De for mig maae blive, naar De kuns holder Dem fra min Gaard, just fordi De hidtil har ageret skiødesløs“.

„Jeg lod beordre et Bud herfra til Kyøe, som og Mandagen den 30. Martii sidst afgik eller skulle afgaae i et vigtig Ærende, 14 a 1500 Rd. angaaende, hvilke en Slyngel af det Slags, som optager Penge og derefter gjør sig umyndig, skyldede mig. Mig uafvidende skal De efter Koerygteren Thomas, der tilsagde Mathias i Bilstrup til dette Løb, hans Ord, have medgivet et andet Brev med Ordre dermed at gaae til Blæhre og hiembringe Svar, hvilket jeg ikke kan troe, eftersom De bemeldte Mandag og Tiirsdag 30. og 31. Marti opholdt Dem i Skive og den sidste Dag om Aftenen hiemkom for at spille Kort her. Disse og fleere Omstændigbeder ere mig meget ubehagelige, og jeg taaler ei, at naar jeg beordrer et Bud herfra til Kyøe 8 Miil over Hvalpsund, at mine Ordres tilsidesettes ved Omløb ad Blæhre over ved Virchsund 9 a 10 Miile; thi til Kyøe skal man herfra i Nør, og til Blæhre herfra skal man først øster paa. Behag herpaa tegnet at oplyse mig om den rette Sammenhæng uden Omsvøb, hvilket saa meget mindre ærer Dem, da De gierne kunne have faaet en Huusmand herfra til Blæhre uden at sinke eller tilbageholde mit Bud.

Skivehuus den 7. April 1789.

P. Lund.

Til Hr. Hansen paa Skivehuus, hvem der med dette foreviises Overrætsstevning imod een sig selv umyndiggjorte *Roedsted* af 2. Marti 1789, som især er Dem der i Circulationen er hindret.“

„Fra S. T. Hr. Procurator Lund til Skivehuus er mig idag ved hans Tiener og Ladefoged leveret en Skrivelse saalydende:

Thi bliver paa denne velbemeldte Hr. Procurator Lunds Pro Memoria efter Ordre og Begiering mit ærbødige og sandfærdige Svar saaledes: For omtrent 14ten Dage siden blev mig af Hr. Sadolin i Oddense tilsendt et Brev til Blæhre Præstegaard med Begiering, at jeg ville afsende samme med Leilighed, naar der kom Bud til Kyøe. Da der nu, som Deres Velædelheds Pro Memoria melder, skulle Bud til Kyøe (hvad Dag erindrer jeg ikke), gik jeg ned i Gaarden og spurgte Drengen Thomas om, hvem der skulle til Kyøe, hvortil han svarede, at Mathias i Bilstrup skulle gaae. Jeg spurgte ham atter, om Mathias kunne medbringe et Brev til Blæhre Præstegaard, hvortil han svarede, ja han kan, thi han skal lige tet forbie Præstegaarden, hvorpaa jeg leverede Drengen Brevet. Da nu Mathias i Aftes kom tilbage, berettede han mig, at Blæhre laae en Fierdingmiil af hans Vei, hvorfore jeg betalte ham 8 Sk. for denne Gang, efter at han havde fordret 10 Sk. — Deres Velædelhed vil heraf erfare, at jeg ikke har givet eller kundet give nogen Ordre dette Brev angaaende, da det ikke angik enten Dem eller Deres Forretninger, men mueligt indeholdte ligegyldige Ting. — Indbemeldte Overretsstevning, som falder i Rette i Viborg Landsting den 13. Mai, blev mig foreviist, og var samme lovlige forkyndet for alle derudi benævnte undtagen Underdommeren, som boer i Løgstør.

Skivehuus den 7. April 1789.

Hansen“.

„Ørbødig Pro Memoria.

Det er bekiendt nok, at Hr. Birkedommer Møller og Sr. Lars Hansen (hvilke sidste meeste af Vinteren

afsondrede fra min og indtraadde i en andens Tieneste) begge har foreenet sig om at tage Nøglen til mit Huus i Skive, som Lars Niibe beboede og til Paaske var udsagt at fraflytte. Som dette Huus da er bortleiet til en anden, som ei kan komme ind, saa anmoder jeg Deres Velædelhed, at De i Eftermiddag vidnefast Klokken 4 slæt ville aabne Døren og eftersee Huusets Tilstand for visse Aarsagers Skyld, at jeg derefter kan faae den leiende indsadt, samt derefter aabne mit Skriver Contoir Dør her paa Gaarden, hvor indenfor Sr. Hansens af ham selv beseglede Chathol er bestaaende, saasom jeg behøver Kammeret, til hvilken Forretning Sr. Hansen paa Hr. Møllers Vegne tillige for at overvære denne Beskrivelse og Forretning indkaldes. Det skulle ellers være mig kiært, om Sr. Hansen ville efterkomme mine ham givne Mangler, overlevere de manglede Regnskaber, især for Materialier og Sild, endelig betale Foederløn for hans Hest i Vinter og hidtil; thi ellers selges den ved Auction.

Skivehuus d. 11. Jul 1789.

P. Lund.

Til S. T. Hr. Bye- og Herretsfoged Selmer“.

I 1789 løber der ialt 4 Sager mellem Lund og hans Forvalter Lars Hansen. Lund har kaldt Lars Hansen en Slyngel, en Skjælm, en Æsel, en slet Karl; Birkedommer *Henrik Møller* betegnes som hans Principal og Spillebror. Baade Lund og Hansen faar i Retten Bøde for grov Mund.

Da *Lars Hansens* Vidner har Svaghed for at udeblive, gjør Hansen opmærksom paa, at *Skive Tingdør* „for kort siden, formodentlig af en Udgaende, var lukket i Laas saaledes, at ingen kunde komme ud af Tingstuen, førend én af Stokkemændene maatte raabe til én paa Gaden for at faa Hjælp til Dørens Oplukkelse“. — Kanske havde ogsaa *hans* Vidner

været ved den lukkede Dør uden at kunne komme ind. For at gardere sig lod Retten da Vidnerne paa-raabe tre Gange, først i Forstuen og senere paa Gaden!

Forhørene gir flere Enkeltheder fra det gamle Skivehus. De svømmede dernede i Sild, som Lund havde sendt fra „Sebbersund Fiskebo“, og som hang til Tørre paa Skivehus' Lofte. Lars Hansen brød Tagstenene af Husene, for at Sildene skulde tørre bedre. Ogsaa nogle af Stuerne hang der Sild i. Det hedder, at „Skivehuses Dør er en Dør, som gaar ind til Borggaarden“; Døren ud til Gangbroen eller ud til Gaden kan der ringes paa, og den lukkes op fra Dagligstuen“; men Døren i Gaarden bankes der paa, men ringes ikke. Den staar for det meste aaben om Dagen.

Ingen maatte komme ind af Ladegaardsporten uden Hovfolkene, men ud kunde alle komme. Klokken paa Gaarden slaar Kvarterslag. Imellem Laden og Sønderhuset løb der et Plankeværk.

Nu nærmer sig den Tid, da Prokurator Lund kun har én Domstol at klarere for. Hans Død falder 4. Marts 1791, og $1\frac{1}{3}$ jordes han paa *Sebber Kirkegaard*, 54 Aar gammel.

Han efterlod sig to Børn: Bolette Henricha Margrethe, 15 Aar, og Christine, 8 Aar gl. Enken Marie Glerup giftede sig kort efter (1793) med deres Huslærer, *C. P. Svindt*, men Ægteskabet opløstes allerede 1797. Hun døde 1805.

I sit Værk „Danske Herregaarde“ Hæfte 16. (*Kyø*) har *Becker* det Sagn om Prokurator Lund, at han paa Grund af sin onde Adfærd imod Bønderne ikke kunde finde Ro i Graven, hvorover hans Enke saaledes forfærdedes, at hun saa sig nødt til at tilkalde to Præster for at faa ham nedmanet; men denne vise Forholds-

regel har ikke gavnet mere, end at han endnu staar op om Julenat og kommer hver Gang Gaarden et Hanefjed nærmere; „for Tiden“ (1864) skal han være kommen til de saakaldte gule Bakker i Gaardens Omegn. Først naar han har nærmet sig den saaledes, at han lægger sin Haand paa Muren, skal han synke i Jorden.

Om der lever Sagn om ham her paa Skiveegnen, ved jeg ikke, men hans Færd, mens han levede, kastede en mørk Spøgelse-Skygge over det grønne Sallingland der sønderhenne.

Det var i den bedste Overensstemmelse med den vrantne og paaholdne Prokurators Livsførelse, at den Læge, der tilsaa ham under hans sidste Sygdom, nemlig „Chirurgus“ *Johan Peder Gorgius* fra Skive, maatte sagsøge Enken, før han opnaaede sin Betaling for Kur og Medikamenter¹⁾.

¹⁾ Se *Jydske Tegnelser* 11/5, 1792, S. 511.

En Herremand, der spytter.

Ved *Jeppe Aakjær.*

Kvistgaard kaldes en Gaard i *Vejrums* Sogn; derfra er der sendt et Styr af Herremænd ud over Landet; én Gren kom til Sydsjælland, en anden havner i det 18. Aarhundrede her i Salling; i det meste af 100 Aar sad der *Quistgaarde* baade paa *Østergaard*, *Jungetgaard* og *Nørgaard*, og alle nedledte de deres Herkomst fra *Peder Andersen Quistgaard*, der var født 1648 og døde paa *Sønder Quistgaard* 1699¹⁾. Her skal vi dog kun i al Korthed beskæftige os med *Anders Quistgaard* til *Østergaard* (f. 1748 † 1792). Han var født Fjandbo, saasom hans Far *Niels Andersen Quistgaard* en Tid optræder som Forpagter af *Strandet*; men 1758 kjøber han *Østergaard* i Salling; ikke længe efter — 26. April 1763 — døde han en Nat, da han var paa Hjemvejen fra Skive²⁾.

Efter en Del Gjenvordigheder gaar *Østergaard* over til *Anders Qu.*; i en Række Aar (1778—1786) maa han dog dele Æren med sin Bror *Jens*, der var et Par Aar yngre og selv (1783) af sin Faster *Maren*

¹⁾ Se *Stamtaflen over Slægten Quistgaard* af Erh. Quistgaard (1894), S. 21 ff.

²⁾ Om *Østergaard* i 17.—18. Aarh. før *Niels Qu.* kom i Besiddelse af den, se *Skivebogen* 1918, S. 111-12 samt *Jydsk Hist. og Topografi* 2. R. 4. B. (1895), S. 418-24.

Andersdatter Quistgaard til *Nørgaard* havde kjøbt Gaarden *Hvanstrup* paa Himmerland.

I Landboreformernes Aar gjorde Regjeringen Krav paa at faa indsendt Oplysninger om de enkelte Herregaardes Situation, især da deres Forhold til Bøndergodset; i den Anledning oplyser Anders Quistgaard os om (1785), at *han* de sidste tre Aar har meget forbedret Gaardens Enge ved at male al det sure Vand væk. Til dette Endemaal har han maattet købe *Nesum Mølle* i dyre Domme; den Fæste, der sad i Møllen, solgte han *Sæbygaards Mølle* 300 Rdl. billigere, end han af andre kunde ha faaet. Om Sommeren lar han fortrinsvis Møllen male Vand ud. Han fortsætter:

„Sidst afvigte Aar har jeg anlagt herved Gaarden en Tægel og Kalk Fabriqve, som jeg agter at drive det mest mulige er, helst jeg har den Fordel, at Kriidsteene kan bierges paa min egen Ejendom strax ved Kalkovnen, og da Tømret nu paa nogle Aar er bleven saa uhørt dyre, vil det blive en Fornødenhed, at naar man bygger, da at lade samme opføre af Kalk og Steen, hvilket i sig selv er det bedste og mest uforgjængelig. — Til andførte Fabriqve udfordres mange Folk, da derved falder stærk Arbejde og Nattevagt; hver Karl maa i (det) ringeste have Brændevin tre Gange udi hver 24 Timer, det kostede mig mange Penge sidste Aar, og som mig er bevidst, at visse Fabriqver væemaadigst er forundt Self at maa brænde den dertil behøvende Brændevin, skeede ieg en stoer Lættelse i Bekostningerne, om saadan Tilladelse allernaadigst maatte være mig forundt, helst da saadant hos mig kand skee uden Korns Spilde i ringeste Maade, eftersom jeg aarlig stalder hundrede Stk. Stude undertiden derover, og den Korn, som derved affalder, kunde forbruges til sligt“. Quistgaard er ikke den

eneste som „væemaadigt“ anraaber Regjeringen om at maatte selv brænde Brændevin, da deres Arbejder ellers truer med at gaa rent i Staa. Regjeringen vender dog her det døde Øre til.

Naar den gode Herremand saa stærkt attraar selv at faa Haand i Hanke med Fremstillingen af den „ædelige“ Brændevin, er det næppe alene for at hans Arbejdere des lettere skal faa Lejlighed til at skylle Kalkstøvet af Halsen. Anders Quistgaard er personlig ualmindelig hægen efter en Gibbenakker; det er allerede bleven bemærket af *Becker* under hans Skildring af Livet paa de danske Herregaarde; jeg skal nu fremdrage de Dokumenter, som *han* sigter til, men næppe har haft Lejlighed til at gjøre Bekjendtskab med. — Stedets Præst *Christian Kuhlmann* indberetter da til sin høje Foresatte Biskop *Tetens*, at han Søndagen den 1. Marts 1789 stod i *Aasted* Kirke og prædikede om Djævelens og Verdens Fristelser, da Quistgaard fra sin Herskabs-Stol raabte: „Hr. Kuhlmann! Hr. Kuhlmann!“ og endnu højere: „Hr. Christian Kuhlmann!“ Præsten standsede i sin Prædiken. Men Anders Quistgaard gik videre i Texten og sa: „Der var jo Punktum! De er meget nidkjær i Deres Prædiken. Men lad os nu tale om *Annexgaarden!*“ Præsten: „Her er hverken Tid eller Sted til at tale om sligt; men naar Prædikenen er endt!“ Quistgaard: „Det er godt!“ Hvorpaa Præsten fortsatte, om end med Møje: „Dog gav Gud mig Naade til nogenledes at holde mine Tanker samlede“.

Quistgaard anfaldt Præsten efter Gudstjenesten. Præsten bad ham med muligste Koldsindighed at styre sin Hidsighed og tog Folkene til Vidne paa hans Adfærd. Quistgaard bad Præsten gaa med hjem til Østergaard. Nej, Præsten vilde ikke. „Ja, men hans Kone var syg“. Saa gik Præsten i Guds Navn

med!') I Østergaard faldt Quistgaard Præsten om Halsen og bad ham om Forladelse. Præsten begyndte med at tale til ham om baade denne Dag „og hans øvrige uordentlige Liv“; men „da han var meget besværet, frugtede det intet, men forbitrede ham“. Præsten var meget bekymret i Sindet; vilde hellere spare end være en hævnjerrig Mand. Præsten foreholdt ham i et Brev hele hans slette Levnet „og især hans Drukenskab, som var ene Aarsag, saavel til denne Gjærning som til hans øvrige Ulykker, en Last, der svækkede hans Legeme, og vilde før Tiden føre ham ind i Evigheden, hvor han havde et stort Regnskab at aflægge“. — Samme Dags Eftermiddag kom Qu. til Præsten tillige med Junker Stiernholm og Bonden Hans Jacobsen fra *Aastedskoue*, og bekjendte nu alle

1) Anders Quistgaards Hustru var ogsaa en Quistgaard, hans Sødskendebarn *Pernille Marie*, født paa *Stubbergaard* 1759; de havde Bryllup 1777. Hendes Far var *Morten Andersen Quistgaard* (f. 1709 † paa Østergaard 1783), som efter at ha boet nogen Tid i Holstebro som Stude- og Hestehandler kjøber en Part af det sønderlemmede *Stubbergaard* 1744 og 1758 endnu en Part. 1778 solgte han sin Halvpart af *Stubbergaard* og flyttede til Østergaard, hvor han havde to Svigersønner, baade *Anders* og *Jens* Quistgaard. En Søn af ham *Anders Mortensen Quistgaard* ejede *Jungetgaard* fra 1781—1806. Her paa *Jungetgaard* holdt den sallingske Gren af Slægten længst ud; det sidste Led Jomfru *Petronelle Marie Quistgaard* døde som Ejer af *Jungetgaard* 11. Maj 1876, 79 Aar gl. Pastor *Brandt* fra Fur sa' i sin *Ligprædiken* om hende, „at hun bar sin Slægts Særkjende i en meget fremtrædende Grad . . . Thi skjønt rig, var hun fattig, meget fattig paa Aandens Eje i Retning af Begavelse, Oplysning, Kundskab, Tankeklarhed. Ingen kunde næsten tænkes fattigere, end hun var det i saa Henseende. Men midt under denne hendes Aands Dunkelhed straaledede hendes store Hjærte i al sin Skjønhed. Thi i Kjærlighed var hun rig, meget rig“. — — Om Quistgaard-Slægten siger han, at den „var mærkelig ved sin Ligefremhed og Jævnhed; den var aldeles fri for den Glimresyge og Forfængelighed, hvormed bemidlede Folk, især de, som er af borgerlig Stand, saa ofte gjør sig latterlige. Det var en solid Slægt, som holdt sine Løfter og var god for sit Ord“. (Se *Skive Avis* 27/5 1876).

sine Fejl, lovede Bedring, især at besøge Guds Hus flittigere end hidtil. Bad Præsten om at være hans Ven. Han lovede intet ondt at gjøre ham. Præsten haabede, at Bispen vilde bifalde hans Afgjørelse. — „Det er nu 3 Aar siden, jeg kom til Selde Kald, men jeg har i al den Tid kun haft daglig Sorg og Bekymring snart paa én, snart paa en anden Maade, saa mit Sind er bleven meget nedtrykket“. Han haaber nu til sin Bisps Naade. (⁶/₃ 1789).

²³/₃ s. A. maa Præsten dog indrømme, at Sagen er noget værre. Quistgaard har forfulgt Hr. Kuhlmann ud paa Kirkegaarden med Skjældsord og Eder; han spyttede fra sin Stol ned efter *Niels Andersen i Lendum By*, — *den Dag i Degnens Sted*. (Det har Præsten dog ikke selv set). „Quistgaard ikke sang, men *tral-lede* paa sin Stol“. Præsten hørte „denne forunderlige Røst“ for Alteret. Quistgaard taledes til Menigheden, at de læste for højt.

Der var i Præstens Prædiken intet der tangerede „den ubehagelige Udskiftningstrætte“ (om Annexgaarden). — Rygtet siger vel, at Quistgaard er meget fordrucken, men Præsten har dog kun denne ene Gang set ham fuld.

Biskop Tetens har sagt om Kuhlmann, at han „har vist sig for lunken i en Guds Ære saa fornærmende Sag“ (¹⁶/₁₂ 1789). Quistgaard har spyttet ned i Kirken efter Degnen, der gik forbi Stolen: „Var det højst uanstændigt, da dette næppe vilde taales paa et Comoedie Huus at spytte ned fra Logerne og langt mindre i Guds Huus, allerhelst der var Rum nok i Stolen at spytte“. — Paa 2 Familier nær var Kirkefolkene den Dag (ca. 100) alle Quistgaards Bønder.

Quistgaard havde sagt, at gik Præsten fra sin Prædiken, kunde *han* prædike. Han havde taget Præsten i Brystet, grebet en Jordklump, men kylet den

fra sig igjen. Hans Jacobsen, Morten Sæby og Peder Elkjær, der var hos Anders Quistgaard før Kirkegangen, „vilde han paanøde flere Portioner Brændevin, end de til Nødtørft behøvede“. — Hans Defensor, Prokurator *Hans Roedsted* paa Nørgaard er uforknytt; han siger: Lad ogsaa Quistgaard ha spyttet fra sin Stol ned paa Kirkegulvet. Var det saa slemt? „Thi hvilken af Menigheden, som ellers spytter, spytter ikke i sin Stol? . . . Hvor mange Præster, maaske Hr. Kuhlmann selv, spytter ikke *i* og *paa* Prædikestolen . . . Den, der har mange Vædsker, maa afføre (sig) disse. . . . At det skulde være uanstændigt at spytte paa et Kirkegulv, har vel ingen før vidst, og det bliver næppe uanstændig uden hos Hr. Kuhlmann“.

„Saaledes har Præsten gjort Angivelse efter By-sladder og Løgn“. — „Sælsomt, men derhos splinder nyt, at en Mand skal anklages, som synger højere i Kirken end Degnen“. Hvor staar *det* skrevet, at Degnens Røst skal være højere end hele Menighedens? „Om en Mand havde en Stemme som en Natugle, maatte han i Kirken vel synge til sin Guds Ære!“

Men Quistgaards Opførsel taxeredes af Retten (¹⁹/₄ 1790) saaledes: Han havde at bøde til Vor Frelseres Kirke: 100 Rdl., til Justitskassen: 100 Rdl., til Aktor: samme Sum. — Siden kunde Degnen da sidde tør i Kirken, uden at risikere en Blarp fra Herremandsstolen.

Præsten havde jo truet Quistgaard med en tidlig Død; han fik Ret. Anders Quistgaard døde 27. Nov. 1792, 44 Aar gl. Gaardens Brændevinsanker, der tog 40 Potter á 1 Mk. Potten, havde haft tront den Sommer.

Der var meget at rede ud efter hans Død. Kommissionsskiftet over hans Stervbo kunde ikke afsluttes før 1805. Da var der ogsaa kradset op i mange Ting, bl. a. var det bleven oplyst, at And. Quistgaard

til Tider ikke undsaa sig for at sælge sine Bønder for kontant Betaling til Landmilitzen. Saadan solgte han *Jeppe Nielsen* fra Østergaards Gods til et Godset uvedkommende Lægd (*Braarup*) for 10 Rdl.' Udbetaling aarlig; her gik Jeppe Nielsen og trælledede som Landsoldat i otte Aar fra April 1785 til 1793, for at skaffe Penge til Husbonden. Da nu Quistgaard var død, sagsøgte Jeppe Nielsen gennem Prokurator *Quist* Dødsboet; det blev ogsaa dømt til at tilbagebetale 40 Rdl. foruden 10 Rdl. til Prokuratoren; men det var jo kun, hvad Herremanden havde faaet ind for de første 4 Aar; for Aarene 1789—93 fik stakkels Jeppe ingen Erstatning, kun den Triumf, at Retten stemplede Husbondens Handling med sit rette Navn; det hedder i Præmisserne til Dommen:

„Da nu ingen Lov tillader saadan *Menneske-Handel*, er det billigt, at Stervboet betaler Citanten, hvad Quistgaard for ham saaledes har oppebaaret. . . Derimod har det ingen Rimelighed, at Quistgaard eller Stervboet imod allern. Forordning *om Stavnsbaandets Løsning* den 20. Juni 1788 skulde siden Landmilitz-Sessionen for Aaret 1789 for Citanten have oppebaaret noget“.

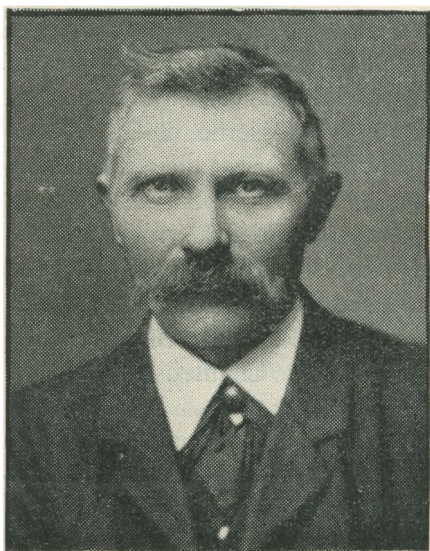
Jeppe Nielsen maatte altsaa la sig nøje med de 40 Rdl. som Vederlag for 8 Aars ulovlig Soldatertjeneste!

Derimod blev der af Dødsboet tilkjendt Pastor *Kuhlmann* 20 Rdl. for Jordfæstelsen og Degnen *Mulvad* 10 Rdl. „for Sang og Opvartning“ ved samme cèlebre Lejlighed. Det var jo altid et Plaster for den Tort, som den lidt vanskelige Herremand havde voldt dem begge i levende Live.

Niels Sørensen, Lem.

Jeppé Aakjær.

NIELS Sørensen, som døde her i Høsten, var en saa ejendommelig Mand og i Besiddelse af en saa levende Interesse for denne Egn og dens forskjelligartede Kulturformer, at han fuldt ud fortjener, at jeg her gjør et lille Forsøg paa at tegne hans Livshistorie. Den falder saamænd i al Jævnhed.

Niels Sørensen er Himmerlænder, idet han fødtes i Landsbyen *Barmer* ved Nibe den 14. April 1863. Hans Far *Søren Andersen* var Boelsmand; hans Morhed *Maren Sørensdatter*; om Fødehjemmet har ingen kunnet sige mig noget. Han blev konfirmeret ved Paasketide 1877; ved den forudgaaende Examen i *Sebber* Skole havde han — som det hedder i hans Skudsmaalsbog — „gjort god Rede for de befalede

Skolekundskaber“. Lige fra Konfirmationen er hans Liv en endeløs Række af „Tjenester“. Han tjener i sin Fødeby *Barmer*, han tjener i *Farstrup*, i *Skarpsalling* og et Utal af andre Steder, og det lige til han havner her i Salling, i *Nørlem*, 1890.

I 1882 gjør han sig Anstrængelser for at faa Understøttelse til et Højskoleophold. I den Anledning udstyres han med en Række Anbefalinger fra Folk, han har tjent hos. Da det biografiske Stof ellers er saare sparsomt, skal jeg anføre et Par af disse Skrivelser, der alle taler det bedste Sprog om hans Karakter og héle ideelle Stræben; Forpagter C. Livoni, Mølgaard i Lundby, skriver (¹⁷/₅ 1882):

„Ifølge Niels Sørensens Opfordring skal jeg herved give ham det Vidnesbyrd, at han, i den Tid han har tjent hos mig, stedse har opført sig særdeles godt i enhver Retning, og skal jeg navnlig fremhæve, at han næsten uden Undtagelse har anvendt al sin Fritid til at beskæftige sig med Læsning og Skrivning, og uagtet han sjældent har kunnet glæde sig over uforstyrret Ro ved denne Beskæftigelse paa Grund af det større Folkehold her paa Gaarden, har han, i Mod-sætning til sine øvrige Medtjenere, vist sig meget ihærdig i at benytte enhver given Lejlighed til at udvide sine Kundskaber“.

En gammel, pensioneret Lærer P. N. Thoft, Thoftsminde i *Skarpsalling*, attesterer:

„Ungkarl Niels Sørensen, som nu tjæner paa Mølgaard i Lundby Sogn, har før tjænt et Aar her paa Gaarden. Jeg fik da Lejlighed til at erfare, at han i sin Barndomsskole i Sebber Sogn var bleven mer end almindelig vel oplyst, og han har siden vist Lyst og Nemme til at erhverve sig nyttige Kundskaber. Han læser gjerne enhver god Bog og flere Blade, og da han tjente her paa Gaarden, bad han mig om Vejled-

ning i Retskrivning, hvori han ogsaa gjorde kjendelig Fremgang. Han ønsker nu for endvidere at samle Kundskaber at komme paa en Højskole, hvortil han uden Tvivl er vel skikket; men han er fattig og kan ej selv udrede Bekostningerne dertil, og derfor tillader jeg mig ærbødigst at anbefale ham paa det Bedste til, at han maa komme i gunstig Betragtning, naar de Penge uddeles, som Staten skjænker til værdige og trængende Højskoleelever“.

Trods disse Anbefalinger fik Niels Sørensen ingen Understøttelse; der var indsendt 63 Ansøgninger, deraf bønhörtes 34. Niels Sørensen hørte hverken dengang eller senere i nogen særlig Grad til de benaadede. Men som han skrev i sin Dagbog: „Jeg lader mig ikke forbløffe; jeg tager paa Højskole for mine egne Penge“. Han havde nemlig arvet 300 Kr.; for denne beskedne Sum tog han til Højskolen i *Lundby* og var dér et Par Halvaar; han fik her en Del Kammerater, med hvem han senere vedligeholdte en Korrespondance.

Det ser ud til, at han paa det Tidspunkt befandt sig i en religiøs Gjæring; han fik arrangeret Diskussioner, han skrev talrige Vers; hans Maal var at blive Friskolelærer; men hans Mangel paa Midler tvinger ham dog snart tilbage til Tyendekamrene. Det er rørende at se den dybe Alvor, hvormed denne 19-aarige Knøs strider for at naa frem til Kundskab; han skriver i Staldkammeret paa Mølgaard 21. Juni 1882: „Jeg har rigtignok hidindtil sovet min Middagssøvn, men nu vil jeg herefter bruge Middagen til nyttig Læsning, Skrivning og lignende; jeg maa arbejde ihærdig mod det satte Maal — Friskolelærer; ja, kunde jeg dog engang blive Friskolelærer! Herre, giv mig et barnligt Sind, giv mig Modersmaalets hjærtetiltalende Mæle, saa jeg ret kan blive skikket til at tale i barnlig Enfoldighed til de Smaa, tale til Hjærtet af Hjærtet“. —

Allerede saa tidlig var han begyndt at faa Interesse for Folkeminderne; han skriver $\frac{8}{2}$ 1883: „Den gamle Folketro er en stor Skat, som jeg holder meget af, og jeg vil derfor gjerne samle, hvad jeg kan faa fat paa“. Han havde i „Højskolebladet“ set en Opfordring fra *Fr. Lange Grundtvig* om at indsende Oplysninger om Almuens Syn paa Fuglene. Niels Sørensen skrev da et Brev til *Svend Grundtvig* og tiltalte ham deri med det folkelige *Du*, hvad der ikke blev taget ham ilde op. Kort efter stiftede *Ev. T. Kristensen* Bladet „Skattegraveren“, og dette Blad omfattede Niels Sørensen med Liv og Sjæl.

Han læser, gaar til Møde og diskuterer; han faar talrige Breve tra Skolekammerater, især da fra en energisk Missionspige, som tiltaler ham med Formlen: „Kjære Broder i Herren!“ Under alt dette kniber det for Niels Sørensen at finde et Midtpunkt. Han skriver 29. Juli 1883: „Jeg er et underligt Menneske; jeg har ingen rigtig Ro i min Krop. Saa tager jeg fat paa det ene og saa paa det andet og det baade i Haandens og i Aandens Verden; jeg kan ikke rigtig fuldtud modstaa Fristelserne; det kommer maaske af, at jeg vil overvinde dem med min egen Magt, og det duer jo ingenlunde“. Og i December samme Aar skriver han: „Jeg bestemte mig for lang Tid siden til, at jeg vilde snart til at holde op med at tjene og saa gaa omkring fra een til anden og arbejde paa Akkord eller Dagløn“. Nu er Tiden kommen, at han har taget dette Skridt, „og jeg er glad ved at ha taget det. Jeg kan nu komme til mange Møder, hvor jeg kan faa meget skjønt at høre“. Nylig har han været henne at høre *Bitte Wolle*, som han gjentagende betegner som „en bitte Knop“. „Saa har jeg ogsaa hørt den prægtige *Rasmus Geltzer*“. Ind imellem bliver han kaldt til et Bondebryllup. „Jeg blev for-

langt af Søren til at spille, og jeg gjorde det ogsaa, men jeg kan ikke godt lide at høre mig selv spille; Tonerne er ikke rene, de skriger. . . Kunde jeg blot engang faa en Tonemester at høre, det vilde jeg gjerne“.

I 1888 gjorde han atter Forsøg paa at opnaa Højskoleunderstøttelse, denne Gang til Askov; hans gamle Lærer gik nu i Brechen for ham med denne Anbefaling:

„Efter Opfordring af Niels Sørensen, der agter at komme paa en Højskole til Vinteren, er det mig kjært med Sandhed at kunne give ham det Vidnesbyrd fra den Tid, jeg var hans Lærer, at han stedse udviste sig som en opmærksom og lærelysten Elev. Jeg er derfor forvisset om, at han i Forening med de gode Evner, han er i Besiddelse af, og Lyst til at faa disse udviklede, vil kunne have Gavn af et Ophold paa en Højskole.

Sebber Skole d. 14. 88.

B. Pedersen“.

Jeg anfører endnu en Anbefaling fra een af hans mange Husbonder; den lyder:

„Ungkarl Niels Sørensen, der er uformuende, har bedet mig om en anbefaling i anledning af, at han søger om hjælp til et ophold paa en højskole. Jeg kan med sandhed bevidne, at han i de 2½ aar, han har tjent hos mig, har opført sig som et tro, flinkt og meget dygtigt menneske. Særlig skal jeg bemærke, at han ved siden af sin gjerning her, saa at sige bruger al sin fritid til boglig syssel. Han er et evnerigt, opvakt, ungt menneske, der efter min mening burde støttes i at komme paa en god højskole, da han vil kunne høste udmærket udbytte deraf, hvorfor jeg paa det bedste anbefaler ham til den understøttelse, han ønsker.

Løgstedgaard den 16. April 1888.

Søren Forpagter Pedersen“.

Men ogsaa denne Gang blev han kasseret som uværdig. Det er tragisk at tænke paa, at mens saa mange Ligeegyldige Aar efter Aar har opnaaet offentlig Hjælp baade her og der, bliver denne kundskabs-hungrige Sjæl, der er opfyldt af den ædleste Stræben efter at udvikle sine ualmindelige Evner, stødt tilbage Gang efter Gang. Herefter gjorde han ikke flere Forsøg paa at vriste Højskoleporten op. I April 1890 blev han antaget som Medhjælper i *Støvring* Brugsforening, derfra forfremmedes han om Efteraaret s. A. til Bestyrer af Brugsforening i Lem i Vestsalling; denne Plads beholdt han i knap to Aar, saa lejede han sig et Hus paa Bustrup Mark, hvor han drev Træhandel om Vinteren og gik paa Teglværksarbejde om Sommeren. Samtidig drev han energiske Selvstudier, især i Botanik og Arkæologi. Fra Aar 1900 begyndte han at sende smaa Meddelelser til de lokale Blade.

Han var tidlig en lidenskabelig Forkynder af *Afholdssagen*, og mere og mere blev denne Himmerlænder saa god en Sallingbo, at hvis ikke Maalet havde røbet ham, skulde man ha tvivlet om, han nogensinde havde været andetsteds.

Fra Aarene 1907—08 begynder ret hans store Nidkjærhed for Egnens Højforskning at udfolde sig, men hans Begejstring var ikke dermed udtømt men luede næsten ligeligt for alt og alle. Han var én af de ivrigste, da det kom paa Tale at danne et *historisk Samfund*, især *Skivemusæet* var hans Kjæledægge; ja, dette Musæum er næsten stablet op ved hans Energi alene. Havde han levet længe nok, vilde han sikkert ha skabt disse Egne en enestaaende Institution i dette Musæum; thi det var ikke Niels Sørensens Sag at gi tabt paa Halvvejen, naar det gjaldt hans Kjælebørn.

I 1898 var han flyttet fra Marken ind til Lem

Kirkeby, hvor han købte sig et Hus og grundede en Træskohandel; til denne Forretning føjede han senere Forhandling af *Gyldendals* Bøger; men ustandselig var han paa Strejftog for sine Ideer, mens Forretningen derhjemme overlodes til hans opofrende Hustru Maren Pedersen, en Sallingbopige, som han havde holdt Bryllup med Aar 1900. Som han stod i sin bedste Manddomsalder, faldt en ubarmhjærtig Tæringssyge over ham; det varede længe før den fik ganske Bugt med hans ukuelige Livsmod; men hans Hospitalsophold blev længere og længere, og en Dag i Høsten $10/8$ 1919 segnede han i Knæ for den brutale Overmagt. Den 15. August d. A. jordedes han under megen Deltagelse paa Lem Kirkegaard. Jeg slutter denne korte Biografi med her at genoptrykke den Tale, som jeg holdt ved hans Grav, mens en klam Vestenvind jog omkring den gamle Kirke, og Afholdsfanen sænkedes over den gjæve Stridsmands sidste Hvilested¹⁾:

Da man en Gang, bad *Hostrup* om et Par Linjer at sætte paa en sjællandsk Smaamands Ligsten, skrev han dette lille Vers, (jeg citerer efter Hukommelsen):

Hans Loft var lavt, hans Hytte trang,
men stort var *Sjælens* Vingefang.

Det samme kunde med Sandhed siges om den ejendommelige Smaamand, som vi her har maattet sænke ned i en alt for tidlig Grav.

Thi det var en mærkelig Mand, som nu forlod jer; han var en smuk Bekræftelse paa, hvilke herlige Kræfter, der hyppigt kan ligge skjult hos dette Lands Underklasse; ja, I har haft en mærkelig Mand iblandt jer — og *ham* satte Livet til at slaa Læder paa Træsko!

1) Se *Skive Folkeblad* $10/8$ 1919.

Nu er det ikke min Hensigt at hævde, at Niels Sørensen var et Geni — dertil var han alt for splittet og delt; der var noget stundesløst og forjaget over ham, der sjældent gir afklarede Resultater i et Menneskeliv. Niels Sørensen var ingen *Bygmester*, men den brave, paalidelige *Haandlanger*, der bærer Materialet til Pladsen. Og hvad vilde der blive af Bygmestrene, om ikke de fandt disse trofaste Haandlangere, det være sig i Kroppens som i Aandens Verden!

Jeg har forhen gjort smaa Strejfture med Niels Sørensen rundt om i hans kjære Vestsalling. Hvor var det smukt at se ham paa en af Sallings Gravhøje, der ligger saa stolt henkastet i dette aabne Land!

Niels Sørensen kjendte disse hundrede lynggroede Gravhøje og var saa fortrolig med dem, som selve den danske Nisse eller Sagnets Bjærgmand med det side Skjæg. Han kjendte Højens Bygning og hver Flis, der kunde tænkes gjemt i dens inderste Hjærtekammer. En gammel fint forarbejdet Pilespids kunde faa hans Hjærte til at hoppe af Glæde. Denne Almuesmand kunde gribe en raat forarbejdet Sten fra Ageren og over denne Sten holde en Forelæsning, der kunde sige Sparto til nogen Professors. — Han var en utrættelig Søger efter det Gamle; bedst som man sad, sprang Niels Sørensen af sin Cykle foran ens Dør, og hvor han kom ind, var der Skjæmt og Gammensord i hans Mund. Men han holdt sig ikke til Stuen alene, men søgte ud i Kjøkkenet, op paa Lofterne, hen til Skrammelbunkerne, og Niels Sørensen kom sjælden ned fra sine halsbrækkende Expeditioner paa Loft og Hjald, uden at han havde eet eller andet mærkeligt i sin Haand, et udtjent Vaffeljærn, de forkrænkelige Rester af en Valkefjæl eller endnu besyn-derligere Fund, som Konerne da ikke kunde begribe,

der *var* noget ved. Men Niels Sørensen begreb det og fandt netop derved tit „det manglende Led“ i et eller andet, som optog hans Tanke.

Det var en festlig Mand at ha tilhuse, naar han var ret i sit Es. Hans Tale var fuld af jydske „Emper“ og „Sejer“ og de friskeste lagttagelser fra det primitive Bondeliv; hans Evne til at fortælle en Krønike var enestaaende. Det er sørgmodigt, at der skal kastes Muld paa saa rige Evner midt i deres Blomstring.

Men, som det engang er sagt: I Blinde ryster Livet sine Valmuer! — Netop naar de lyser yppigst, trues de af det Vindpust, der skal udslette deres Pragt for evigt.

Niels Sørensen døde lige *før* Høstens Komme. Da *vi* muntre strøg vor Le for at gaa ud og meje vort Korn, sleb Døden *sin* Le i *hans* øde Kammer. Det er symbolsk, at han døde, *før* Høsten kom; han havde altid saaet, men aldrig høstet; et Par smaa Stænk af Anerkjendelse ramte hans allerede lammede Haand denne Sommer; ellers var alt graa Glemsel og Tilsidesættelse.

Og som nævnt: Hans Væsens Splittedhed, hans Stundesløshed i Liv og Færden gjorde det vanskeligt at finde en Form, under hvilken Almenheden kunde belønne hans Daad.

— — Et Steds ved een af Deres Veje gaar jeg sommetider forbi en Dynge Mursten; de er læsset af engang paa maa og faa, vist for mange Aar siden. Frostene har skjærnet adskillige af dem, og Mos og Lav breder sig over andre. Det har nok engang været Meningen, at her skulde bygges noget, men enten har Ejeren ikke magtet det, eller der er timedes ham noget menneskeligt, saa hans Plan er bleven dræbt for ham.

— Denne Dynge Mursten synes mig at illustrere

denne ejendommelige Mands Liv, ved hvis sørgmodige Afslutning vi her er samlede.

Han kunde spænde sig selv for *andres* Plov og trække af karsken Bælg med en enestaaende Begejstring — tænk paa hans smukke Energi-Udfoldelse i Anledning af *Historisk Samfunds* Stiftelse, af *Skive Musæet* eller af hans enestaaende Iver for at skaffe *Jens Væver* fortjent Oprejsning! — men for sig selv kunde han intet gjøre; det er det tragiske, men ogsaa noget af det skjønneste ved ham.

Helst vil jeg mindes *Niels Sørensen*, som jeg saa ham paa en af Sallings Oldtidshøje en Aftenstund mod Solnedgangen. Solen lyste i Purpur mod Vest; Kirke bag Kirke stod blændende hvide i Øst, men alt som i Drøm, naar Nuet og Fortiden flyder sammen som Aftenklokkernes Klang. I den Stund fik Niels Sørensens grove Drag et Strejf af Skjønhed; i hans Øjne glimted en vemodig Anelse om en tidlig Død; det sved jo stadig derinde i det venstre Bryst! Men han rev sig ud af Drømmen med et Ryk, som vilde han sige: „Lad komme, hvad der vil! Jeg har ikke levet mit korte Liv forgjæves“. Og deri havde han i Sandhed Ret. Hans Dage har været til uforglemmelig Berigelse for alle, der kjendte ham; hans spredte Forsøg vil slaa Rødder efter ham. Varmen og Begejstringen, der steg af hans ukuelige Almuehjærte, vil nedfælde et Minde i vore Sind, som opvejer mange fikse og færdige, men tit saa ligegyldige Resultater.

Fra vor Landsbyskoles Barndom.

Ved *Jeppe Aakjær.*

MON IKKE SELV den stiveste Sogneraadsformand fra vore Dage vilde slaa en Skogger op ved at læse følgende i en Skoleprotokol fra Sommeren 1876¹⁾:

Sevel Sogneraad har, „i Henhold til Skoleraadets Henstilling og i Betragtning af Lærer *Skjerks* store Familie og tarvelige Indtægter i Forbindelse med den Flid og Nidkjærhed, hvormed han røgter sin Gjærning, *tilstaaet ham et Gratiale af 10 Kr. af Kommunekassen*“.

Dette synes latterligt, naar vi spejder kun 40 Aar tilbage; men alt er jo relativt; og den Tid er ikke saa fjærn endda, da *5 Rdl.* kunde gjælde for en svimlende Sum i Lommen paa en Landsbydegn.

Vi standser i Dag foran et Par af de gamle Skoler og deres respektive Beboere.

Den 17. Juli 1775 lagde den gamle veltjente Degn, Studiosus *Jens Sæbye* i Breum sig til at dø, hvad der gav Anledning til, at Autoriteterne kom til at beskjæftige sig med den forladte Skole og Degnebolig, der længe havde staaet og dinglet som en Trusel over Hovedet af den nu i Herren hensovede Studiosus.

¹⁾ Se Skive Avis 10/8 1876.

Degnens Enke, *Else Nielsdatter*¹⁾, paastaar, at den miserable Degnebolig tilhører Stervboet, saasom hendes salig Mand selv har ladet det opbygge. Lodsejerne vidste ingenting om Sagen; *Madame Damgaard* paa *Nørgaard*²⁾ kan ingen drive et Svar af. Provst *Ravn* fra Nautrup skildrer Huset som forfærdelig forfaldent og hævder som *sin* Mening, at Lodsejerne er pligtige til at lade det gjenopbygge. Degneenkens Laugværge *Søren Pors* i Breum siger, hvad Else har fortalt ham: at det lille Værelse ved Vesterenden af Degneboligen havde Sæbye selv opsat „til en liden Værelse for ham at nære sig med som Degn, som han og sin Livstid maatte nøjes med og finde sig tjent med til Beboelse“. — Ved Sæbyes Ankomst var der ingen Degnebolig; hans Formand boede i *Ilbjærg By*.

Provsten beder om Lodsejernes Mening. Enkens Paastand ser sandfærdig ud, synes Provsten. — „Saa-dan en Hytte“ kunde aldrig gjælde for en ordentlig Degnebolig efter Loven.

Det indrømmer Mads L. Bjørn paa Grinderslev Kloster, skjønt han ved, at Degnen har boet der alle sine Dage.

Oberst *Geistler* paa Eskjær skriver, at Brøstfældigheden maaske er for højt taxeret. — *Sæbye var gift med Formandens Datter*³⁾. — Degnen maatte ha Pligt til at holde *Huset vedlige*.

1) ³⁰ 1776 træffer vi hende boende i „*Breum-Huus*“.

2) ⁵ *Maren Andersdatter Quistgaard*, (se S. 108), Enke efter *Peder Christensen Damgaard*, der købte *Nørgaard* 1747 for 3500 Rdl. — *Damgaard* kom fra Lund paa Mors; døde ¹² ₁₈ 1767. Enken lod 1779 *Nørgaard* gaa over til sin Søn *Chr. Damgaard*.

3) En af de første Degne man hører om i Grinderslev er *Chr. Simonsen*, der boede i Mogenstrup 1610. (Se *Skivebogen* 1915, S. 69). Hans Eftermand er nok den Sædedegn *Chr. Pedersen*, om hvem Præsten indberetter (1674), at han „for 17 Aar siden er kaldet af Adelen og Præsterne og af Sl. Mester Frandtzt Rosenberg (Biskoppen), confirmeret Anno

Han havde faaet Tømmer til det af Gehejmeraad Rewentlov til Eskjær og Astrup gennem dennes Fuldmægtig *Majgaard*. Lasson til Astrup citerer Skoleforretningen for ²²/₇ 1740, hvor det hedder: „Forvalter Majgaard tilstaaer, at Eskjær er største Lodsejer, samt at (det bør) besørge 4 Fag Hus til Skolestue vedsat Degneboligen“. (¹⁶/₁₁ 1775).

Men saa kommer der pludselig andre Kort i Spillet! Man finder i *Stiftsprotokollen* et Syn over den gamle Skole fra 1743, og dette Syn beviser, at vor Else Skolemesters har ikke været helt red'le i Munden, hvad hendes Mands Ejendomsret til Degneboligen angaar.

Dette gamle Dokument fortæller, at den ⁹/₈ 1743 indfandt Provsten *Hans Høyer*, Sognepræst *Erich Brunnow* og to af Grinderslev Mænd *Søren Erichsen* og *Villads Iversen* sig i Skolen; tilstede var foruden de nævnte: Nørgaards Ejer *Mads Brøndum*: (han ejede ogsaa Gr. Kl.' Kirke), Peder Westergaard fra Astrup paa *Cl. Rewentlovs Vegne* samt Studiosus *Jens Sæbye*. Præsten og Degnen tilligemed de to Sognemænd blev adspurgte, „om dem var bevidst eller de

1657. Samme Degn haver intet af Kongen eller Kirken at bo paa, men haver fæst en liden Bolig af Velb. Frue *Sophie Reedtz*, som ligger udi Gaardsens Mark“ (∴ Grind. Kl.). 1683 hedder det om samme Degns Jord, „at det er saa lidet, at han hverken kan føde Bæster eller Stude paa det“. 1689 siges det om Chr. Pedersen, at han maa leve som en fattig Substitut i et Gadehus i Grinderslev By. 1699 hedder Grinderslev Degn *Niels Laursen*, 1703 siges det om ham, at han bor i et Hus, „nyligt er bygt“, paa *Nørgaards* Gods; det er da nok Sæbyes Svigerfar, som senere kom til at bo i Ilbjærg. Sæbye var Degn fra 1740 til sin Død 1775; saa fulgte *Benjamin Gotfred Richter*, om hvem det hedder 1789, at „han er uden Formue, og hans Indkomst som Degn er ikke over 80 Rdl. aarlig“. — Senere kom en *Niels Nielsen* fra 1856 til 1897; han levede sine sidste Dage i Roslev, hvor han ejede en Gaard, og døde ¹¹/₆ 1915, 83 Aar gl. (Se *Skive Folkeblad* ¹⁰/₆ 1915).

nogensinde af andre havde hørt, at der forhen har været nogen Degnebolig opbyggt for disse Sognes Degn eller nogen tilliggende Jord og Ejendom, førend denne Degnebolig, som af Degnen nu beboes, og af begge Kirkens Patroner i Aaret 1736 af ny paa egen Bekostning er bleven opbyggt? Hvorpaa af dennem samtlig blev svaret: Nej! Men de forrige Degne til disse Sogne har haft nu ét nu et andet Sted i Fæste af Proprietæerne og deraf svaret ligesom andre Fæstebønder“. Saa bliver Huset gaet efter i Sømmene. — Degneboligen ligger *lidt sønden for Breum* og vender i Øst og Vest; Pladsen var foreslaet af Præsten og bifaldet af Lodsejerne. Det bestaar af ét Hus, „*et Sulhus*“, eftersom Bygninger falder paa Bønderhuse her i Landet“ (o: Salling). — Udgjør 8 Fag „foruden Kubber ved begge Ender“. 18¼ Al. l., 7¾ Al. br. Af Fyr- og Grantømmer er det bygget; 12 Al. lange Træer i Stolper, Bjælker, Aas og Suler, „Remmerne ligeledes af enkelte 12 Al.' Træer, som ere kløvne“; — — Stuen bestaar af 3 Fag med Loft af Fyrdieller (Brædder), der er to Vindueskarme i Stuen med 4 Vinduer; 24 Ruder i de 2, 30 i de andre 2.

I den vestre Ende af Huset er et Skillerum tvært over Huset mellem Stuen og Kammeret og en Dør derfor med Jærnhængsel og Kroge samt Haspe og Krog til Lukkelse. Imellem Stuen og Bryggerset er og et Skillerum, hvorpaa er en Dør til Indgang i Stuen med Jærnhængsel og Kroge. Nok fandtes tvende Yder- og halve Døre med Hængsel og Kroge samt Hasp og Stabel til Lukkelse. Nok er et Skillerum ved østre Ende, som tilhører Degneboligen, foruden den, som hører til Skolestuen. Der er 37 Stolper i Huset, 5 Bjælker og 3 Suler.

Af Jord er der kun en Kaalhave, „som Degnen selv uden nogens Paa-Anke af Hede havde udlukt.

Kaalhaven er 10 Favne br. og 15 Favne l. „I det øvrige er Huset klinet med Ler og stavret med Lægter.

Forresten blev Degnen af Provsten tilspurgt, om han denne for hannem og Successor i Embedet opbygte Degnebolig havde noget at paaanke, at det jo var bekvem for ham til Iboelse. Hvorpaa Degnen svarede, at som Bygninger falder her i Landet, var han for sin Person med denne opbygte Degnebolig fornøjet“.

Det var nu Skolen i 1743; men i de 32 Aar indtil Sæbyes Død, kan den jo nok ha løsnet sig lidt i Fugerne. Herremændene forlanger nu, at Degneboligen skal sættes istand af Sæbyes Dødsbo. Ved Slutningsskiftet efter Degnen mødte Oberst Geistlers Fuldmægtig *Andreas Bjørn*.

Efter at Begravelsesomkostninger og Skifteretsdito var fradragne, blev tilbage efter salig Jens Sæbye ialt 4 Rdl. 3 M. 6 Sk., „hvilke blev Hr. Majorens Fuldmægtig tilbudne, da det var alt det, som af dette Stervbo kunde udredes til Degneboligens Istandsættelse“. — Bjørnen svarede: „Hertil havde han af Hans Herskab ingen Ordre“.

Nu faar Geistler og Madame *Damgaard* Ordre til at sætte Degneboligen istand ($\frac{3}{6}$ 1776).

Thi den ny Degn — formodentlig Richter — bor hos Præsten, men de kan ikke ha hans Overhæng længere. Og hvor skal de saa gjøre af Manden? spørger Provsten; i den usle Degnebolig kan han ikke bo; saa han er jo saa godt som husvild.

Biskop *Rottbøl* er af den Mening, at nu maa Kirkepatronerne skaffe *Bolig til den husvilde Degn*, „og vi for videre Besværing herudinden forskaanes, der ellers i vidrig Fald maa nødes til, for selv at undgaa Ansvar i Tiden, Sagen paa højere Stæder at andrage“.

Amtmand *Gabel* truer Major Geistler og Madame *Damgaard*, men derfor falder de ikke ned af Stolene; Majoren er endda fræk nok til at forlange en kgl. Skrivelse for det. (²²/₁ 1777). — Tiden gaar. Det bliver ud paa Foraaret. Stedets Præst Hr. *Laurids Hasse* skriver ²⁴/₅ 1777: „Da det lakker saa langt ud paa Sommeren, uden der begyndes med Degneboligens Bygning i *Breum*, befrygter jeg at samme ikke inden Vinter skal komme i beboelig Stand og Degnen derover sættes i Forlegenhed for Husværelse. Thi de Værelser i Præstegaarden, som han i min salig Formands Tid¹⁾ har beboet, og jeg ligeledes har overladt ham til førstkommende Michelis, er det mig aldeles umuligt længere at undvære, da meget faa af de øvrige Værelser i Præstegaarden er, eller inden Vinter kan blive i beboelig Stand. Der er og ingen Mulighed at skaffe Degnen noget Hus eller Værelse tilleje i begge Sogne, da intet Hus er ledigt, og ikke een Bondegaard saaledes bygget, at Beboerne kan undvære een eneste Stue end sige mere“. Der maa gjøres Anstalt til Degnen.

Først ⁵/₉ 1777 kommer den kgl. Oordre med nødvendig Skarphed.

Nu rejstes saa den Skolebygning, der stod i *Breum* til op i vor Tid og afløstes af de tre Skoler i Mogenstrup, Grinderslev og *Breum*, hvoraf især den sidste, der aabnedes for faa Aar siden, er et Mønster paa en smuk og moderne Landsbyskole.

Den næste Skole, som her skal omtales, er den i *Vroue*. Her havde Degnene gennem hele det 18. Aarh. særlig ublide Kaar²⁾. Det hedder i Stiftsbogen (ca. 1690):

¹⁾ Hasses Formand hed *Christopher Christiansen Nørager*, (Præst fra 1762—1776). Hasse sad fra 1776—1787.

²⁾ Se *Skivebogen* 1912, S. 22.

Degnen i Wroe og Resen faar 1 Skp. Rug af hver Decimant (Tiendeyder) i Offer til de 3 store Højtider, er tilsammen 1 Sld. og 2 Mk. „Han bekommer hverken St. Hans-, Juule- eller Paaske-Rente, som er sædvanlig paa andre Steder“.

Der er ingen Degnebolig, „men maa leye sin Værelse udi en anden By (Høgild), hvilket er nok besværlig for hannem og fortrædelig for Præsten, at Degnen boer ikke udi Byen hos hannem“.

Senere hedder det, at Degnens Indkomst af „disse to, smaa Sogne“ kun er 5 Td. Rug, hvoraf de to gaar til Viborg Latinskole!

Vroue Skolebygning „stod paa Rav“ gennem hele det 18. Aarh. Henimod Aarhundredets Slutning forstærkes Degnens Klage; 1743 var Degneboligen taxeret til fattige 20 Rigsdaler; 1747 er den i ubeboet Stand og kan ikke istandsættes under 50 Rdl.; i 1788 er dens Brøstfældighed opgjort til 39 Rdl. 4 Mk.! Der regnedes med smaa Penge i den Tids Vroue. Amtmand *Niels Sehested* sender omsider Herredsfoged Wissing derud for at undersøge Forholdene, og Wissing indsender følgende *underdanige Indberetning*:

„Ifølge Deres Højvelbaarenheds Befaling var jeg den 25. Oktober (1798) i Wroue By, hvor samtlige Skoledistriktets Beboere var forsamlede paa et Par Mænd nær, som ej kunde møde. — Jeg betydede dem, som vare mødte, Deres Højvelb.' Ønske om 10 til 12 Fags Opbyggelse til Beboelse for Skoleholderen, som tillige er Degn i Wroue¹⁾); men de paastod alle som een Mand, at de ikke var forbundne at opbygge Degneboligen. — De sa', det tilkom Kirkeejerne; og Skolehuset, som de sa', kuns var 4re Fag, havde de repareret. Jeg foredrog for dem, at Degneboligen,

¹⁾ Degnen hed paa dette Tidspunkt *O. Jensen*.

hvori de sa', Skolehuset skulde findes, var saa brøstfældig, at det var voveligt for nogen at bebo samme, og den Reparation, som de sa', de havde foretaget, fandt jeg var alene noget Ler, de havde klinet paa Væggene.

Et maadeligere Hus, end Degne- og Skolehuset i Wroue er, findes næppe i dette Land.

Jeg betydede dem, at dersom Degnen havde modtaget Degneboligen i forsvarlig Stand, havde det været hans Pligt at vedligeholde den, men da han ifjor først kom til at bebo den, og den da var yderst brøstfældig, var han ikke pligtig at opbygge den, om han endog havde Evne dertil, som han ikke har. Skolen derimod var Skoledistriktet pligtig at holde i forsvarlig Stand, som de havde forsømt. 4re Fag Hus vilde de nok bekvemme sig til at opbygge som Skolehus næste Sommer efter Egnens Bygningsmaade; derom var de alle enige, og Wroue By viste sig endog tilbøjeligen til paa mit Forslag, naar de andre ville, at der skulde bygges 8 Fag Hus saaledes: 4 Fag til Skolen, 2 Fag til Beboelse for Skoleholderen og 2 Fag til hans Ko og Faar og Foder, men dertil vilde Udsognets Beboere i Sjørup og Vester-Børsting m. fl. ikke bekvemme sig under det Paaskud, at de ingen Nytte havde af Skolen, og de selv maatte holde Skoleholder. — I de ældre Tider har deres Børn i Udsognet kundet gaa til Wroue Skole, men paa nogle Aar har de holdt en Pog eller Dreng til at læse for deres Børn — en kjøn Undervisning, naar det ene Barn skal lære det andet! — hvorved Kundskab ikke videre udbredes, i det mindste kan det hensigtsmæssige derved ikke opnaas. — Beboerne i Wroue Skoledistrikt er saa formuende, at det vilde være dem en saare ubetydelig Ting at opbygge et Skolehus af 8 — 10 Fag. Ringere end 8 Fag kunde det ej være,

thi Skoleholderen kan ej bo i de 4 Fag Hus, da hans Seng og Boskab vilde opta Rummet for Børnene.

Dette Hus paa 8 Fag bør uden Henstand opbygges paa Skoledistriktets Bekostning, at Degnen deri som Skoleholder kunde bo sikker med Skolebørnene; thi det ser jeg ikke, han kan i Skole- eller Degneboligen, og Præsten Hr. Provst (Johs.) Clausen¹⁾ tør ikke vove sig i Skolen for at overhøre Børnene i saa miserabel en Forfatning, som det er.

Det er virkelig spottelig for Skoledistriktets Beboere, at de ej har følt mere Drift til at befordre en god og almindelig nyttig Indretning, end at de dertil skulle tvinges — men tvinges bør de! — thi indstiller jeg samme til Deres Højvelb'. Resolution og tilføjer det Ønske, at D. H.s Virksomhed forenet med Deres bekjendte Aarvaagenhed maatte befordre denne gode Sag sat i Opfyldelse. Jeg formener, at Husets Opbyggelse som en offentlig Bygning, efterat der over samme Bekostning er gjort et rigtigt Overslag, rettest blev sat til offentlig Licitation, og dersom Skoledistriktets Beboere skulde vægre sig ved at betale deres Andel efter rigtig Ligning, bør de billig taale Execution af Udpantning.

Viborg, 26. Okt. 1798.

Wissing“.

Men Vroue fik næppe paa dette Tidspunkt nogen ny Skole- og Degnebolig. Først 1827 hører vi, at der er kommen en ny Skole, rejst af Stenene fra en nedbrudt Korsfløj af Kirken i Vroue, hvilken Nedbrydning Bønderne havde mødt med den stærkeste Modstand²⁾.

De nye, smukke Skoler, der nu staar baade i Breum og Vroue, vidner om, at Skolens Trængsels-tider forlængst er svundne.

¹⁾ Præst i Vroue fra 1780—1811.

²⁾ Se Kirkehist. Saml., 4. R. 4. S. 638.

Rakkerliv.

Ved *Jeppe Aakjær.*

JEG SKILDREDE ifjor i en længere Artikel Landstrygerlivet i det 18.—19. Aarhundrede. Siden da er jeg kommen over et Par Dokumenter her fra Salling, der uddyber Æmnet og fører os lige ind paa Livet af de Bander, der trak rundt fra By til By og gjorde Bondens Dagligliv utrygt.

Saaledes hedder det 1727 (*Jydske Tegnelser* ¹⁸/₈ S. 434), at „4 udædiske Mænd gaar omkring i Salling og truer Folk med Alulykker; deres Navne er *Anders Christensen* (som 2 Gange har været paa *Bremerholm* og nu er undsluppen), hans to Sønner *Chr.* og *Oluf Andersen* samt en *Herman Jensen*. De er gaaet saa voldelig tilværks, at Amtmanden gennem Dom ved Sall. H. T. ¹¹/₆ 1725 har ladet dem udvise af Riget; men dog strejfer de endnu om med Trusler — førende Side-Gevehr og ladte Skyde-Gevehr“.

Nu faar Amtmand *Selius Müller* kgl. Anmodning om at henvende sig til Oberst *Joh. Georg Löttigh*¹⁾, der kommanderer det Riberhuseske National Regiment til Fods, hvoraf 2 Kompagnier ligger i Salling, for af ham at faa Mandskab til Slynglernes Paagribelse.

Det næste Dokument er betydelig mere vidtløftigt.

¹⁾ 1741 er *Löttich* el. *Löttig* saa gammel, at han fritages for at gaa i Kirke. Da bor han i Nærhed af Ringkjøbing.

Her er det Byfogden i Skive *Peder Dorschæus* som „gjøre vitterligt, at Aar 1752 den 23. September blev i Følge indfaldende Omstændigheder een ekstraordinaire dog formelig Politiræt og Forhør holdt paa sædvanlig Tingsted i Schive af os forbenefnte Rættens Betiente udi Overværelse af tiltagne tvende Mænd af Byens Borgere, naflig Jens Sørensen, Feldtbereder, og Jens Jørgensen Brøndum for at examinere og efter forefindende Beskaffenhed at resolve, hvorledes Sammenhængen befindes mod de i Gaar af mig Byefoged Dorschæus attraperede og under Arrest tagne Omløbere eller rettere at sige *Kieltringer* eller Landstrygere, som nu i alt er bleven een samlet Complot af 13 Stk. unge og gamle, og hvorledes med dennem skal forholdes. Anledning til denne Paagribelse var saaledes: at i Forgaars Eftermiddag anmelde sig for mig, Byfoged Dorschæus, tvende Karls-Personer og for mig, der tilligemed er Herritzfoged i Salling, beklagede, at de med deris Hustruer, som gik i Landet for at trykke og male, foregivende sig hjemmehørende i Wendsyssel — samme Dag imellem Brøndum og Wolling paa Marken udi en Dal var overfalden og berøvet af et *Parti Kieltringer*, som efter deris Foregivende bestod af 7 Personer foruden en Qvinde, som de stundom fordølgede hos sig, der havde myrdet sit spæde Barn udi Hee Sogn ved Ringkiøbing, bortlagt det udi en Fæfold, hvor der desaaarsag af Øvrigheden sammestæds skulde være udbuden 10 Rd. til Belønning for dem, som kunde opdage samme Qvinde.

Efter hvilken Angivelse *jeg*, Byfoged Dorschæus, som Herritzfoged i Salling saa mig bepligtet at efter sætte de angivne, som og i Gaar blev funden udi Wolling Sogn og Bye her udi Salling hos en Bonde dér, navnli: *Jens Bertelsen* logerende, nemli: Mand og Kone med fem Drengbørn. Ved deres Paagribelse

erholdtes nærmere Oplysning, at Angiverne og deres Medfølgere ikke alene saasom de angivne var omløbende Landstrygere, men endog at deres Angivelse om Overfald og Berøvelse ej medførte Sandhed, som aarsagede tillige deres Paagribelse udi Brøndum Sogn, hvor de logerede hos *Carl Hendrichsen* sammestæds og bestod deres Complot alleene af 2de Karle og 2de Quinder og et lidet Pigebarn, hvilke alle, 12 i Tallet, her til Schive i Eftermiddag under Forvaring blev indbragt for i Dag nærmere at examineres og paadømmes.

Men da den foregivende Qvinde, der efter de førstes Angivelse skulde have myrdet sit Barn, ej der imellem fandtes, blev ved hendes Efterspørgsel af een fra hver Partie erklæret, at de vilde indhente hende, om det maatte vorde dennem tilladt, hvorpaa og de erholdt Tilladelsen og viste derudi en uventelig Oprigtighed, idet de i Dag indfandt sig med hende. Da de nu saaledes alle 13ten vare samlet under Bevaring, blev denne Ret samlet og sat, og da først fremkaldet til Forhør den sig angifne Mand og Fader for det første Complot, som navngav sig *Andreas Laursen Høg* og hans medhavende Qvinde, som hand siger at være hans Hustrue *Anne Margrethe Holstein*, og at de medhavende 5 Drengbørn var deris ægte Børn navnl.: *Laus* nu var i 19de Aar, den anden navnl.: *Andreas* i 11te Aar, den 3die navnl. *Christian* nu 9 Aar, den 4de navnl. *Peder* nu i 7de Aar, og den yngste og 5te navnl. *Jørgen* nu i 6te Aar. Forklarede videre paa Spørgsmaal, at han var barnfød i Wendssyssel i Ulsted Sogn paa Vraa Gods, hvorfor han gik Landsoldat i 6 Aar, og ved Landmiliens Reduction fik han Afsked, hvorpaa han gav sig i Følge med en i Landet omstrefjende Skorsteens-Feger *Søren Andersen*, hvis Kones Søster han fik til Ægte og viet til

hende i *Vejrum Kirke*; da hun var død, rejste han ned til Holstein med hans nu hosværende Kone, som da tjente i Ringkjøbing hos Byskriveren, og der lod sig vie til hende i Broagger Sogn i Schelde Bye. Derefter drog de her ind i Landet igien og siden havde opholdt sig her i Jylland uden at have haft nogen vist eller fast Bopæl, men meget haver de opholdt sig i Ulfborg Sogn og Rammer Sogn paa Ryssenstens Gods. Haver ernæret sig med at fege Skorstene og flike Kiedler, og paa en 20 Aars Tid haver han været betinget som Skorstensfege ved Baroniet Ryssensten og Ørislef Closters Eiere. Forklarede videre, at han endog havde været Skorstensfege i Ringkjøbing i mange Aar, indtil for 3 Aar siden han afstod det til Natmanden i Maddum. Pass eller Skudsmaal tilstod han ej at have, men hans Skudsmaal og Ægteskabsseddel sagde han denne Sommer, blev ham frataget af nogle Kieltringer i Wendsyssel, og da han blev tilspurgt, naar og hvor han sidst gik til Alters, derpaa var ingen Svar af hannem at udsøge, men paa Spørgsmaal svarede, at hans Ærinde var her ned igjennem Landet for at komme til Ørislef Closter og andre Stæder der i Egnen, som han har akorderet med for at fege deres Skorstene. Og blev fornevnte Person da fra Forhøret udvist.

Og for Retten igjen indtaget til Examen hans sig angivne Hustrue, som paa Spørgsmaal svarede, at hendes Navn var *Anne Margrethe Holstein*, var født ved Flensborg i Broagger Sogn, og at hun i hendes Barneaar blev forskrevet til én hendes Slægt i Kjøbenhavn, hvor hun var i 14 Aar. Derpaa kom hun igjen hjem til sit Fædreneland og tjente i Flensborg et Aars Tid, kom saa til Rendsborg et halvt Aar, derfra kom hun til Slesvig og tjente der i 2 Aar, og da hun der

faldt i Sygdom og blev fattig, men i Særdeleshed blev hendes Fattigdom foraarsaget ved det, hun lod sig besvangre af en Soldat og for da ikke at være hendes Venner til Skam maatte hun gribe til Betlerstaven og tiggede sig hened i Landet, indtil hun kom igjen i Tjeneste hos Byskriveren i Ringkjøbing, hvor hun tjente et halvt Aar, da hun der blev bekjendt med hendes nuhavende Mand *Peder Høg*, som da var Skorstensfeger i Ringkjøbing, og med hannem løb bort uden nogensinde at blive viet til hannem, som nu er ungefæhr 20 Aar siden. Siden hvilken Tid hun med fornæfnte hendes saakaldede Mand, hvis rette Navn var *Peder Høg*, har omvandret i Landet, og naar de intet har kunnet fortiene ved Skorstensfegerie, har de tigget sig frem uden nogensinde at have haft vist Opholdssted enten til Bopæl eller for at gaa til Alters, og tilstod hun, at det var 9 eller 10 Aar siden, de sidst var til Alters i Roslef Kierke her i Salling efter en falsk Pass, som de da bragte med sig, hvilken falsk Pass blev dennem fratagen nu i denne Sommers-Høstes-Tid af Glarmesteren i Hvilshøj By i Øster Brønderslev Sogn, navnli: Peder Troelsen, som nu haver Tilhold med hendes saakaldede Mands *Peder Høgs* rette ægteviede Hustrue *Ellen Cathrine Albrethsdatter*, derpaa efter hendes Mands Beretning døde, men fra hannem bortløb med meer benæfnte Glarmester, førend han antog hende til Ægte-Qvinde, og tilstod hun, at merermeldte Peder Troelsen, Glarmester, var en ægte-viet til fornæfnte Ellen Cathrine Albrethsdatter, men at de, som Ægte-Folk efter en falsk Pass haver holdt sig sammen, siden hun bortrømte fra hendes rætte Ægte-Mand, Peder Høg, der nu kalder sig Deponentindens Mand, og de var, som meldt er i Sommers, i Wendsyssel for at samle dem noget til Ophold og for tillige at hendes saakaldede

Mand Peder Høg vilde se hans Daatter, som hans Ægte-Kone ved hendes Undvigelse tog med sig, da hun bortløb med merbemeldte Glarmester; og da Glarmesteren fik Kundskab derom, opløb de dennem paa Marken med Følge af nogle andre Kieltringer for at vilde slaget dennem ihjæl, men de undkom dog fra deris Hænder ved Bøndernes Hjælp, og da mistede de deris medhavende falske Pass saa og tvende andre Sedler fra Præsten, hvor deris Børn var døbt og jordet, og forklarede hun og, at deris ældste Søn, som nu var 19 Aar gammel, nu havde været til Alters og ej kunde læse uden ganske lidet, som hun self havde lært hannem, og for værende Tid blev indbemeldte Deponent fra Retten og Forhøret indtil videre afskediget.

Derefter blev fremkaldt af den anden Complot de tvende sig saakaldede Ægtefolk, som sagde sig af Navn *Rasmus Jensen* og *Johanne Kirstine Sørens-datter* foregivende at hiemmehøre udi Vendsyssel udi *Understed* Sogn udi et enligt Hus: *Steenberg*, som de havde i Leje af en Tolderenke fra Fladstrand, navnl. *Kirsten Rasmusdatter*, hvor de havde boet i halvandet Aar. Qvinden tilstod at være født paa Lolland; nu 53 Aar gl. Blev gift da hun ungefærlig var 17 Aar med en Soldat, navnl. *Christian Ernst*, hvem hun havde i 17 Aar; efter at han var død og begravet i Harlef (?) Kirke ved Aarhus, vandrede hun som en Enke her omkring i Jylland og nærrede sig stundom med at trycke, noget som hun havde lært i Rendsborg, og stundom saa hun sig nødt til at betle, indtil for 7 Aar siden, da hun paa hendes Omrejse antræffede paa *Harboeør Land i Thy* hendes nukaldede Mand, som den Tid og gik omkring og betlede. Med hannem hun gav sig i Følge, og siden den Tid haver omvandret i Landet under Navn og

foregivende, hvor de kom, at de var Ægtefolk, alene søgendes deris Brød ligesom forhen ved Trykkerie, Malerie og stundom at betle. For 6 Aar siden, da de rejste omkring i Wendsyssel, kom de i Laug og Følge med den nu med dennem arresterede Person, navnl. *Mathias Olufsen*, som omkring løb, gav sig ud for at kunde gjøre Hægler, og fik saadan Indpas og Samqvem med hendes Datter, som hun havde med hendes afdøde Ægtemand, at de siden med dennem haver omvandret, ligesom de begge Parter som Ægtefolk uden at være trogivet eller ægteviet tilsammen — de unge imidlertid auflet 2de Børn sammen, foruden den, hun nu gaar frugtsommelig med, hvoraf den ene er død eller blev dødfødt, og den anden haver de med sig, som nu er i 3die Aar.

Manden Rasmus Jensen tilstod, hvad af Qvinden Johanne Kirstine udsagt er, saavidt han derom kunde være vidende, siden han kom i Kjendskab med hende, og derhos tilstod, at han er barnefødt i *Fjelsøe Sogn* og *Bye* i *Rinds Herred*, og siden salig *Peter Hassø* i *Wiborg* ejede Stedet, hvor han var født, saa han Lejlighed efter hans Død at uddrage fra sin Fødestavn og tjente da et og da et andet Sted, saaledes at han kunde se sig fri at hæfte til nogen, hvilket vedvarede indtil for ungefær 10 a 11 Aar siden, da han tjente i en *By* ved *Friisenborg*, hvor en Lieutenant vilde overtalt hannem at rejse til *Sælland* for at tage Tjeneste der, men da andre raadede ham derfra og sagde, Lieutenanten vilde narre hannem og bruge hannem til Soldat, tog han Tilflugt til salig *Greve Friis* og gav sig under hans Beskjærmelse, som dog derefter straks lod ham udskrive til Landsoldat for sit Gods, hvorved han paa 3 Aar forblev. Men formedelst samme Lieutenant, som vilde bragt ham til *Sælland* havde fattet Had til hannem, fordi han ej

vilde undergive sig hannem, som meldt er, blev han stedse af Lieutenanten ilde medhandlet, hvorfor han resolverede at løbe sin Vej, og nogen Tid saaledes løb omkring i Landet, indtil han for 7 Aar siden antræffede hans nuhavende Medfølgeres Datter paa Harboeøer, hvor han indlod sig i Bekjendtskab med hende, og siden den Tid haver de som Ægtefolk været sammen uden at være ægteviede. Ligesom hun forklaret, haver begge tilstaaet paa Tilspørgelse, at de ingen rette Pass havde haft, men dog havde de erhværet sig falske Passer, som de havde betjent sig af for at komme til Alters, hvilket de foregav ej nogensinde at have forsømt, og sidste Pass tilstod de at have faaet noget før Paaske nu sidst i Ryde Sogn ved Rydhauge, efter hvilket de sidst var til Alters i Brejning Sogns Kirke ved Ringkøbing noget efter Paaske. Fremdeles tilstod Rasmus Jensen, at hans fremførte Klage for Byfogden i Forgaars tilligemed Mathias Olufsens at være berøvet imellem Brøndum og Wolling af Peder Høg og hans Medfølgere, var usandfærdigt, men at Peder Høg og Søn kom til dennem sammestedes og vilde slaget Mathias Olufsen, fordi han, som de sagde, havde stjaalet en Flaske med Brændevin fra dennem for nogen Tid siden, og om endskjønt de gjorde dennem ingen Skade, siden Mathias Olufsen undløb, og desaaarsag for at hævne sig truede Deponenten til at følge med sig til Byfogden og beskyldte de andre for voldsom Overfald og Røverie.

Begge tilstod ellers, at siden de kom i Laug og Følge med Mathias Olufsen havde de stedse vaaren Farlighed undergIVEN, siden han var et liderligt og uregjerligt Menniske, og af hvem de maatte befrygte sig for Ulykke, naar de ej vilde følge hans Vilie, da han ofte havde staaet bag dennem og hans

saakaldede Kone med dragende Kniv, ja hans Ondskab havde endog imidlertid strakt sig saa vidt, at han foruden den Qvinde han endnu omløber med og kalder sin Kone, Deponentindens Datter, haver lagt sig efter en anden omløbende Qvinde, som tilligemed dennem nu findes arresteret, og i Dag er indsendt, navnl. *Maren Eschilddatter*, født ved Hobroe, med hende han og nogen Tid omløb og havde forladt den anden, gjorde hende med Barn, som hun nogen Tid efter Fødselen, saavidt dennem er foresagt, dræbte og kastede saa det døde Barn fra sig udi en Fæefold eller ved en Fæefold-Dige udi Hee Sogn ved Ringkjøbing. Og blev saa de til videre fra Retten og Forhøret afskediget.

Og da derefter blev fremkaldet Mathias Olufsen af den anden Complot, som paa tilspørgende gjorde følgende Forklaring, at han var 37 Aar gl., barnefødt i Toft i Walsgaard Sogn, hans Forældre døde fra hannem, da han var et Barn, hvorfor han søgte hans Brød ved Betlerstaven, indtil han kom i Tjeneste hos Sr. Christen Ønnis i Aalborg som Skibsdreng og blev saa ved Skibsfarten fra Aalborg en 11 Aars Tid, derefter faldt han i Springel-Siugen, og derovre kom han i Forvildelsen og Lediggang, begav sig over til Wendsyssel og kom i Følge med en Omløber, som gjorde Hægler, og imidlertid han saaledes med hannem omløb, kom han i Kjendskab med Rasmus Jensen, hvis rette Navn han dog foregav at være Jens Jensen, samt medfølgende Qvinde Johanne Kirstine Jørgensdatter og hendes Datter Ida Marie Christensdatter, og som han fik Lyst til deris Selskab, i Særdeleshed da han fattede Venskab til Pigen Ide Marie, som han lagde sig efter, og antog hende som sin Ægte-Hustru uden at blive ægteviet til hende, men for at leve ligesom hendes Moder levede og løb med Jens Jensen,

og er det nu paa 6te Aar siden, han antog benævnte Ida Marie Christensdatter, og imidlertid haver han auflet med hende tvende Børn, foruden den hun nu gaar med, hvoraf den ene blev dødfødt, og den anden haver de med sig, som nu er i 3die Aar, og tilstod Mathias Olufsen, at de havde søgt Altergang hos Præsten, salig *Lauritz Kragh* i Understed Sogn, efter hans Indrulleringssedler, som han havde fra Captainen i Aalborg, og siden han for 2 a 3 Aar siden maatte indlevere disse Sedler til Captainen, havde han siden den Tid ingen Bevis haft, og altsaa hverken han eller hans Kone siden været til Alters.

Tilstod derhos, at hans gjorte Klage til Byefogden var for at søge Hævn over dennem, fordi de vilde tiltale ham for en Flaske, og derfor nu fragik samme som noget usandfærdigt.

Endelig paa Tilspørgelse tilstod Mathias Olufsen, at han ikke kunde sige sig fri for legemlig Omgjænge med den paagrebne Qvinde Maren Eschildsdatter, men om han var Fader til det Barn, hun sidst fik og efter Rygte ombragte, kunde han hverken benægte eller tilstaa, men i hendes Gjærning med at ombringe Barnet var han ganske uskyldig, siden det var over et halvt Aar efter, at hun løb fra ham og indtil hun fik Barnet. Hvorefter bemeldte Mathias Olufsen blev udvist til videre.

Og hans ~~Agte~~ ~~Qvinde~~, som navngive sig ~~Ida Marie Christiansdatter~~, igjen fremkaldet, som tilstod efter Tilspørgende, at hun vidste ej rettere, end hun jo nu var 25 Aar gammel. Efter hendes Moders Sigende skal hun være født i Rendsborg, hvor hendes Fader var Soldat. Hendes Fader kunde hun ikke mindes, siden hun ingen Fader havde vidst af at sige al hendes Mindetid, førend for 7 á 8 Aar siden, da hendes Moder antog til Mand, uden at blive ægteviet

til hannem, den med hende nu anholdte Jens Jensen, som ellers haver ladet sig kalde Rasmus Jensen. Forhen gik hun omkring med sin Moder Landet igjennem her i Jylland og nærede dennem, dels af Betlerie og dels ved det hendes Moder kunde trykke og male, og ungefær 2 Aar efter, at hendes Moder havde antaget Jens Jensen som Mand og Medfølgere, kom hun i Kjendskab med Mathias Olufsen i Wendsyssel, hvor han ligeledes løb omkring med en Hægelmager, hvor han da lagde sig efter hende, og hun med sin Moders Vilie og Samtykke antog hannem som Mand, ligesom hendes Moder havde antaget Jens Jensen uden at blive ægteviet til hannem, siden den Tid, som nu er ungefærlig 6 Aar siden, haver de løbet Landet igjennem og søgt Føde ved Betlerstaven. Stundom været i Følge med hendes Moder og Jens Jensen og stundom ham og Mathias Olufsen alene paa deres egen Haand. Imidlertid haver hun auflet med Mathias Olufsen tvende Børn, hvoraf den ene, nemlig den første, blev dødfødt og begravet i Ugilt Sogn i Wendsyssel, da de havde et falsk Pass at forevise, ligesom de var Ægtefolk. Det andet Barn haver hun med sig, som er en Pige nu i 3die Aar. Videre forklarede Ida Marie, at den nu tilligemed dennem fastagne Maren Eschildsdatter var i Følge med dennem af og til ungefærlig een Aars Tid og til Stilhed en hel Sommers Tid, og for 2 Aar siden ved Juletiden næstkommende skiltes hun fra dennem, og siden haver de ej været sammen. Men imidlertid benævnte Qvinde saaledes var i Følge med dennem, løb Mathias Olufsen stundom alene omkring med hende i Landet og denne blev for sig selv, hvor over — og i Særdeleshed — da han viste sig håardere imod hende end baade før og siden, hun vel forestillede sig, at Mathias Olufsen ogsaa betjente den anden, han

omløb med, men han vilde ikke tilstaa det tilfulde for hende, havde og siden hørt at fornævnte Qvinde Maren Eschildsdatter noget efter, at hun havde løbet fra dennem, skulde have faaet og født et Barn, som hun skulde have dræbt i Hee Sogn og derefter henlagt ved en Fold eller Dige paa Marken. Ida Marie tilstod fremdeles, at hun aldeles intet kunde læse, ej heller havde nogen Oplysning i hendes Christendom, hvorfor hun ej heller nogensinde havde været enten til Konfirmation eller Alters. Og blev hun saa til videre udvist.

Og derpaa Peder Høgs 5 Drengbørn fremkaldtes, hvoraf den ældste navnl. Laurs paa Tilspørgelse svarede, at hverken han, som nu er næsten 19 Aar eller hans andre 4 mindre Søskende kunde læse noget, siden han og de fra Barns Aar af stadig havde omvandret med deres Forældre i Landet og ingen Lejlighed havde haft til at lære noget, hvorfor han og ikke havde været til Konfirmation eller Alters. Forklarede videre, at indbemeldte med dem arresterede Mathias Olufsen havde tvende falske Zigneter, som han havde at sætte under falsk Pass, sa' og, at de vidste, at han havde en falsk Pass, hvorudi var anført, at han havde den slemme Siuge. Endvidere forklarede Laurs Pedersen, at Qvinden Maren Eschildsdatter kom i Følge med dennem og Forældre udi Thisted Marked forrige Aar Sct. Hans Dag, var der i Følge med dennem af og til, indtil ved sidste Michaeli Tider, da de gik sønder paa ud imod Wahrde, og hun tog en anden Vej, siden hans Moder viste hende fra sig, efter at hun for hende havde sagt, hun skulde gjøre Barsel noget efter Michelsdag. Ikke desmindre da de laa i Reesen Sogn og Bye, spurgte hans Moder, at Qvinden Maren Eschildsdatter havde faaet Barn i Gudum Sogn i Krog, hvorover han gik til hende fra Reesen og saae hende noget tilgode. Derefter gik de sønder

paa, som meldt er, og da de kom tilbage igjen, hørte de i Egnen ved Ringkjøbingkanten at merbenævnte Qvinde havde dræbt sit Barn og havde lagt det døde og dræbte Barn paa Marken ved en gammel Fold-Dige i Hee Sogn. Spurgte og i Korsgaard i Ulborg, at hun havde lagt der en Nat med sit levende Barn, hvorfra hun alene bortgik med det levende Barn, og da hun havde været borte en Nats Tid, kom hun tilbage og havde ingen Barn. Een 14 Dages Tid derefter kom Qvinden Maren Eschildsdatter til dennem igjen udi Maabjerg ved Holstebro og fortalte hans Moder, at hendes Barn var død og begravet i Hee Sogn, og blev saa i Følge med dennem en 14 Dages Tid, da en Spillemand, navnl. Niels Rimmer, som er løbet fra Landfolken paa Hannes, hvor han var Landsoldat fra Wesløsegaards Gods, saa og bortløben fra hans ægte Kone og Børn, som bor i Tømmerbye paa Hannes. Han kom til dennem i Fausing Sogn og sagde dennem, at der ved Ringkjøbing blev ledt efter en Qvinde, som havde dræbt et Barn og bortlagt det i Hee Sogn, hvorfor hans Forældre frygtede, at det var denne Qvindes Barn. Siden har hun af og til vaaren hos dem, men ej til nogen Stilhed. Tilspurgt om de ej vidste, af hvad Aarsag deris Fader lod sig kalde Andreas, da hans rette Navn dog skal være Peder Laurs. Svarede at saavidt han haver hørt af hans Forældre, skal hans Fader nok have været Dragon, siden han var Landsoldat nogen kort Tid, og hvorfra han bortløb, hvilket saavidt han vidste have været Aarsag til, at han skal have gjort sig det fremmede Navn. Endnu tilstod den ældste Søn Laurs, at han havde været hos hans Faders første og rette Hustrue som Barn i Wendsyssel i Østerbrønderslef Sogn i Hvilse (c: Hvilshøj) By, og der lever og boer som ægte Kone til Peder Troelsen, som ellers kaldes Peder Tyvsfinger,

da hun for hannem tilstod, at hun havde haft hans Fader; hvorefter de for nærværende Tid fra Forhøret blev udvist.

Derefter blev fremkaldet til dette Forhør den paagrebne Qvinde, som er navngivet *Maren Eschilddatter*, og paa Tilspørgsel forklarede, at hun var født ved *Hoboroe* i Kleitrup Sogn, Fristrup Bye, og at hendes Moder, som var besøvet med hende, døde fra hende, da hun var $\frac{1}{2}$ Aar gammel, da hun kom til hendes Mormoder og Moster, hvilken sidste boede endnu i Hvilsom Bye i en Lejestue, og da hun var 15—16 Aar gammel, blev hun antagen i Tjeneste med en omløbende Qvinde, som rejste omkring med en Krøbling, som hedte Kruise, hvilket var hendes Stiffader. Hos dennem var hun ungefær $1\frac{1}{3}$ Aar for at løbe omkring i Landet og tigge. Samme Kruuses Mette eller Kruuses Stifdatter rejste nu omkring med en Glarmester, som er Søskendebarn til Deponentinden. navnl. Laurs Jensen og skal nu have Tilholdssted i Tatterup Bye ved Viborg ved Overlund Bye, haver med hannem 4 Børn uden at være ægteviet til hannem, da Deponentinden var kommen fra Kruus-Mette, som meldt er, løb hun paa sin egen Haand og betlede i Landet fuldkommen et Aars Tid. Imidlertid blev hun besøvet af en anden omløbende Kieltring, navnl. Anders Nielsen, med hvem hun var ifølge nogle Uger; hvilket Barn hun fødte i Wendsyssel i Aistrup Sogn i Tylstrup Bye, hvor Barnet og blev døbt. Derefter rejste hun omkring nogen Tid igjen med førnævnte Glarmester og Kruus-Mette, indtil Barnet døde og blev begravet i Jetsmarck Kirke i Wendsyssel. Nogen Tid derefter tog hun paa hendes egen Haand, indtil hun kom i Kiendskab og Følge med Mathias Olufsen og Qvinde samt Jens Jensen og Qvinde, hos dennem hun var hos og i Følge med fra og til ungefærlig 5 Fjerding Aar for at tigge baade til sig selv og

dennem og kom fra deris Følge 7 Uger før Paaske, 1751. Imidlertid hun saaledes var i Følge med sidst benævnte Omløbere, lagde den ene, navnlig Mathias Olufsen sig efter hende, da de alene to løb omkring i Landet og tiggede mellemstunder, foregivende hun var hans Søster. Bildende hende ind, han vilde forlade den anden og antage hende, gjorde hende med Barn, som hun ej sagde hannem, nemlig at hun lavede til Barsel, efterdi hun vidste det ikke selv, førend hun var halvgaaen, men da hun, som meldt var, havde forladt benævnte Følge, fordi Mathias Olufsen blev saa haard og ond imod hende, kom hun igjen til Kruus-Mette og var hos hende til St. Hansdag derefter, og da besørgede Kruus-Mette hende til Peder Høgs Følgeskab i Tanke, hun skulde faae hans Søn Laurs. Da hun dog vidste, hun var frugtsommelig, og tilstod hun, at benævnte Laurs, baade før og siden hun fik sidste Barn, havde brugt hende til Utugt, saa hun nu igjen ved hannem var frugtsommelig. Videre tilstod hun, at da hun havde været i Følge med dem fra St. Hansdag til Michaeli forrige Aar, nemlig med Peder Høg og hans Følgeskab, fødte hun Barn i Krog i Gudum Sogn, hvortil Peder Høg og al hans Flok fulgde hende, udi hvilken Sogns Kirke Barnet blev døbt som et Slegfredbarn. 8te Dage efter, at hun havde født Barnet, gik hun derfra med Barnet alene og kom til Peder Høg og hans Følge i Navr Sogn, hvor de blev sammen en Dags Tid hos Sognefogden, og derefter gik hun med Laurs Høg og hans ældste Broder sønderpaa til Schiærebroe, hvor Laurs Høg og Broder skiltes fra hende, og hun gik ud ad Ringkjøbing til, og sidste Nat hun logerede med hendes levende Barn, var i et lidet enligt Hus sønden Hee Kirke, hvorfra hun om Morgenen tidlig bortgik og vilde gaa Nør paa; og da undervejs mærkede hun,

at Barnet var død udi hendes Pose, hvorudi hun bar den, og derover fattede hun den Resolution at lægge det døde Barn fra sig ved et Dige noget fra Vejen, men enten det var en Folddige eller ej, kunde hun ikke sige, lagde en Tørv over dens Bryst og noget Høj over dens Fødder, som hun fandt der; derhos føjede den Beretning, at Barnet var den Tid 14 Dage gammel. Da dette var betjent, løb hun derfra med Frygt og Skræksomhed Nør paa til Korsgaard i Ulborg Sogn, hvor hun opholdt sig tvende Nætter, og benævnedes for Folkene, at hendes Barn var død og begravet. Derefter gik hun til Holstebro og derigjennem til Møeborg, hvor hun træffede Peder Høg og hans Følge, hvor hun fortalte dennem, hvorledes var tilgaaet, nemlig at hendes Barn var qvalt udi hendes Pose, og at hun havde lagt den ved et Dige udi Hee Sogn og var saa løben fra dem, og siden den Tid havde hun været i Følge med Peder Høg og hans Flok, undtagen naar hun nogle Dage løb ud paa hendes egen Haand og tiggede, som nu sidst var sket. Fremdeles tilstod hun, at hun intet kunde læse eller havde nogen Kjendskab om hendes Christendom, havde hverken været til Konfirmation eller Guds Bord, da hun dog nu er 28 Aar gammel, saavidt hun ved og nu tredie Gang er frugtsommelig.

Som da ingen videre Kundskab af hende kunde udsiges, blev hun for denne Gang igjen bortskikket til sit Arreststed. Hvorefter da denne Ret ansaa det uforholdent videre at examinere indbemeldte paagrebne Omløbere, men at saaledes som anført er af dennem selv er tilstaaet og bekjendt bevidner med Rettens Betjente de tvende overværende Mænd med Vitterligheds Tilstaaelse og Underskrift.

Schive den 25. Sept. 1752.

Peder Dorschæus. Peder Sommer.“

For at se, hvad der videre er hændet med de stakels Kjæltringer, maa vi følge den Skive Byfoged lige til Viborg Tugthus' Porte. Vi vil her anføre et Par Dokumenter, der er ført i Pennen af Biskop *Andreas Wøldike* og Stiftamtmand *With*, og som viser, hvor hjælpeløst det daværende Samfund stod overfor den Opgave at rense Landet for disse graadige Sværme af Betlere og Forbrydere. Først da følgende Skrivelse fra $\frac{9}{10}$ 1752:

„Som den store og almægtige Guds Veje, Middel og Maader ere ubegribelige og uransagelige til at hævne Synden, saa har den retfærdige Gud nylig vist sin alvise og underlige Almagt til at oplyse grove Misgjærninger for at se samme straffet, og efterdi i dette Land opholder sig en Del Skjælmer, Løsgjængere, føre Betlere, Døsertører, Landstrygere, ja, endog deriblandt (som Erfarenhed udviser) Mordere og Guds forgaaende Mennesker, som hverken ved Udplyndring skaaner Almuen i deres Huse eller Rejsendes paa alfare Vej i deres lovlige Handteringer, saa haver vi mange store Exempler, som ere opdagede ved Paagribelsen af en Del deslige uterlige og landeplagende Mennesker, som er indbragt her udi det af Deres kgl. Maj.' højsalige Hr. Fader saa højpriselige som for Landet højnødvendige og umistelige Tugthus' Indrettelse, hvor ikke alene ugudelige Kroppe holdes i Tvang, men endog hvor den ene Misgjærningsmand efter den anden blive bekjendtgjort, i det at alle det Slags ryggesløse og onde Mennesker, som slaar sig bandevis tilsammen i Landet, kjender hverandre og saaledes bliver enddecktet (opdaget) til paafølgende Straf for deres begangne himmelskrigende Synder, som ellers i Landet maa gaa ustraffet bort, om ingen Tugthus var til eller af Mangel paa Vedligeholdelse maatte undergaa og forfalde“.

Saadan kom ²⁶/₉ 1752 to Løsgjængere til Tugthuset fra Hjørring — — „men de kom aldrig saasnart i Tugthuset og blev set af alle de andre Arrestanter, saa blev strax ved ny Examination udfundet, at den ene var den Misgjærningsmand, som havde dræbt en gammel Stodder i Galten Skov for at bemestre sig af denne Betlers faa Skillinger“. — En anden Hændelse skete ogsaa ²⁶/₉, da *Peder Dorschæus*, „som er en hurtig og rosværdig kgl. Betjenter“, kom ind med en Tyvebande, som han „med største Bekostning og personlig Omrejse“ lod paagribe.

„Og da nu Byfoged Peder Dorschæus indfandt sig hos mig og selv overbragte disse 13 Mennesker paa 4 Vogne med behørig ridende Eskorte forsynede med Gevæhr, lod jeg udi Etatsraad *Dyssels* Fraværelse Fuldmægtigen Wilholt fra Tugthuset kalde til mig og gav ham Ordre samme 13 Personer at imodtage, men han foregav, at der hverken var noget at give disse Folk at bestille til at fortjene den daglige Føde, langt mindre havde han Provision til deres Forflegning (Forplejning), efterdi Etatsraad *Dyssel*, som havde frasagt sig Administrationen, havde hverken Penge til at indkjøbe de Raamaterialier at lave Arbejde af, langt mindre havde Kræfter til at forsyne Tugthusets, saavel Betjenter til deres Løns Erholdelse, langt mindre kunde anskaffe det fornødne Forskud til Underholdning“ — — naa, saa maatte Amtmanden ta Affære og sige, at de 13 Kjæltringe skulde antages, og at han vilde skaffe Betaling for Børnene under 10 Aar.

„Men som Tugthuset fattes saa mange Vægttere og Oppassere, som til saa mange ryggesløse Menneskers Varetægt behøves, at de ikke skal bryde ud og komme paa fri Fod igjen til større Ugudeligheds Øvelse, saa haver vi maattet formaa Etatsraad *Dyssel* at antage foruden de forrige Oppassere endnu en

Vægter, som hver Nat skal patruillere ved Tugthuset for at hindre Udbrydelse og Undvigelse — —“.

Men Amtmanden ved et udmærket Middel til at gjøre Kaal paa Betlerne; hør bare lidt paa ham:

„Og som ingenting var lettere eller mere gjørlig end at se det ganske Land paa een Gang rensed og befriet for disse *Bondeplagere*, naar alle Stiftamtænd med hinanden gjorde Aftale paa een bestemt Tid at lade ved alle kgl. Betjenter og Sognefogder i et hvert Amt holde *Inquisition* og *Klappejagt*¹⁾, thi sker det ikke overalt paa een Gang med fælles Overlæg i alle 4 Stifter, saa bliver saadanne sammenrottede Folk ikkun fordrevne af et Amt ind i et andet og fordølger sig i Skove og de store Lyngheder, som man har Exempler paa — — og paa den Maade blev Landet befriet fra saadanne onde Mennesker“.

Men skal denne vigtige Sag faa Fremgang, saa maa Tugthuset udvides; dets Fond, som ikke maa røres, er kun paa smaa 15000 Rdl. Betjenternes Løn er saa ringe, at de truer med at løbe deres Vej, „saa det hele Værk geraader i Konfusion“.

Der gik over Hundrede Aar fra denne Stund, før det helt lykkedes at komme denne Kræftskade tillivs, og Landet blev ved at gennemstrefjes af „udædiske“ Flokke af Betler- og Tyvepak.

1) Se Skivebogen 1918, S. 152 ff.

En Redningsdaad.

MENS FOLK forleden Aar stod midt i deres Jule-travlhed, hændte en Begivenhed herude ved Ø. Grønning Strand, som allerede er ved at danne Sagn. Da det næppe er uden for denne Aarbogs Opgave at bidrage til, at skjønne Hændinger af enestaaende Art kan bevares for Eftertiden, har jeg søgt Oplysninger hos de bedste Øjenvidner, nemlig selve de handlende Personer, da især de to Redningsmænd, og af deres samstemmende Fortælling her i min Stue faa Dage efter Daaden fremgaar følgende:

Lørdagen den 20. December 1919 var en graa og udsigtsløs Dag med en sur og gennemtrængende Vind af Sydøst; ikke et Menneske eller Kreatur paa Marken; den, der kom ud til et Hushjørne, følte sig strax gjennemisnet og ønskede sig snarest ind til Kakkelovnen igjen. Men den fattige Fisker kan ikke øve *sin* Dont ved Kakkelovnen; han maa ud i al Slags Vejr og bjærge lidt til Hustru og Børn. Saaledes ogsaa den 65-aarige *Anders Mikkelsen* fra Resen og hans to Hjælpere, *Chr. Christensen* og *Chr. Peder- sen*. De var taget ud med en Sejlbaad ved Mid- dagstide for at stange Aal fra Baaden. Ved To- tiden var de naaet nord for *Grønningør* med lovlig mange Sejl oppe. Fangsten gik godt fra Haanden,

Ivrigheden med de lange Lystere er formodentlig bleven for stor i Forhold til den Opmærksomhed, der ofredes paa Sejl og Ror, thi pludselig saa een af de lumske Vindstød sit Snit til at vippe Baaden over; det isnende Vand strømmede ind, Baaden krængede om paa Siden; de tre Mænd flød i Vandskorpen midt i deres Redskaber og det nu til en Klud forvandlede Sejl. I sidste Øjeblik fik de en Klo slaaet i Rælingen af den væltede Baad; her hang de nu med kun Hoved og Skulder op over Vandfladen, men med hele Underkroppen slæbende i det iskolde Vand.

Kysten her under *Øster Grønning Strand* er saa godt som ubeboet. Et Par Huse ligger paa Skrænten, men det ene staar for Tiden tomt; i det andet bor den gamle astmatiske *Laust Ywsen*. Han havde nok lagt Mærke til en Baad med lidt for rigelige Sejl paa, men i Ulykkesøjeblikket var han inden Døre, og de Druknendes ubekvemme Stilling paa Vraget med Hovederne ned imod Baaden hindrede dem stærkt i at henlede Opmærksomheden paa sig; men deres halvvalte Nød-Raab naaede dog omsider frem til den Gamle paa Bakken, saa han fattede den Fare, hvori de svævede. Paa denne øde Kyst var hin skrøbelige Olding nu de Druknendes eneste Haab.

Fra Laust Ywsens til nærmeste Gaard, *Thordal*, er der en halv Fjerdingvej. Hvilken uendelig Strækning for en af Astma nedbrudt Olding, der hvert Øjeblik maa standse og hente ny Kraft til det næste Skridt! Med hvilken Hjærtbanken maa de tre paa Baaden ikke ha fulgt hans sneglende Bevægelse! Skjønt den Gamle sikkert har lagt i af alle sine fattige Kræfter, menes det dog, at det tog ham tre Kvarter, før han over Bakker og uvejsomme Marker naaede frem til Thordal.

Næsten i samme Nu saa man to unge Karle paa

Ryggen af stærke Heste komme i Galop ud af Chr. Thordals Gaard. Hovene hamrede mod den frosne Jord, Vinden hvinede i Haler og Manker; kun Minutter var de om at naa Stranden. Hestene førtes af den 19-aarige *Kr. Kristensen* og den 25-aarige *Søren Povlsen*, begge tjenende i Thordal. Kort efter saa man de kjække Ryttere drive deres Heste gennem den splintrede Is ved Strandkanten og videre ud mod den nu næsten af Bølgerne opslugte Baad. Vandet steg Hestene højere og højere op paa Siderne, mens de fnøs larmende ud af Næseborene for hver Fod, de sank; nu var kun Hovedet med de klippende Ører over Vandspejlet, og Karlene sad i Vand til Bæltet paa en svajende Streng af en Hesteryg, der bugtede og skjalv under dem. — Et herligt Syn paa en Sommerdag, naar en nøgen Rytter tumler en svømmende Hest og faar den til at lyde sin Vilje bare ved det mindste Tryk af en senet Hæl; men et gysenvækkende Syn paa en hundekold Vinterdag med Liv og Død som Indsats. De to Ryttere er nu naaet helt ud til Baaden; her er ikke lang Tid til Betænkning; Hestens Utaalmodighed ved det uventede kolde Bad ytrer sig allerede; deres Fnys lyder højere og højere; den huggende Baad, der vil slaa ind mod deres Ben, indgyder dem Rædsel; men de dristige Redningsmænd faar dem beroliget og tvunget saa langt frem, at de to yngste og kraftigste af Fiskerne hænger paa. Rytterne vender nu deres Hestes Muler mod Stranden; i et Par rappe Svømmetag er Dybet klaret; de to Fiskere er snart paa det Tørre, hvor de dajes videre af hjælpende Hænder, saa de snart naar en varm Seng. Men den ældste og svageste, Lavets Fører, *Anders Mikkelsen*, sidder, nej, *hænger* endnu paa den omvæltede Baad. Og nu sker der, hvad der tør anses for ret enestaaende i vor Redningshistorie. Første Akt

var vel en smuk og højmodig Handling, der fortjener vor højeste Beundring for det resolute Mod, der lyser ud af den; men sidste Akt er en Mandsdaad, en Heltehandling, der i Karakterstyrke og Selvopofrelse knap nok har noget Sidestykke.

Aldrig saasnart var de to Fiskere ført i Land, før den unge *Kr. Kristensen* vendte sin Hest og svømmede tilbage til Baaden, hvor *Anders Mikkelsen* nu omtrent havde opgivet sig selv. I over to Timer havde han hængt med hele Underkroppen i det isede Vand; hans Indvolde var omtrent klemt sammen i ham mod den skarpe Baadkant; hans ulykkelige Situation forværredes meget derved, at han havde et stift Ben fra en gammel Skade, saa han ikke „kunde retirere sig“ i mindste Maade. Denne gamle, vanføre Mand, der allerede mærker Dødens Taage for sine Øjne, er nu Maalet for *Kr. Kristensens* kjække Ridt gennem de kolde Bølger.

Han red nu helt op imod Baaden og søgte her at faa en Løkke, han havde dannet af et medbragt Hestetøj, omkring den Gamles Armhuler. Men hvad der med Lethed lar sig gjøre paa Landjorden er ude paa det bølgende Dyb forbundet med næsten uovervindelige Vanskeligheder. Her er Tale om i et Nu at forbinde to hinanden flyende Punkter. Vinden og Søgangen faar Baaden til at hugge; Hesten, der er gjennemisnet af Vandet, frygter, at Baaden skal støde mod dens ømfindtlige Ben; den er ikke til at holde i samme Stilling et Sekund ad Gangen; den vil bort fra dette mystiske, der fylder den med Dødsangst. Og *Anders Mikkelsen*, der i 2—3 Timer har siddet nedsænket i Vand til Armhullerne og ikke kan bevæge, knap nok føle det stive Ben, han er allerede halvvejs inde i Bevidstløsheden, kan ikke hjælpe sin unge Redningsmand det mindste, hænger bare med de

krumme Arme paa Rælingen, mens han nu og da laller hen for sig: „A kan slet ett ta ved mæ! Aa, den sølle styw Bien! *Kan* de da ett snaar vær' her med en Bued!“ Han er allerede halvvejs inde i Selvopgivelsens Mørke! Og den unge *Kr. Kristensen*, der tumles hid og did af det sparkende og fnysende Dyr, forsøger for hundrede Gang at faa den gabende Løkke omkring Fiskerens Overkrop; for kommer den kun om Halsen, kvæles han jo; nej, den skal over hans Arme og ned om hans Brystkasse; først da kan han muligvis reddes; det vil sige, *hvis han kan slæbes tværs over Baaden*; thi føres han ud til den anden Side, vil han indvikles i de flydende Sejl og næppe være til at redde. Alt det ser *Kr. Kristensen*, mens hvert Lem i ham er stivnet i Kulde; et eneste ubevogtet Øjeblik kunde gjøre baade ham og Hesten til Dødens Rov. Med klaprende Tænder bliver han ved at udslænge sin Løkke, om den da ikke en Gang kunde glide ned under den gamles Arm! Men Ulykken er jo den, at *Anders Mikkelsen* er Afmagten nær og har saa lidt Bevægelighed i sin Krop. Han hænger ved Baadranden med sine to stivfrosne Arme; slipper han med den ene, er det usandsynligt, at den anden kan bære ham, og svinge sig højere op paa Baadens Side formaar han ikke paa Grund af det krøblede Ben. *Kr. Kristensen* raser i sin unge Iver. Hans Strube frembringer uarticulerede Lyd; han raaber og larmer; han afvexlende opmuntrer *Anders* og skjælder ham Huden fuld; den Gamle hører det som i onde Drømme. Med ham kan de gjøre, hvad de vil. „A kan ett lett hverken Haand hæ Fued!“ Hesten kjørner ud og ind og splintrer Vandet med Forskoene. Baaden hugger og hugger!

Denne vilde Leg med en Rebløkke, der kastes og glipper, kastes og glipper, mens Dødskulden stiger,

højere og højere op i Hjærnen af en langsomt druknende Mand, fortsattes *hele tre Kvarter!* Men ligesom han selv var ved at dejse paa Hovedet i Dybet af Kulde og Spænding og overmenneskelig Anstrængelse, føler Kr. Kristensen, at *nu* har Løkken fat, som den skal! Han drejer Hesten mod Land, den døende Anders Mikkelsen følger efter tværs over Baaden, et Par Sejlstumper og nogle Rebender, der havde faaet fat ved det stive Ben, brast med korte Smæld; Fiskeren slæbtes over Dybet paa den primitiveste, men ogsaa den eneste Maade, han kunde reddes paa. Han aandede endnu, da han kom til Land; ved Telefonens Hjælp havde man hidkaldt Læge; dennes Bil stod parat til at føre den Døende til Skive Sygehus. De andre to blev af *Hagens Møller* hentede til deres Hjem. Jeg ved ikke rettere, end at de for Øjeblikket er uden for al Fare.

Da Kr. Kristensen var naaet i Land, sprang han af sin flinke Hest og lod den løbe efter sin Lyst hjem til Stalden. Selv gik han muttersene bag efter. Her „swat han brat om“ paa Vejen, fortæller han mig, „men a kam da snaar paa æ Bjenn ijen“.

Den anden Redningsmand, Søren Povlsen, havde, mens Anders Mikkelsens frelstes, langtfra ligget ledig; i sit drivvaade Tøj var han i Firspring redet om til nogle Fiskere, der laa længere nede paa Kysten med en Motorbaad; de var villige nok til at ta Affære, men mente, at det vilde være vanskeligt at naa saa hurtigt frem, at deres Hjælp kunde bringe nogen Nytte; de naaede da ogsaa først Stedet en Tid efter, at Anders Mikkelsen var kommen i Land ved Kr. Kristensens Anstrængelser.

De to Karle, da især Kr. Kristensen, var naturligvis meget medtagne af det frygtelige Bad. Kr. Kristensen havde jo været i Vandet i næsten en Time.

I Karlekammersengen var det dem ikke muligt at blive opvarmede; men efter at deres Husbondsfolk Chr. Thordal og Hustru havde redet til dem inde i Folkestuen ved Siden af en glohed Kakkelovn, kom der atter Liv i Lemmerne, og næste Dag vaagned de fuldt restituerede.

I de sidste mange Aar har vi kun hørt om Handlinger, hvor Menneskene opførte sig mod hinanden som Ulve. Det gaar da som en varm Lykkestrøm til ens Hjærte at opleve en Daad som denne, der røber de skjønneste samfundsbevarende Kræfter, de der er knyttet til Selvopofrelsen, Raadsnarheden og det sande Heltemod.

Jenle i Julen 1919.

Jeppe Aakjær.

NAVNELISTE

- Aasted, 109.
Aastedskou, 110.
Albrechtsdatter, Ellen Catr., 137.
Astrup, 126.
- Baggesdam, 33.
Baggesgaard, 33.
Barner, 114.
Bjerregaard, 39.
Bjørn, 90.
 " Andreas, 126.
 " Mads, 125.
- Bligaard, 80.
Blindalsbjærg, 48.
Borch, N. C., 8.
Braarup, 65, 113.
Brandt, Pastor, 110.
Bregendal, 32.
Bream, 124, 127, 129.
 " -Hus, 125.
 " Skole, 124, 132.
- Brunow, Erich, 126.
Brændevinstoft, 46.
Brøndum, 11.
 " Mads, 126.
- Bækgaard, 33.
Børsting, V., 131.
- Clausen, Johs. Præst, 132.
- Damgaard, Chr., 125.
 " Madame, 125, 128, 129.
 " P. Chr., 125.
- Dorschæus, Peder, 134, 148, 150.
Dyberg, 12.
Dyssel, 150.
- Ebbesen, Niels, 16
Eskildsdatter, Maren, 141.
Eskjær, 126.
- Fabricius, Poul, 66.
Fleskjær, 48.
Fly, 28.
- Gabel, Amtmand, 77, 129.
Geistler, Oberst, 125.
Gleerup, Marie, 105.
Gorgius, Joh. P., 106.
Grinderslev, 125.
Grønlund, 73, 74, 75.
Grønningør, 152.
- Haasum, 1, 5.
Haderup, Chr., 78.
Hasse, Laurids, 129.
- Hav, Niels, 4.
Hellands Bol, 39.
Herregaard, 32.
Hiersing, Niels, 73.
Holstein, Anna Margr., 135, 136.
Houet, 68.
Huerres Bol, 37.
Høg, Andr. L., 135.
 " Peder, 137.
Høgesvad, 47.
Høgild, 130.
Hørnesled, 33.
Høyer, Hans, 126.
- Ilbjærg, 125.
Irminger, Ritm., 99.
- Jopper, Gottlieb, 70.
- Kemp, C. E., 11.
Kjeldgaard, 84.
Kjølens, Hans, 70.
Kristensen, Eskild, 2, 4.
Kruus-Mette, 146.
Kræber, von, 69.
Kudal, 32.
Kuhlmann, Chr., 109, 113.
- Lange, Justr., 98.
Lasson, de, 89, 126.
Lem Kirkeby, 120.
Lendum, 111.
Lerpøtgaard, 32.
Livoni, C., 115.
Lottrup, Mogens, 91.
Lund, Jens, 62.
 " P., 62 ff.
 " Søren, 62.
- Lyby Mølle, 63.
Lyngbye, Michael, 84.
Lærshou, Niels P., 66.
Løgensbjærg, 47.
Løttig, Joh. Georg, 133.
- Majgaard, 126.
Matzen, Aug, 2, 5.
Mogenstrup, 125.
Mulvad, Degn, 113.
Müller, Selius, 133.
Møller, Heinrich, 82, 103, 104.
- Nessum, 108.
Nielsen, Niels, Degn, 126.
Nørager, Christ., 129.
Nøhring, 85.
Nørgaard, 107, 112, 125.

- Nørlem, 115 (NB.: rettes til Lem Kirkeby).
- Offer Hansen, Lars. 83 ff.
Olesen, Præst, 13.
- Parsberg, Werner, 66.
Pibhytt, Jens Hansen, 68.
Pors, Søren, 125.
Povlsen, Kristian, 1, 6.
- Quist, Prok., 113.
Quistgaard, 107.
" Anders, 107 ff.
" Anders Mortensen, 110.
" Jens, 107.
" Maren Andersd., 108, 125.
" Peder Andersen, 107.
" Pernille, 110.
" Petronelle, 110.
- Ramsing, 11.
Rasmussen, Præst, 2.
Rask, Jens, 59.
" Nis, 59.
Rosenkrantz, Werner, 63.
Ravn, Provst, 79.
Reedtz, Sophie, 126.
Refsgaard, 1.
Rewentlov, Claus, 126.
Richter, Benj. Gotfr., 126.
Rimshøj, 47.
Ring, Jacob Rise, 72.
Rodsted, Hans, 89, 102, 112.
Rosenberg, Frants, 125.
Rottbøll, Biskop, 128.
Rønberg, Ole, 69, 73.
Rønbjerg, 24.
- Schuchardt, 100.
Schyvum, 71.
Sebber, 114.
Sebbersund Fiskebo, 105.
Sehested, Stiftamtmand, 130.
Selmer, Ole, 68.
- Sevel, 124.
Sjørup, 131.
Skidenvad, 48.
Skive, 17, 62 ff.
Skivehus, 22, 23, 62 ff.
Skivemusæet, 119, 123.
Skjerk, Lærer, 124.
Skjønløs Vang, 45.
Skovby, Præst, 2.
Skræppenborg, P. L., 1.
Slot, 58.
Sommer, Peder, 148.
Stiernholm, 84, 110.
Storgaard, 33.
Stubbergaard, 110.
Stubberkloster, 59.
Svalegaard, 33.
Svindt, C. P., 105.
Sydsalling, 1 ff.
Sæbye, Jens, 124.
Sæbygaard, 108.
Sørensen, Niels, 114 ff.
- Tetens, Biskop, 111.
Thoff, P. N., 115.
Thordahl, 153.
Tramp, Greve, 67.
Trevad Mølle, 48.
- Westergaard, Peder (Astrup), 126.
Wilholt, 150.
Vinggaard, 32.
Wissing, Herredsf., 130.
With, Stiftamtmand, 149.
Wolle, Bitte, 117.
Volling, 2, 134.
Vroue Skole, 130 ff.
Væver, Jens, 123.
Wøldicke, Andreas, 149.
- Zane, 86.
- Ørbækgaard, 33.
Østergaard (Salling), 107 ff.

Ann. S. 24 staar der Bayernstæppe; det er naturligvis en Trykfejl; der menes Bayeuxtapetet (udtales Bajø-), et stort Billedtapet, som findes i Byen Bayeux i Normandiet. Tapetet er et Broderi, 70 Meter langt, og har 70 Billeder med ialt 623 Personer, 202 Heste, 55 Hunde, 41 Skibe, 37 Bygninger o. s. v. Stammer fra Tiden omkr. 1070. En god fotografisk Gjengivelse i naturlig Størrelse findes paa Frederiksborg Slot. Se *Salmonsens Lexikon*, 2., S. 777, J. A.